

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Філософський факультет
Кафедра політології**

Кирилюк Ф. М., Мельник В. М.

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ

**(презентаційний навчально-методичний посібник для студентів
спеціальності «052-Політологія», ОС «Бакалавр»)**

Київ – 2020

*Схвалено науково-методичною комісією філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Автори:

Кирилюк Федір Михайлович, доктор філософських наук, професор кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мельник Віктор Мирославович, кандидат політичних наук, асистент кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

*Художнє оформлення: К. В. Волошина
Літературна редакція: О. Ф. Петрушенко*

Кирилюк Ф. М., Мельник В. М.

Історія зарубіжних політичних вчень (презентаційний навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «052-Політологія», ОС «Бакалавр»). / Ф. М. Кирилюк, В. М. Мельник. – Київ: КНУТШ, 2020. 150 с.

ISBN

Презентаційний навчально-методичний посібник спрямований на забезпечення ефективної роботи студентів-політологів I курсу в мережі лекційних і семінарських занять, а також пропонує методи успішного опанування матеріалів навчального курсу під час виконання дистанційних і самостійних видів робіт. Авторами-упорядниками пропонуються схеми і таблиці, що дозволяють краще орієнтуватися в періодизації та фактології історії зарубіжних політичних вчень. Видання розраховане на студентів-політологів, викладачів історії політичної думки та історії політико-правових учень, а також адресується всім, хто цікавиться проблемами еволюції політичних ідей.

Кирилюк Ф. М., Мельник В. М., текст, 2020

Нова книга, 2020

Волошина К. В., художнє оформлення і таблиці, 2020

Автори-розробники та укладачі:

Кирилюк Федір Михайлович, д.філос.н., професор кафедри політології

Мельник Віктор Мирославович, к.політ.н., асистент кафедри політології

Затверджено

«_____»

2020 р.

Зав. кафедри політології

_____(Цвих В. Ф.)

Протокол № від «_____» серпня 2020 р.

Схвалено науково - методичною комісією філософського факультету

Протокол від «31» серпня 2020 року №2

Голова науково-методичної комісії _____ (Маслікова І.І.)

«_____» _____ 2020 року

ЗМІСТ ПОСІБНИКА:

Від авторів

ЧАСТИНА І.

Робоча програма навчальної дисципліни

ЧАСТИНА ІІ.

Семінарські та практичні заняття

ЧАСТИНА ІІІ.

Навчально-методичні рекомендації до практичних занять

Перелік рекомендованої літератури

ВІД АВТОРІВ

Запропонований презентаційний навчально-методичний посібник створювався нами з метою допомоги студентам, аспірантам і викладачам в опануванні історії зарубіжної політичної думки. Усвідомлюючи складність поставленого перед собою завдання, ми вирішили зробити головні акценти на прізвищах та ідеологіях, що нині залишаються провідними детермінантами інтелектуальних, медійних, маскультових дискусій. Зокрема, реформа фараона Ехнатона не сходить зі шпальт дискусатбельної наукової періодики, еллінів Платона й Аристотеля досі «ділять між собою» прихильники лівих та правих ідейно-політичних напрямків, досвід інтеграції народів Римською імперією знаходить позитивні оцінки західних єврооптимістів, середньовічний мислитель Фома Аквінський залишається офіційним догматистом і доктринером провідної конфесійної інституції західних християн – Римсько-католицької церкви. Конфуціанство міцно увійшло в китайську конституційну систему, залишаючись базовим та офіційно визнаним етичним нормативним комплексом. В свою чергу, політологи постійно згадують прізвища Мак'явеллі, Гоббса, Лока, Руссо, Монтеск'є, Кондорсе, Токвіля, Берка, Маркса, Енгельса, Вебера. В цьому контексті, критерієм нашого вибору слугував тривалий і скрупульозний контент-аналіз провідного англomовного наукового видання – журналу «Political Theory». Окрему роль виконують Кант і Гегель, чиї прізвища перетворились на філософські «бренди». При цьому, Кант і Гегель, сповідуючи ідеалістичні ідеали, надзвичайно серйозно вплинули на всі без виключення ідейно-політичні течії XIX-XXI століть. Неогегеліанці досі розриваються між лібералізмом та консерватизмом, а Велика Французька революція до наших днів слугує фактором громадянської незгоди в Західній Європі.

Розуміючи історично непрості умови розвитку Української Держави, сповідуючи ідеали національно-державного будівництва, декларуючи особисту прихильність принципам держави-нації, ми стверджуємо: відкидати утопічні політичні вчення не варто. Поділ політичних ідей на екзистенційне «добро» чи екзистенційне «зло» – мета індивідуальної творчої роботи студента чи аспіранта, а також внутрішній категоричний імператив викладача. Однак, навіть за умови неприйняття певних ідейно-політичних принципів, ми не повинні замовчувати те, що для когось має апріорі негативну конотацію. Хіба можна позбутись проблеми, відкинувши її зі свого поля зору? Тут варто пригадати прізвища Мора, Кампанелли, Мельє, Мореллі, Сен-Сімона, Фур'є, Оуена, Прудона тощо. Тим паче, аналіз наукової преси Західної Європи та США доводить, що навіть Мор і Кампанелла залишаються об'єктами значної академічної уваги.

Слід розуміти: часто навіть найзятятіші раціоналісти вдаються до відверто утопічної футурології. Чому ж, у цьому разі, ми не маємо права викладати студентам утопічні концепції, що призвели до появи філософських систем та ідеологій, що досі впливають на порядок денний у міжнародних відносинах?

Хіба ідея європейської наднаціональної політичної єдності не вважалась раніше «фантастикою»? Вважалась. Однак сьогодні ми маємо на західному кордоні України потужне наддержавне утворення – Європейський Союз. Хіба соціал-утопічні теорії пролетарських держав не вважались свого часу «мареннями» маргіналів? Вважались. Однак, Україна понад 70 років провела у тенетах СРСР... Утопії потрібно вивчати, розуміючи ті уроки, які вони надають сьогоднішнім поколінням. Крім того, не забуваймо: вища освіта вимагає всеохопного загального розвитку особистості. Не можна займатись штучним самообмеженням. Інакше, студент-політолог просто не навчиться розпізнавати негативні та ворожі українській державності явища «на підступах».

Так чи інакше, але викладання навчальної дисципліни «Історія зарубіжних політичних вчень» є одним із найголовніших елементів у процесі підготовки якісних фахівців-політологів. Оскільки сучасна політична наука базується на досвіді та традиціях політичної історії, то й опановувати її базові засади неможливо без розуміння системи політичного мислення наших предків. Відтак, інновацією даного посібника є спроба максимального накладання конкретних вчень на політико-історичний та країнознавчий контексти. Крім того, для поглиблення студентського сприйняття цілісних епох та ідеологій (систем, у які традиційно об'єднуються окремі політичні вчення) нами розроблена методика «практичних занять», що супроводжує лекційний і семінарський курси. Її важливе значення, на наш погляд, криється в дебатах і дискусіях, якими наповнені запропоновані «практичні заняття».

Разом із тим, ми вважаємо свій посібник першим кроком до мультимедійної трансформації курсу «Історія зарубіжних політичних вчень», що інтегрує нормативний академічний курс «у стінах університету» із систематичним прослуховуванням студентами авторських відеолекцій¹.

Навіть до настання епідемічної кризи 2020 р., що дала зелене світло дистанційним методам освіти, ми завжди наголошували: почати оновлення академічного викладання історії політичної думки необхідно з переходу на засади інтерактивності. Ще в 2019 р. ми докладали зусиль для максимізації використання мультимедійних пристроїв, картографічних матеріалів, елементів побутово-історичної реконструкції. Ми наголошували: студенти повинні не просто опанувати засади конкретного політичного вчення. Завдання студентів – тісно інтегруватись в опановувану епоху, заглибитись в мислення народних мас того періоду. Потрібні розуміння географічних умов, кліматичних особливостей, військово-політичної ситуації, етичних стандартів поведінки, релігійних нормативів, правил хорошого поведіння і навіть уявлення про зовнішній вигляд! Інакше зусилля викладачів будуть марними... Вочевидь, нам слід застосовувати всі можливі методи донесення інформації. Йдеться і про стандартну академічну розповідь, і про демонстрацію наочного навчального

¹ Йдеться про електронні ресурси:

- 1) Legal History: <https://www.youtube.com/channel/UCjp26dESJVlmfJBwXxmIBpw/featured>
- 2) Kyryliuk.in.ua

матеріалу – слайдових презентацій, схем, мап, портретів, творів образотворчого мистецтва.

Підкреслимо важливий факт: огляд класичної консервативної політичної думки неможливий без дефініції географічного детермінізму, тоді як вивчення ліберальних політичних теорій змушує приділяти увагу економічним детерміністам. Отож, класифікації політичних ідеологій і теорій походження державності, у відповідності зі світовими детерміністичними системами, також мусять надійно увійти в доказовий арсенал усіх вітчизняних викладачів історії зарубіжної політичної думки. Для цього, нові підручники з історії політичних вчень ми мусимо супроводжувати картами, економічною статистикою, побутовими ілюстраціями.

Наша спільна позиція полягає в тому, що «Історія зарубіжних політичних вчень» зобов'язана стати навчальною дисципліною, присвяченою світогляду людства – ключовим передумовам політичних теорій. Це означає, що «Історія зарубіжних політичних вчень», у новоявленому академічному вигляді, покликана інтегрувати розпорошені по загальних курсах факти політичного значення (йдеться про важливі академічні курси: «Історія філософії», «Історія світової культури», «Культурологія», «Теоретична та практична філософія», «Соціальна філософія»).

Представлений посібник, в силу своєї навчально-методичної сутності, намагається максимально точно репрезентувати описаний авторський підхід до розуміння історії зарубіжних політичних вчень. Він містить важливі для студентського сприйняття історичних періодів ілюстрації (портрети, мапи, таблиці), розроблені авторами схеми, що містять результати останніх наукових досліджень. Він містить посилання на передові публікації, зокрема й англомовні, що з'явилися протягом останніх десяти років. Суттєво оновлений список рекомендованої студентам літератури доповнено модернізованою робочою програмою навчальної дисципліни, розширеним текстом програмних вимог та розробленими авторами планами студентських диспутів, дебатів, конференцій.

ЧАСТИНА I. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВСТУП

1. Мета дисципліни – забезпечення стійкої системи знань про специфіку поглядів різних зарубіжних мислителів на генезу, сутність та закономірності політичного життя суспільства.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

1. До початку вивчення цього курсу студенти мають **знати:** ключові елементи основ держави та права, що даватимуть уявлення про засади функціонування суспільства і його інститутів; головні факти всесвітньої історії, що допомагатимуть усвідомити історико-політичні умови зародження та розвитку зарубіжних політичних вчень.

2. **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію щодо феноменів та явищ суспільно-політичних процесів, користуватись методами критичного мислення в аналізі подій і фактів сучасного світового політичного процесу.

3. **Володіти елементарними навичками** наукового дослідження та управління інформацією; критичного ставлення та прогнозування стосовно пошуку, систематизації і застосування інформації прикладного і теоретичного змісту; використання вітчизняних та іншомовних фахових політологічних видань та інформаційних джерел.

3. Анотація навчальної дисципліни: «Історія зарубіжних політичних вчень» є базовою нормативною дисципліною для спеціальності «Політологія». «Історія зарубіжних політичних вчень» є навчально-науковою дисципліною, яка вивчає історію виникнення становлення і розвитку теоретично оформлених знань про світ політичного, закономірності їх розвитку та практичного втілення в суспільному житті людства. З'ясовуються базові категорії і поняття окремих політичних вчень, що суттєво вплинули на хід всесвітньо-історичного процесу та особливості еволюції політичних систем різних епох. Розмежовуються предметні сфери історії політичних вчень та політичної історії. Розглядаються самотні періоди історії зарубіжних політичних вчень, класифікації та типології груп, шкіл і спільнот політичних теоретиків. Визначаються пріоритетні напрями сучасних наукових досліджень у сфері історії зарубіжних політичних вчень. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу окремих зарубіжних політичних вчень.

4. Завдання (навчальні цілі):

1. отримання знань про генезу понятійно-категоріального апарату політичної науки;

2. створення цілісної системи знань про методологічні принципи та конкретні методи дослідження історії зарубіжних політичних вчень;

3. комплексне ознайомлення студентів із внутрішнім змістом політичних процесів, політичних інститутів, різновидів політичних систем, форм державного устрою, державного правління та державного режиму в різноманітних політичних концепціях зарубіжних учених в різні історичні епохи;

4. формування досвіду критичного осмислення різноманітних теоретичних підходів і концепцій, що склалися в процесі історичного розвитку зарубіжних політичних вчень;

5. вироблення в студентському середовищі навичок виокремлення та зіставлення раціонального й ірраціонального в політичній діяльності, а також теоретичних і прикладних аспектів політологічного знання;

6. набуття студентами навичок для практичного застосування теоретичних знань під час фахового аналізу політичних процесів та явищ на країнознавчому, регіональному та глобальному рівнях.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ФК 1. Розуміння загальної природи та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи основні віхи розвитку уявлень про політику та її сучасні інтерпретації.

ФК 3. Вільне володіння базовим категорійнопоняттєвим та аналітично-дослідницьким апаратом сучасної світової політичної науки.

5. Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання, навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумко- вій оцінці з дисци- пліни
Код	Результат навчання			
	Знати:			
1.1	об'єкт, предмет, методи, принципи періодизації та головні закономірності розвитку історії зарубіжних політичних вчень, чітко оперувати і володіти понятійно-категоріальним апаратом історії зарубіжних політичних вчень	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, конспект першоджерел, залік, іспит	10
1.2	концепції та теорії класиків зарубіжної політичної думки	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, конспект	10

			першодже-рел, письмова контрольна робота, залік, іспит	
1.3	сутність політичного життя, політичних відносин і процесів, співвідношення суб'єктів та об'єктів політики на різних етапах всесвітньо-історичного процесу	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, залік, іспит	10
1.4	права, свободи та обов'язки людини і громадянина, сутність і значення політичних інститутів у процесі історичного розвитку держави та громадянського суспільства	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, залік, іспит	10
	Вміти:			
2.1	визначати теоретичні, духовні, прикладні та інструментальні компоненти політичного знання, аналізувати їхні ролі та функції у процесах підготовки і прийняття політичних рішень	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, письмова контрольна робота, залік, іспит	10
2.2	здійснювати ґрунтовний системний, порівняльний та критичний аналіз понять, категорій, концептів, концепцій і теорій класиків зарубіжної політичної думки, виокремлювати теоретичні та прикладні аспекти політичного знання, розмежовувати раціональне та ірраціональне в політиці	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, пояснення до конспекту першодже-рел, залік, іспит	10
2.3	оперувати навичками політичної культури, застосовувати політичні знання в індивідуальній професійній та громадській діяльності; користуватись критеріями і морально-етичними засадами академічної доброчесності	Семінари, самостійна робота	Презентація самостійного дослідження, залік, іспит	10
	Комунікація:			
3.1	використовувати знання іноземних мов для аналізу іншомовного масиву матеріалів із історії зарубіжних політичних вчень, в тому числі аудіо- та відеоматеріалів (електронних лекцій, курсів, диспутів, інтерв'ю тощо);	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, реферування з	5

	застосовувати знання іноземних мов для аналізу текстів наукових публікацій, розміщених у міжнародних наукометричних базах даних		аналітичним коментарем	
3.2	демонструвати знання і навички критичного мислення в дискусійному форматі та у формі дебатування з опонентами; участь у професійному обговоренні винесених тем на наукових семінарах, студентських наукових конференціях, круглих столах, колоквиумах, дебатах тощо; презентація результатів досліджень будь-якої з наукових проблем історії зарубіжних політичних вчень, що трансформують усталені уявлення/підходи/процеси в сучасній політичній науці	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, реферування з аналітичним коментарем, підготовка тез доповіді та виступ на студентській науковій конференції	5
3.3	оперувати інформаційними засобами, що сприяють візуалізації презентування результатів виконаного завдання чи самостійного дослідження	Семінари	Презентації	5
Автономність та відповідальність:				
4.1	самостійно знаходити й критично осмислювати науково-публіцистичні тексти та інші інформаційні джерела з проблематики історії зарубіжних політичних вчень	Самостійна робота	Усі види усних та письмових робіт, презентації	5
4.2.	самостійно виконувати всі види контрольних завдань, абсолютно уникати некоректних запозичень і цитувань, неухильно дотримуватись норм і принципів академічної доброчесності, поважати авторське право інших авторів; підходити до виконання усіх видів робіт та здійснення студентських наукових досліджень з максимальною сумлінністю та відповідальністю за наведену інформацію	Семінари, самостійна робота	Усі види усних та письмових робіт, презентації	10

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни	1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2	3.3	4.1	4.2
Програмні результати навчання												
ПРН 1. Розуміти предметну область, етичні та правові засади професійної діяльності.	+	+			+		+		+	+		+
ПРН 7. Розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення.	+	+	+	+	+		+				+	
ПРН 8. Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.	+	+	+	+			+	+	+		+	
ПРН 10. Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.		+	+	+	+	+		+	+		+	

7. Схема формування оцінки:

7.1. Форми оцінювання

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1-1.4), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (вміння 2.1-2.3); (комунікація 3.1-3.3); (автономність та відповідальність 4.1-4.2), що складає 60% загальної оцінки.

Форми поточного контролю: оцінювання домашніх самостійних завдань; робіт, виконаних студентами під час семінарів. Студент може отримати максимально 20 балів за усні відповіді, 5 балів за доповнення та вдалі запитання на семінарах, 5 балів за конспект першоджерел, 5 балів за виконання практичних завдань, 10 балів за контрольну роботу в кожному зі змістовних модулів. Додатково можна отримати 10 балів за виконання спеціальних завдань (реконструкції, творчі завдання, підготовка та проведення дебатів тощо).

За невиконання основних видів роботи віднімається 3 бали за кожен.

У разі відсутності на семінарському занятті студент має відпрацювати завдання на семінар в письмовій формі.

Модульний контроль: 4 письмові контрольні роботи (по 2 роботи в кожному семестрі).

За результатами кожного семестру студент отримує підсумкову оцінку за 100-бальною системою.

Формули розрахунку підсумкової оцінки в кожному семестрі

I СЕМЕСТР

	Змістовна частина №1	Змістовна частина №2	ПКР / Залік	Разом (підсумкова оцінка)
Вагові коефіцієнти (%)	40% $k_1 = 0,4$	40% $k_2 = 0,4$	20% $k_{\text{зал.}} = 0,2$	100%
Максимальна оцінка (бали)	40	40	20	100

Розрахунок підсумкової оцінки за перший семестр (зваженої):

$$\text{ПО} = 3\text{Ч}_1 \times k_1 + 3\text{Ч}_2 \times k_2 + \text{ПКР/Залік} \times k_{\text{зал.}}$$

ПО – підсумкова оцінка з навчальної дисципліни;

k – коефіцієнт важливості змістовного модуля, який рівний відсоткам від вартості 100% оцінки. У даному випадку k_1 і k_2 окремо складають по 40% від підсумкової оцінки, а сукупно дорівнюють 80% від підсумкової оцінки.

При підрахунку в формулі використовуємо в якості коефіцієнту числове значення 0,4.
 $K_{\text{зал.}}$ дорівнює 20% від підсумкової оцінки. При підрахунку в формулі використовуємо в якості відповідного коефіцієнту числове значення 0,2.

x – знак множення.

Підсумкове оцінювання у формі заліку:

Залік у письмовій формі – РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3 – 12 / 20 балів

Залікове оцінювання наприкінці першого семестру відбувається в письмовій формі. Білет складається з 2 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 10 балів, що в загальному підсумку дає 20 балів за залік. Студент не допускається до заліку, якщо під час семестру набрав менше, ніж 40 балів. Рекомендований мінімум допуску до заліку – 48 балів

Таким чином, підсумкова оцінка з дисципліни (мінімум 60, максимум 100 балів) складається із суми кількості балів за семестр (мінімум 40, максимум 80 балів) та залікової роботи (мінімум 12, максимум 20 балів).

II СЕМЕСТР

	Змістовна частина №3	Змістовна частина №4	Іспит	Разом (підсумкова оцінка)
Вагові коефіцієнти (%)	30% $K_3 = 0,3$	30% $K_4 = 0,3$	40% $K_{\text{ісп.}} = 0,4$	100%
Максимальна оцінка (бали)	30	30	40	100

Розрахунок підсумкової оцінки за другий семестр (зваженої):

$$ПО = 3Ч_3 \times k_3 + 3Ч_4 \times k_4 + \text{Іспит} \times k_{\text{ісп.}}$$

ПО – підсумкова оцінка з навчальної дисципліни;

k – коефіцієнт важливості змістовного модуля, який рівний відсоткам від вартості 100% оцінки. У даному випадку k_3 і k_4 окремо складають по 30% від підсумкової оцінки, а сукупно дорівнюють 60% від підсумкової оцінки.

При підрахунку в формулі використовуємо в якості коефіцієнту числове значення 0,3.

$K_{\text{ісп.}}$ дорівнює 40% від підсумкової оцінки. При підрахунку в формулі використовуємо в якості відповідного коефіцієнту числове значення 0,4.

x – знак множення.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту:

Іспит у письмовій формі – РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3 – 24 / 40 балів

Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмовій формі. Білет складається з 2 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 20 балів, що в загальному підсумку дає 40 балів за іспит. Студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше, ніж 20 балів.

Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за іспит не може бути меншою 24 балів. У випадку, коли студент на іспиті набрав менше 24 балів, вони не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час навчального періоду).

В екзаменаційній відомості у колонці «бали за іспит/ екзамен» ставиться «0», а в колонку «підсумкова оцінка з дисципліни» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру. Рекомендований мінімум допуску до іспиту – 36 балів

Таким чином, підсумкова оцінка з дисципліни (мінімум 60, максимум 100 балів) складається із суми кількості балів за семестр (мінімум 36, максимум 60 балів) та екзаменаційної роботи (мінімум 24, максимум 40 балів).

7.2 Організація оцінювання:

I СЕМЕСТР

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 40 бали	Max – 80 балів
Робота на семінарах	Бали до тем 1, 2, 3, 5, 6, 7 нараховуються шляхом оцінювання усної доповіді на семінарі, участі в дискусії, наявності конспекту першоджерел, презентації самостійного дослідження, письмової контрольної роботи. У разі відсутності студента на занятті, теми необхідно відпрацювати в письмовому вигляді	«3» x 14 = 42	«5» x 14 = 70
Самостійна робота	Бали за самостійну роботу нараховуються шляхом оцінювання вміння студента вести конспект першоджерел з історії зарубіжних політичних вчень, надавати критичні коментарі та аналітичні пояснення до нього. Окремо оцінюється вміння реферувати наукові праці та першоджерела	«1» x 5 = 5	«2» x 5 = 10
Модульний контроль	Теми 4 і 8 оцінюються шляхом виконання студентом письмової контрольної роботи	«5» x 2 = 10	«10» x 2 = 20
Підсумкова контрольна робота (залік)	До тем 1-8	«12» x 1 = 12	«20» x 1 = 20
Підсумкова оцінка		60	100

Критерії оцінювання:

1. Аудиторна робота:

Усна доповідь

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу, має конспект першоджерел

4 бали – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, має конспект першоджерел. Допускаються несуттєві неточності

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, Має у відповіді суттєві неточності

2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді

Доповнення / участь в дискусіях

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

2. Самостійна робота:

10-7 балів – студент у повному обсязі володіє матеріалом, вільно та аргументовано його презентує, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість здійсненого дослідження

7-5 балів – студент у достатньому обсязі володіє матеріалом, вільно його презентує, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження. Допускаються несуттєві неточності

4-0 балів – студент в цілому володіє матеріалом, але фрагментарно та поверхово його презентує, не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань. Робота містить суттєві помилки.

3. Модульний контроль:

20-16 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність

письмової роботи

15-12 балів – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

11-8 балів – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

7-0 балів – студент не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

4. Залікова робота (в білеті 2 питання):

20-16 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

15-12 балів – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

11-0 балів – студент не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

II СЕМЕСТР

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 балів	Max – 60 балів
Робота на семінарах	Бали до тем 9, 10, 11, 13, 14, 15 нараховуються шляхом оцінювання усної доповіді на семінарі, участі в дискусії, конспекту першоджерел, презентації самостійного дослідження, письмової контрольної роботи. У разі відсутності студента на занятті, теми необхідно відпрацювати в письмовому вигляді	«3» x 12 = 36	«5» x 12 = 60
Самостійна робота	Бали за самостійну роботу нараховуються шляхом оцінювання вміння студента вести конспект першоджерел з історії зарубіжних політичних вчень, надавати критичні коментарі та аналітичні пояснення до нього. Окремо оцінюється вміння реферувати наукові праці та першоджерела. Важливим пунктом є підготовка до виступу і виступ студента на дебатах або студентській науковій конференції	«1» x 12 = 12	«2» x 12 = 24
Модульний контроль	Теми 12 і 16 оцінюються шляхом виконання студентом письмової контрольної роботи	«5» x 2 = 10	«10» x 2 = 20
Підсумкова оцінка		60	100

Критерії оцінювання:

1. Аудиторна робота:

Усна доповідь

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову та додаткову літературу, має конспект першоджерел

4 бали – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, має конспект першоджерел. Допускаються несуттєві неточності

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, Має у відповіді суттєві неточності

2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді

Доповнення / участь в дискусіях

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

2. Самостійна робота:

24-16 балів – студент у повному обсязі володіє матеріалом, вільно та аргументовано його презентує, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість здійсненого дослідження

15-12 балів – студент у достатньому обсязі володіє матеріалом, вільно його презентує, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження. Допускаються несуттєві неточності

11-0 балів – студент в цілому володіє матеріалом, але фрагментарно та поверхово його презентує, не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань. Робота містить суттєві помилки.

3. Модульний контроль:

20-16 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову

та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи
15-12 балів – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов’язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

11-8 балів – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

7-0 балів – студент не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

4. Екзаменаційна робота (в білеті 2 питання):

40-30 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов’язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

29-24 балів – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов’язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

23-0 балів – студент не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі.

7.3 Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59
Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

І СЕМЕСТР

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самост. робота
Змістовна частина 1. Політична думка Стародавнього Світу				
1	Тема 1. Теоретико-методологічні засади історії зарубіжних політичних вчень	5	2	12
2	Тема 2. Політичні ідеї в країнах Стародавнього Сходу	6	4	12
3	Тема 3. Політичні вчення античної доби	6	6	12
4	Тема 4. Письмова контрольна робота №1	2		4
Змістовна частина 2. Політичні вчення в епохи Середньовіччя, Відродження, Реформації та в період революцій XVII ст.				
5	Тема 5. Соціально-політичні вчення доби Середньовіччя	7	4	12
6	Тема 6. Політичні вчення доби Відродження та Реформації	7	6	12
7	Тема 7. Політичні вчення західноєвропейських країн у період революцій XVII ст.	7	6	12
18	Тема 8. Письмова контрольна робота №2	2		4
	ВСЬОГО	42	28	80

Загальний обсяг **300 год.**, з яких у І семестрі – **150 год.**, в тому числі:

Лекцій – **42 год.**

Семінари – **28 год.**

Самостійна робота - **80 год.**

II СЕМЕСТР

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самост. робота
Змістовна частина 3. Політичні вчення від доби Просвітництва до виникнення марксизму				
1	Тема 9. Політичні вчення доби Просвітництва	8	8	12
2	Тема 10. Політичні ідеї Доби Великої Французької революції	6	4	12
3	Тема 11. Політичні вчення критично-утопічного та «революційного» соціалізму	2	2	12
4	Тема 12. Письмова контрольна робота №3	2		4
Змістовна частина 4. Політичні вчення від зародження марксизму до другої половини XX ст.				
5	Тема 13. Марксизм – новий напрямок політичної думки XIX ст.	8	4	12
6	Тема 14. Західноєвропейська політична думка середини XIX – середини XX ст.	8	6	12
7	Тема 15. Становлення західної політології у XX ст.	6	4	12
18	Тема 16. Письмова контрольна робота №4	2		4
	ВСЬОГО	42	28	80

Загальний обсяг **300 год.**, з яких у II семестрі – **150 год.**, в тому числі:

Лекцій – **42 год.**

Семінари – **28 год.**

Самостійна робота - **80 год.**

ЧАСТИНА II. СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

I СЕМЕСТР

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА № 1.

ПОЛІТИЧНА ДУМКА В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ

Тема I. Теоретико-методологічні засади історії зарубіжних політичних вчень (5 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМА ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Об'єкт і предмет історії зарубіжних політичних вчень. Основні завдання навчального курсу і його структура. Характерні особливості політичного процесу, його закономірності та їх відображення в суспільно-політичній свідомості. Закономірності, тенденції розвитку соціально-політичних ідей. Основні поняття та категорії пізнання політичних відносин і процесів.

Співвідношення історії зарубіжних політичних вчень із іншими соціально-поведінковими та гуманітарними науками. Політична історія як фон для вивчення історії політичних вчень. Методологічні проблеми історії зарубіжних політичних вчень. Використання хронологічного, синхроністичного та періодизаційного підходів. Основні принципи вивчення історії зарубіжних політичних вчень. Принцип історизму і критерії реального та утопічного в суспільно-політичній свідомості. Співвідношення між раціональним та ірраціональним у процесі становлення та розвитку соціально-політичних ідей.

Поняття «держава» і «державність», значення та цінність суверенного розвитку держав. Співвідношення між «протодержавою» і «класичною державою». Концепції природного та позитивного права в суспільно-політичній свідомості різних епох. Права людини як основоположний елемент політичної еволюції. Антропологічні передумови появи політичної думки.

Різні принципи періодизації історії зарубіжних політичних вчень. Загальне й особливе в різноманітних політичних вченнях. Цивілізаційний підхід до класифікації політичних вчень. Ідеологічний підхід до класифікації політичних вчень. Вплив зарубіжних політичних вчень на глобальний, регіональний і вітчизняний суспільно-політичний розвиток.

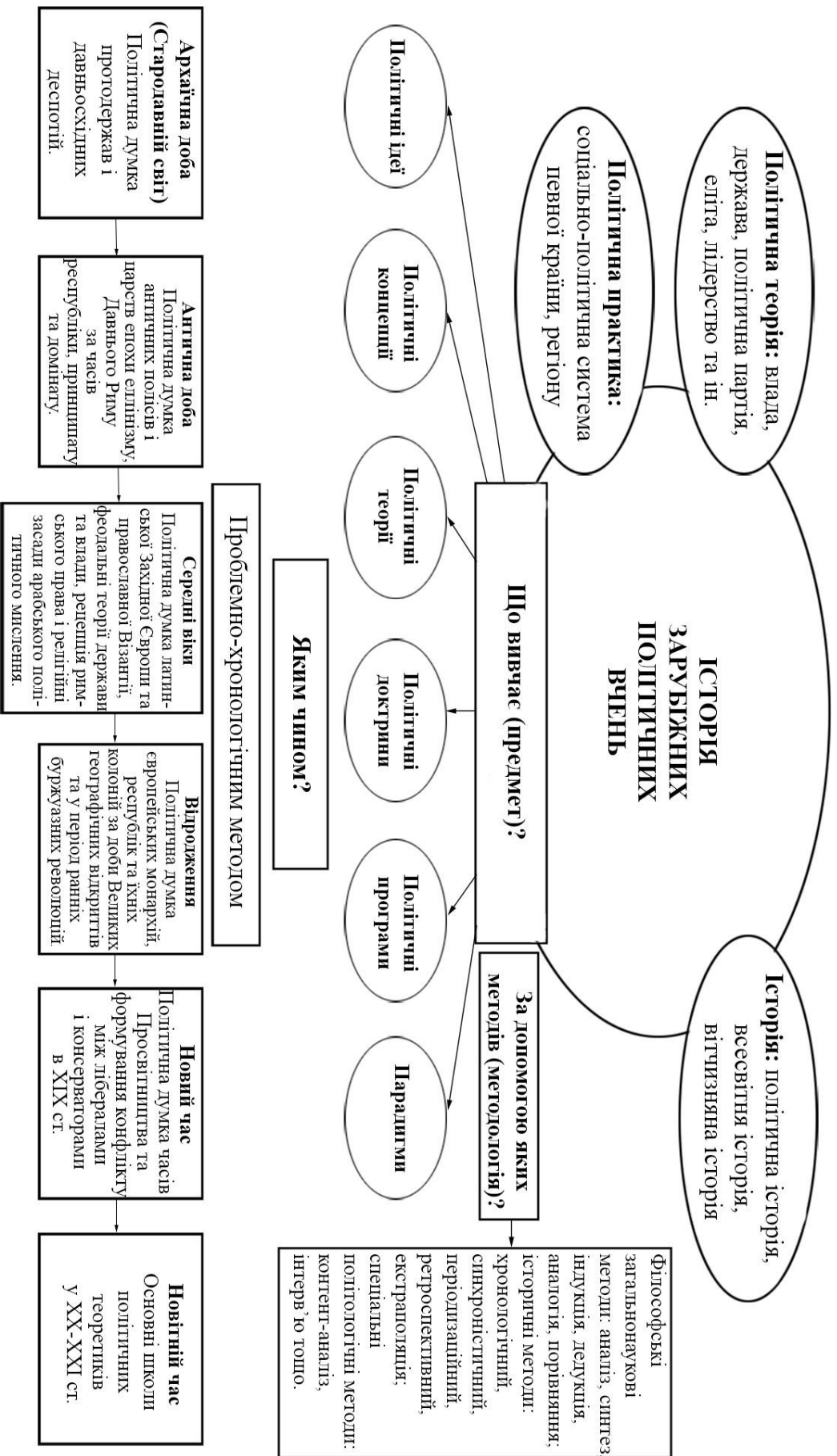

Схема № 1.1. Історія зарубіжних політичних вчень

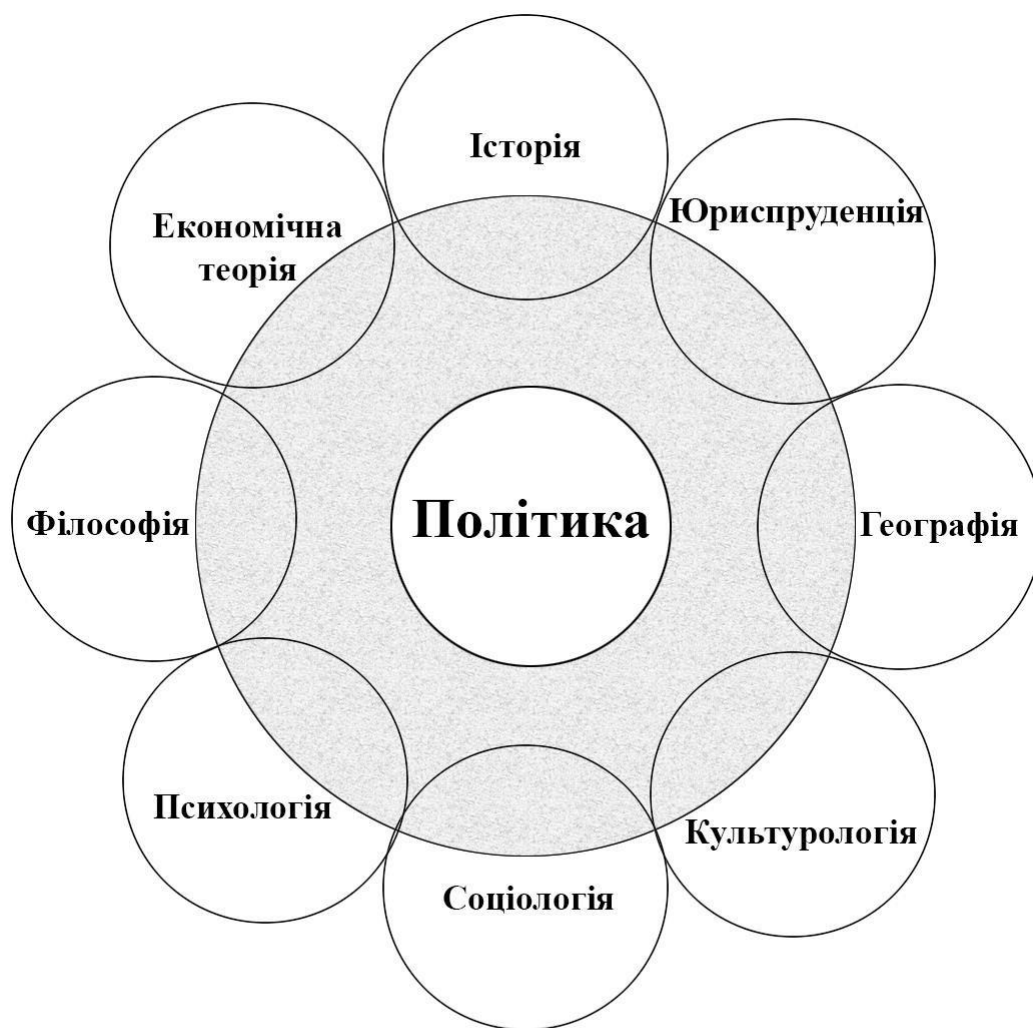

Схема 1.2. Політологія як інтегративна наука

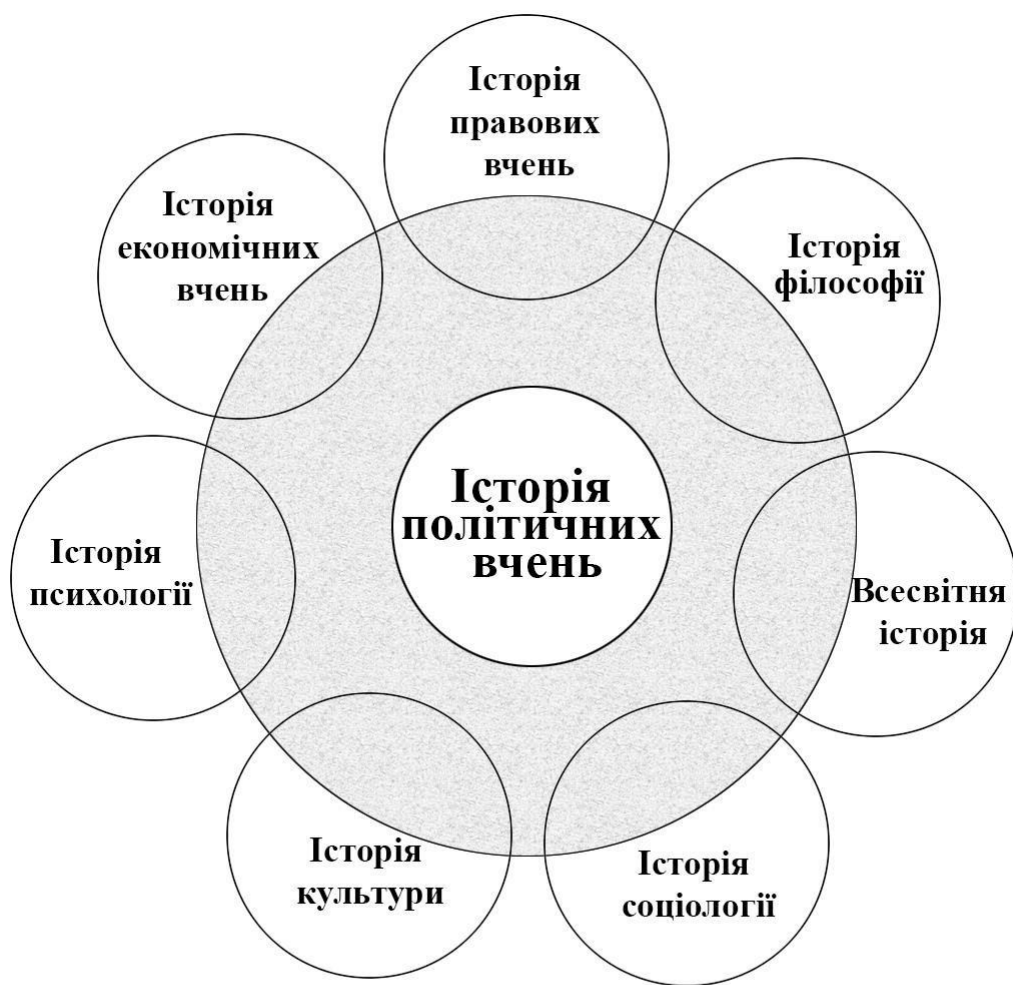

Схема 1.3. Історія політичних вчень як навчально-наукова дисципліна

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття перше. Теоретико-методологічні засади «Історії зарубіжних політичних вчень» (2 год.)

1. Предмет «Історії зарубіжних політичних вчень». Значення політичної історії в системі історії зарубіжних політичних вчень.
2. Методи, категорії та закономірності «Історії зарубіжних політичних вчень». Спільне та відмінне в історії політичної думки та історії правових вчень.
3. Періодизація дисципліни «Історія зарубіжних політичних вчень». Проблеми хронології та синхронії у політичній історії та в історії зарубіжних політичних вчень.

Умови успішної підготовки до семінару

- 1) Прочитати літературу, позначену як «базова» в Пункті Д.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання для самостійної роботи (12 год.) (письмово)

1. Проаналізуйте та *занотуйте* зміст основних категорій і понять «Історії зарубіжних політичних вчень».
2. Дайте найбільш влучне на ваш погляд визначення «Історії зарубіжних політичних вчень» та *аргументуйте свій вибір*.
3. Розкрийте значення різних теорій походження держави для становлення сучасної «Історії зарубіжних політичних вчень» (*у формі порівняльної таблиці*).

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Навчальні тренінги: «Як визначити предмет та методологічний інструментарій дослідження «Історії зарубіжних політичних вчень»?».

Тренінг I – Предмет і методи історії політичних вчень.

Тренінг II – Технології вивчення історії політичних вчень (за окремим планом).

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література (Підручники, посібники, монографії):

1. Андрусак Т. Історія політичних і правових вчень. Л.: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 220 с.
2. Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник. К.: Професіонал, 2006. 432 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Херсон: Олді-Плюс, 2018. 308 с.
4. Історія вчень про державу і право: підручник. За ред. проф. Г. Г. Демиденка і проф. О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. 256 с.
5. Історія політичної думки: підручник. За заг. ред. Н. М. Хоми. [Авт.: І. В. Алексеєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. Львів: «Новий Світ – 2000», 2016. 1000 с.
6. Кирилюк Ф.М., Ковш А.Г. Западно-европейские социально-политические учения. К., 1991. 156 с.
7. Кирилюк Ф.М. Історія політології. Підручник для вищих навчальних закладів. К.: Знання України, 2002. 535 с.
8. Кирилюк Ф.М. Політологія нової доби. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 304 с.
9. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
10. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології. К.: Центр учбової літератури, 2009. 410 с.
11. Кирилюк Ф.М. Практикум з історії зарубіжних політичних вчень: навчально-методичний комплекс. К.: Знання України, 2015-2016 (у 2-х частинах).
12. Конверський А.Є. Критичне мислення. К.: Центр учбової літератури, 2018. 344 с.
13. Марчук В. П., Марчук Г. В. Історія політичних і правових вчень. К.: Персонал, 2009. 480 с.
14. Мельник В.М. У полоні інтерпретацій. Політична антропологія між Сходом і Заходом: монографія. Вінниця: Нова книга, 2020. 280 с.
15. Слющинський Б. В. Історія суспільно-політичної думки: курс лекцій. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 456 с.

Базова література до Темі № 1:

1. Губерський Л. В. Ідеологія як соціально-культурний феномен. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2011. Вип. 20. С. 6-10.
2. Дзьобань О. П. Генеза уявлень про проблему безпеки: від античності до Нового часу. Політологічний вісник. 2019. Випуск 83. С. 8-15.
3. Кирилюк Ф. М., Мельник В. М. Людина і громадянство в контексті парадигмального виміру політичної науки. Політологічний вісник. 2018. Випуск 80. С. 8-19.
4. Кісь Р. Свобода і рух смислів. Народознавчі зошити. 2018. № 3 (141). С. 550-576.
5. Ожеван М. А. Доброчесність у соціогуманітарних науках як філософсько-методологічна проблема. Політологічний вісник. 2019. Випуск 82. С. 8-17.
6. Цвих В. Ф. Багатовимірність політичної влади: концептуальний аналіз (основні підходи до розуміння і визначення влади). Наукова доповідь на засіданні Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка 3 травня 2017 року. К.: Дільниця оперативної поліграфії філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. 29 с.

Іноземна та іншомовна література:

1. Бурдьё П. О государстве: курс лекций в Коллеж де Франс (1989-1992). М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2016. 720 с.
2. Графский В. Г. История политических и правовых учений. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во «Проект», 2007. 608 с.
3. История политических и правовых учений. Под ред. О. Лейста. М.: Юридическая литература, 1997. 576 с.
4. Короткий оксфордський політичний словник. За ред. І. Макліна, А. Макмілана. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
5. Крадин Н. Н. Современные теории происхождения государства. Stratum plus. Археология и культурная антропология. 2018. №6. С. 17-28.
6. Морис Ян. Чому Захід панує – натеper. Оповіді з історії та що з них впливає щодо майбутнього. К.: КЛІО, 2018. 784 с.
7. Себайн Дж., Торсон Т. Л. Історія політичної думки. К.: Основи 1997. 838 с.
8. Чанышев А. А. История политических учений. Классическая западная традиция (античность – первая четверть XIX в.). М., 2001. 480 с.
9. Anckar Carsten. Global Patterns of Regime Change 1800-2015. Political Science. 2018. Vol. 70. Issue 3. pp. 207-223.
10. Bourke R. Revising the Cambridge School: Republicanism Revisited. Political Theory. 2018. Vol. 46 (Issue 3). pp. 467-477.
11. Conti G. Democracy Confronts Diversity: Descriptive Representation in Victorian Britain. Political Theory. 2019. Vol. 47. (Issue 2). pp. 230-257.
12. Morrow John. History of Political Thought. A Thematic Introduction. London: Palgrave, 1998. XVI+417 pp.
13. Mukherjee Subrata, Ramaswamy Sushila. A History Of Political Thought: Plato To Marx. New Delhi: PHI ltd, 1999. 576 pp.
14. Nay Olivier. Histoire des idées politiques (1re édition). Paris: Armand Colin, 2004. 592 pp.

Тема II. Політичні ідеї в країнах Стародавнього Сходу (6 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМА ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Політична думка давньосхідних суспільств: соціально-економічні, політичні та гносеологічні **чинники зародження і становлення. Географічні та гідрографічні умови** зародження давньосхідних держав. Міський характер давньосхідних цивілізацій. Концепція східної деспотії як менеджеріально-бюрократичного режиму державного правління.

Загальна характеристика основних напрямків політичної думки в стародавній **Месопотамії**. Міста-держави Шумеру. Аккадська монархія. Зростання Вавилону. Законодавчі тексти Білалами та Урукагіни. Закони царя Хаммурапі (1793-1750 рр. до н. е.). Проблема співвідношення гілок влади у Вавилонському царстві. Погляди на єдність судочинства та виконавчої влади. Релігійний характер політичних ідей. Імперський характер Ассирійського царства.

Та-Кемет – Давній Єгипет за доби раннього, давнього, середнього і нового царств. Початок процесу виокремлення знань про політику із міфологічного світогляду, формування основних політичних понять. Влада жерців та централізація Єгипту під владою фараонів. Жанр політичної дидактики («повчання»). Повчання Птахотепа. Повчання Аменемопе. Книга мертвих. Тексти пірамід. Амарнський архів як першоджерело (XVIII династія). Реформа Ехнатона (1364-1347 рр. до н. е.).

Гене́за **персидської політичної думки**. Політична міфологія племен Еламу та Мідійського царства. Персидська імперія династії Ахеменідів (559-330 рр. до н. е.). Політичні погляди Кіра II (559-530 рр. до н. е.). Авести як першоджерело. Етико-політичне вчення Заратустри (VI ст. до н. е.).

Політичні ідеї Стародавньої Індії. «Артхашастра» як першоджерело (IV-III ст. до н. е.). Веди Упанішади. Махабхарата Рамаяна. Закони Ману (II-I ст. до н. е.). Політичні ідеї брахманізму: виправдання станово-кастового ладу. Політичні ідеї буддизму: соціальна структура суспільства і природа політичної влади; рівність людей незалежно від каст і стану, шляхи уникнення та подолання страждань.

Політичні концепції Стародавнього Китаю. Політичні ідеї Конфуція (551-479 рр. до н. е.): суспільство і держава; ідеал людини; рівномірний розподіл багатств; характер управління; мораль і політика; суспільно-політичний світ. Соціально-політичне вчення даосизму: причини нерівності і соціального зла; критика насильства; соціально-політичний ідеал. Мо-цзи (470-391 рр. до н. е.): природна рівність всіх людей; протест проти гніту і тиранії; специфіка розуміння справедливості. Політичні ідеї школи «фадзя» – законників (легістів). Критика конфуціанських уявлень про політичне управління. Ідеал «законницької» держави за Шан Яном (390-338 рр. до н. е.). Створення Китайської імперії Цинем Шихуанді в 221 р. до н. е. Поняття «ді».

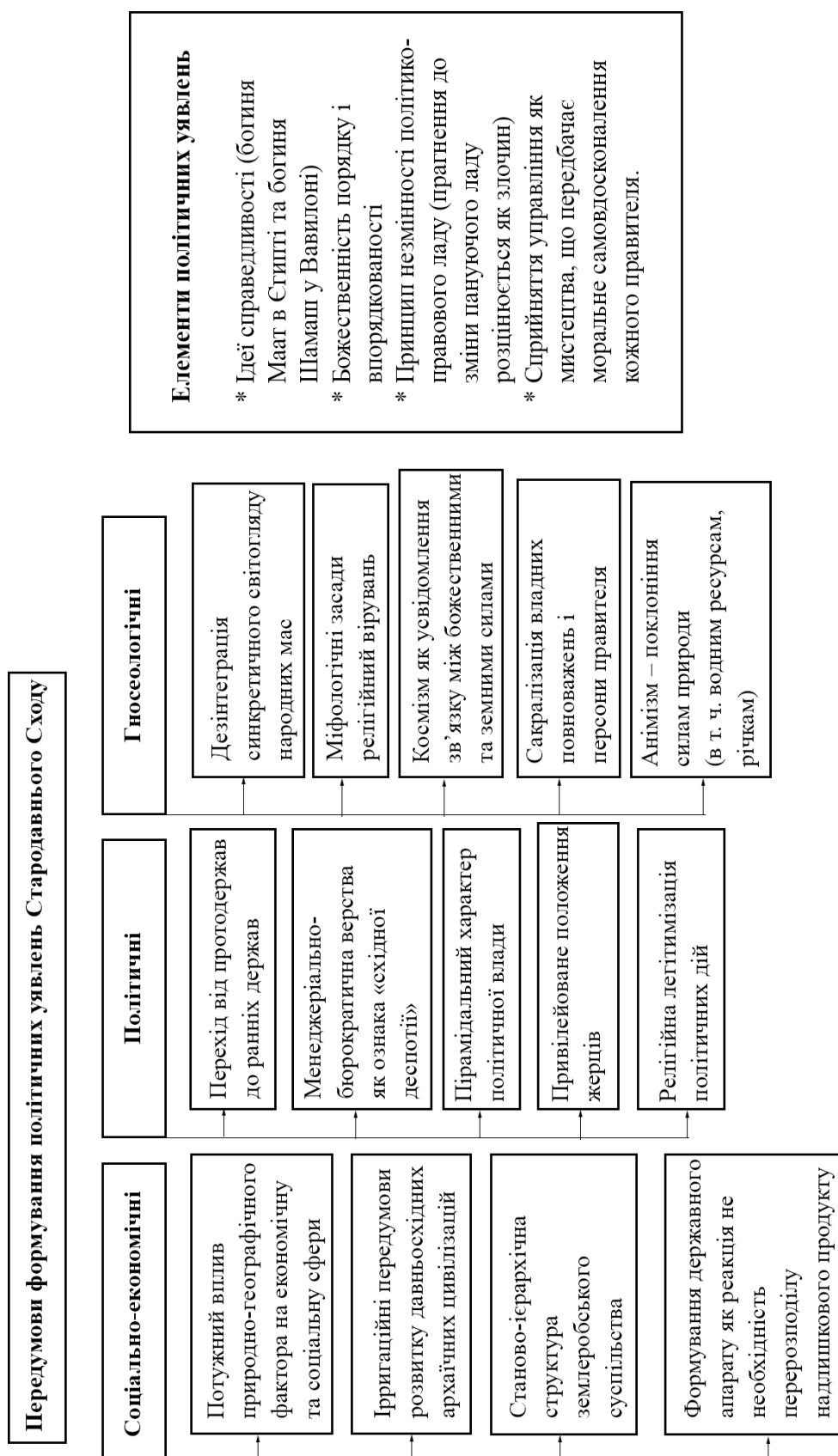

Схема 2.1. Політичні ідеї Стародавнього Сходу

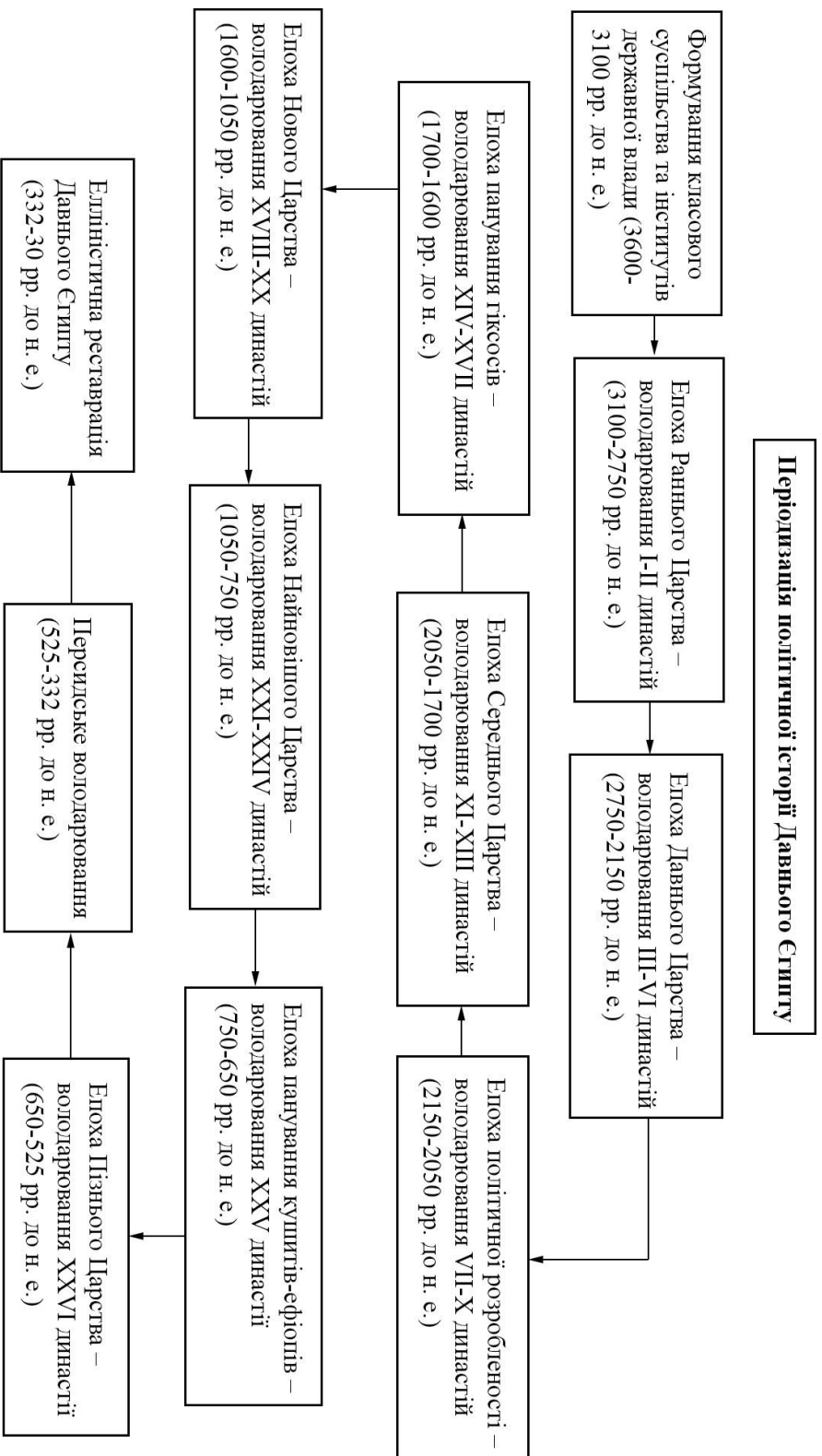

Схема 2.2. Періодизація політичної історії Давнього Єгипту

СХІД

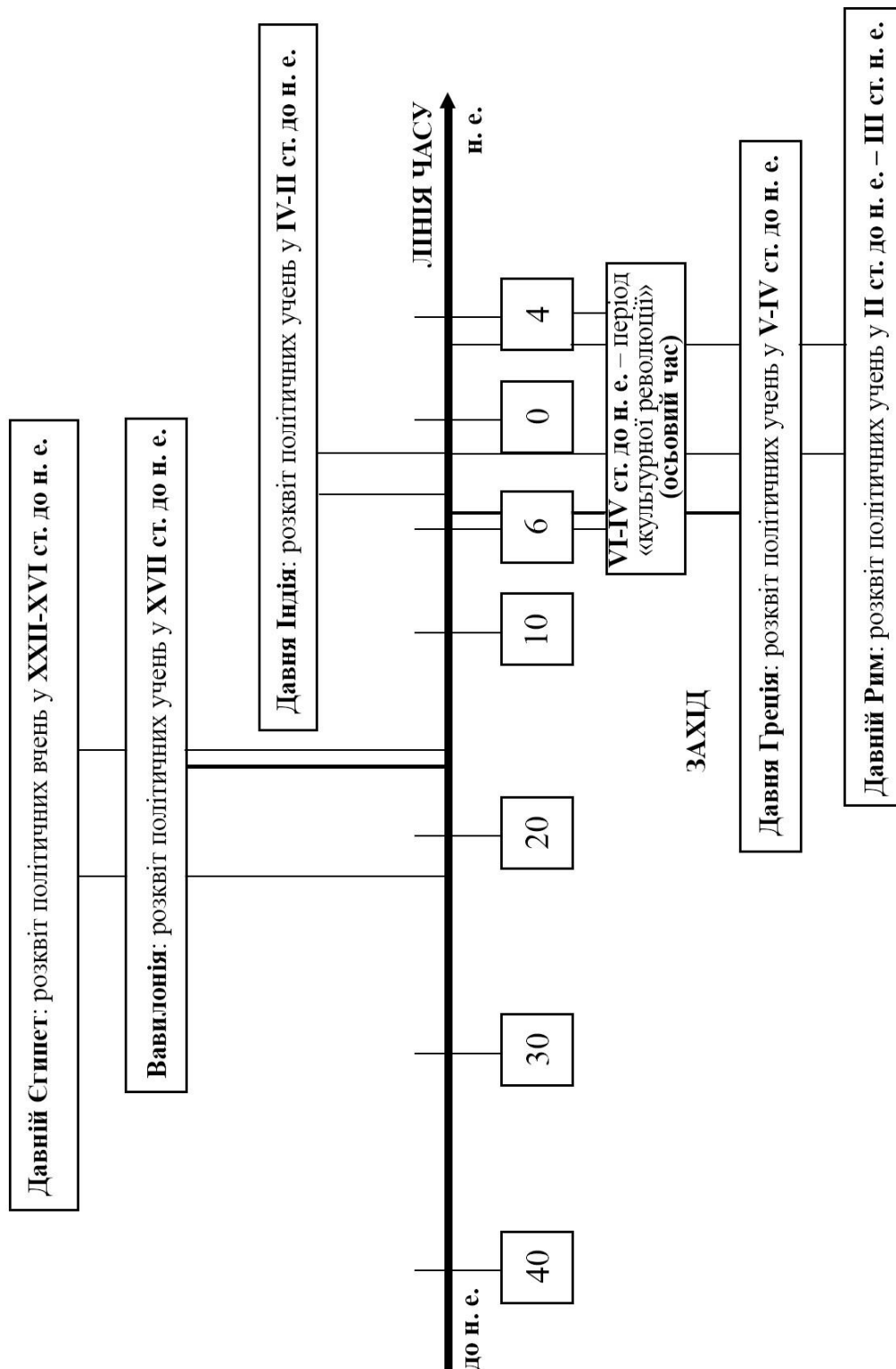

Схема 2.3. Лінійна схема розвитку політичних ідей архаїчної доби та античності

«ПУНКТ Б» СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Політичні ідеї та вчення Стародавнього Сходу (4 год.)

Семінарське заняття перше

1. Політичні ідеї Стародавньої Месопотамії та Єгипту.
2. Особливості політичних ідей Перської держави.

Семінарське заняття друге

1. Політичні ідеї Стародавньої Індії.
2. Політичні вчення Стародавнього Китаю.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання для самостійної роботи (12 год.) (письмово)

1. Першоджерела для обов'язкового опрацювання:

- = Закони Хамурапі – Царя Вавилону.
- = Артхашастра, або наука про політику.
- = Бесіди та судження Конфуція.
- = Закони Ману.

2. Занотуйте зміст основних категорій та понять політичних ідей та вчень Стародавнього Сходу.

3. Зробіть структурно-логічну схему обґрунтування політичного ідеалу в Стародавньому Сході.

4. Проаналізуйте та занотуйте спільні й відмінні риси конфуціанства, легізму, маоїзму і даосизму.

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Реконструкція політичних відносин у стародавніх суспільствах (за планами малих навчальних груп).

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

Вітчизняна література:

1. Гурак Р. В. Аналіз політико-правових учень країн Стародавнього Сходу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. №10-2. Том 1. С. 21-23.
2. Денисенко В. М. «Міфологічне знання»: постановка проблеми щодо усвідомлення його предметності. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2015. Вип. 6. С. 7-15.
3. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: підручник. К.: Либідь, 2006. 592 с.
4. Мельник В. М. У полоні інтерпретацій. Політична антропологія між Сходом і Заходом: монографія. Вінниця: Нова книга, 2020. 280 с.
5. Навіщо нам податки? Держава як спільний бізнес. Нариси за редакцією Наталії Ковалко та Віктора Мельника. Київ: ТОВ «Якабу Паблішинг», 2019. 240 с.
6. Фісун О. А. «Незахідні» політичні режими: контури типології. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Питання політології. 2000. № 470. С. 22-31.

Іноземна та іношомовна література:

7. Авдиев В. И. История Древнего Востока. М.: Государственное издательство политической литературы, 1953. 760 с.
8. Александров Г. Ф. История социологических учений. Древний Восток. М., 1959. 600 с.
9. Бонгард-Левин Г. М. Мудрецы и философы древней Индии. М.: Наука, 1975. 376 с.
10. Васильев Л. С. История религий Востока. М., 1999. 551 с.
11. Вебер М. Конфуцианство и пуританизм. Личность. Культура. Общество. М., 2009. Том XI. Вип. 3 (№ 50). С. 24-43.
12. Гране М. Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы. М.: Республика, 2008. 526 с.
13. Древнеиндийская философия. Начальный период. Переводы с санскрита. М.: Мысль, 1972. 271 с.
14. Иркин Ю. В. Политическая мудрость древнего Востока, взгляд с XXI века на политические идеи Древнего Египта, Вавилона, Индии и Китая. Вестник Российского ун-та дружбы народов. Серия «Политология», 2000. № 2. С. 5-20.
15. История Древнего Востока: Учебник. Под ред. В. И. Кузищина. М.: Высшая школа, 1979. 456 с.
16. Конфуций. Суждения и беседы. Пер. с кит. П. С. Попова. СПб.: Азбука-классика, 2008. 224 с.
17. Лукьянов А. Е. Лао-Цзы и Конфуций: философия Дао. М.: Восточная литература, 2000. 588 с.
18. Мечников Л. И. Цивилизация и великие исторические реки. Предисловие и комментарии В. И. Евдокимова. М.: Айрис-пресс, 2013. 320 с.
19. Томсинов В. А. Государство и право Древнего Египта: монография. М.: Зерцало-М, 2011. 512 с.
20. Хрестоматия по истории Древнего Мира. Под ред. В. В. Струве. М., 1959. Т. 1. Древний Восток. 594 с.
21. Хрестоматия по истории Древнего Востока. Под ред. В. В. Струве и Д. Т. Редера. М., 1963. 544 с.
22. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии. М.: Высшая школа, 1981. 374 с.
23. Янг Юн-Го. История древнекитайской идеологии. М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. 423 с.

Тема III. Політичні вчення античної доби (6 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМА ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

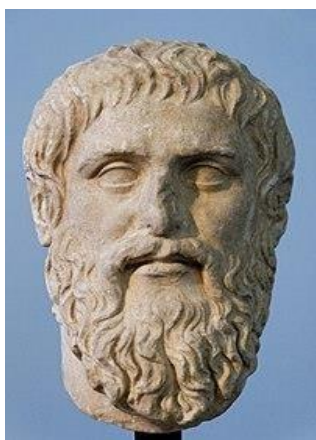
Особливості формування античного суспільства, його соціальна структура і суспільно-політичні відносини. Політичне життя грецьких полісів. Розуміння політичної організації, політичної влади. Проблеми свободи, демократії та рівності.

Становлення монархічних і протореспубліканських форм державного правління в Стародавній Греції XIII-VII ст. до н. е. Царська влада в крито-мікенський період. **Уявлення про владу в поемах Гомера**. Поняття «грецької культурної революції» IX-V ст. до н. е.: зародження філософії, науки, технічного прогресу. Проблема «вивільнення часу» і поява науки. Дискусія про виникнення наукових засад вивчення політики.

Піфагор (570-490 рр. до н. е.) і піфагорійці. Філософські основи соціально-політичних ідей. Уявлення про природу людини. Поняття «рівність», «справедливість», «належна міра». Завдання громадянського виховання. Способи гармонізації суспільно-політичних відносин. Піфагорійські проекти ідеального суспільно-політичного устрою.

Політичні ідеї Геракліта Ефеського (540-480 рр. до н. е.). Уявлення про «Схід та Захід», ідеї політичного змісту буття. Політична концепція **Сократа (470-399 рр. до н. е.)** як перехід політичної думки з дотеоретичного на теоретичний рівень. Сократівський ідеал управління державою. **Політичні вчення софістів**. Софісти про природні і людські закони.

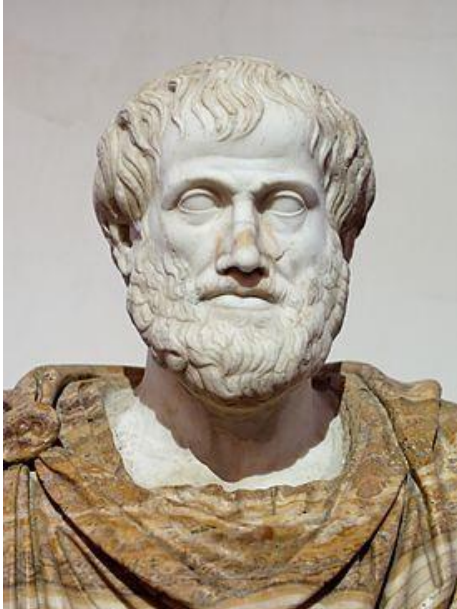
Демокріт (460-370 рр. до н. е.). Походження і розвиток суспільства. Поняття «природа», «правда», «золота середина». Моральні, політичні основи суспільства, шляхи їх удосконалення. Трансляція космологічних і натурфілософських ідей Демокріта на зміст і форми соціально-політичного розвитку.

Платон (429-347 рр. до н. е.). Філософські основи вчення про суспільство. Розподіл праці як основа побудови суспільства і держави. Принципи поділу на стани, їх ієрархія. Власність і володіння, ставлення до приватної власності. Уявлення про рівність і справедливість. Рівність у споживанні.

Принципи побудови ідеальної держави. Форми правління, їх еволюція. Демократія і рівність. Організація

політичної влади. Політика як знання і мистецтво. Політичний ідеал. Місце і роль Платона в європейській суспільно-політичній думці.

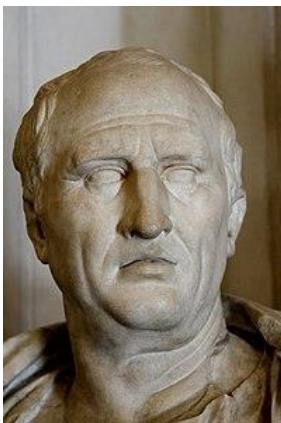

Аристотель (384-322 рр. до н. е.). Філософські основи суспільно-політичного вчення. Система знань про політику. Мораль і політика. Природа людини і свобода. Форми власності. Проблеми рівності і справедливості. Види справедливості. Походження і мета держави. Причини, які визначають форми держави. Ставлення до демократії. Ідеальна форма державного правління. Політика як відносини вільних і рівних людей. Вчення Аристотеля і традиції соціально-політичної думки.

Цицерон, його погляди на державу і право. Політична програма Цицерона. Вчення про ідеального правителя, ідеальну державу та ідеального громадянина. Критика демократії і обґрунтування «змішаної» форми правління.

Політичні ідеї римських стоїків. Сутність політичних ідей Сенеки. Вчення про природне право, природну державу та два види держави. Останній римський стоїк – імператор Марк Аврелій. Держава як конформістське утворення.

Політичні ідеї римських юристів. Визначення права, правосуддя. Приватне та публічне право. Кодифікація імператорських конституцій. Кодекс імператора Юстиніана (527-565).

Цицерон (106-43 рр. до н. е.)

Сенека (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.)

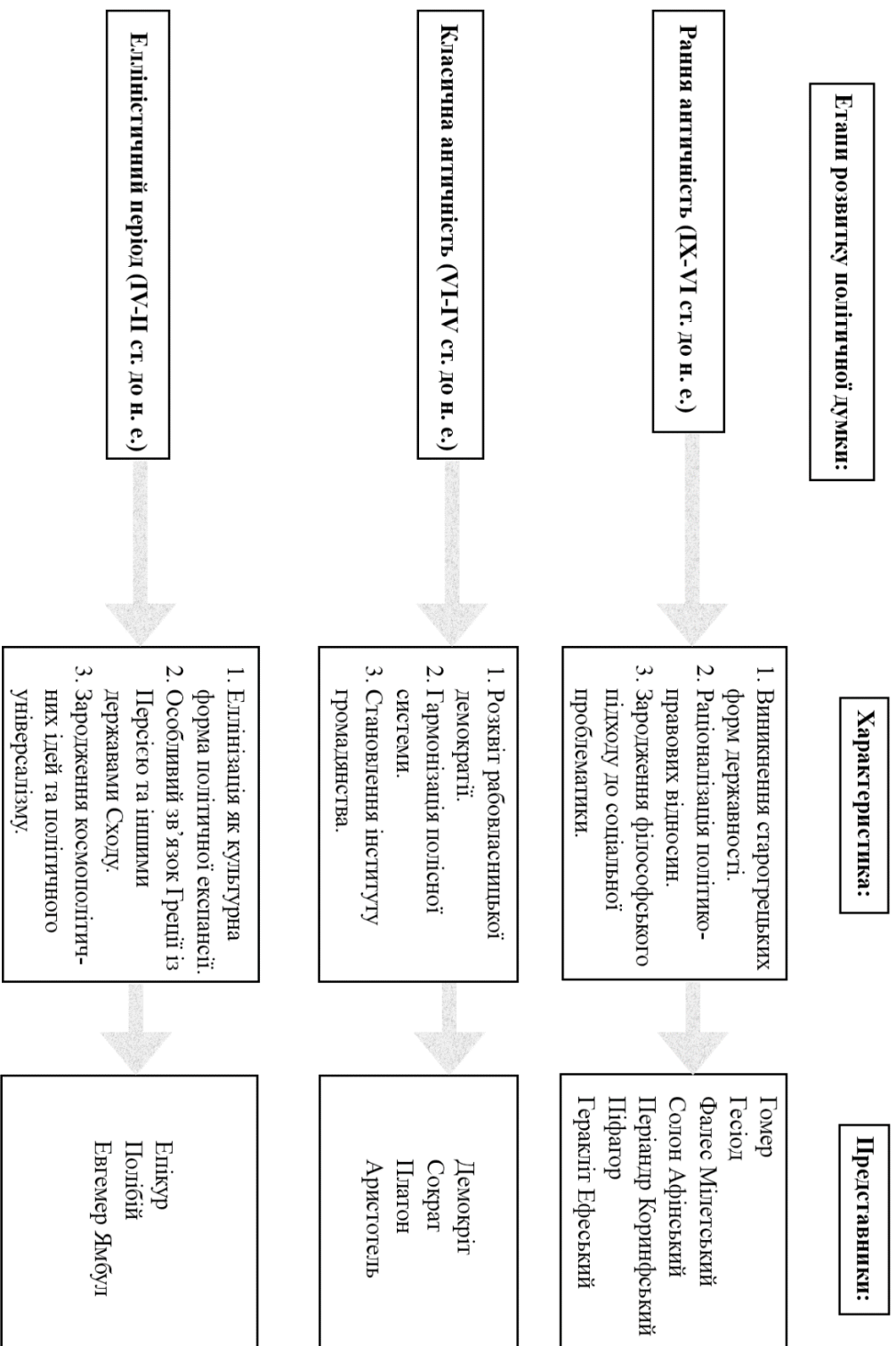

Схема 3.1. Етапи розвитку політичної думки Давньої Греції

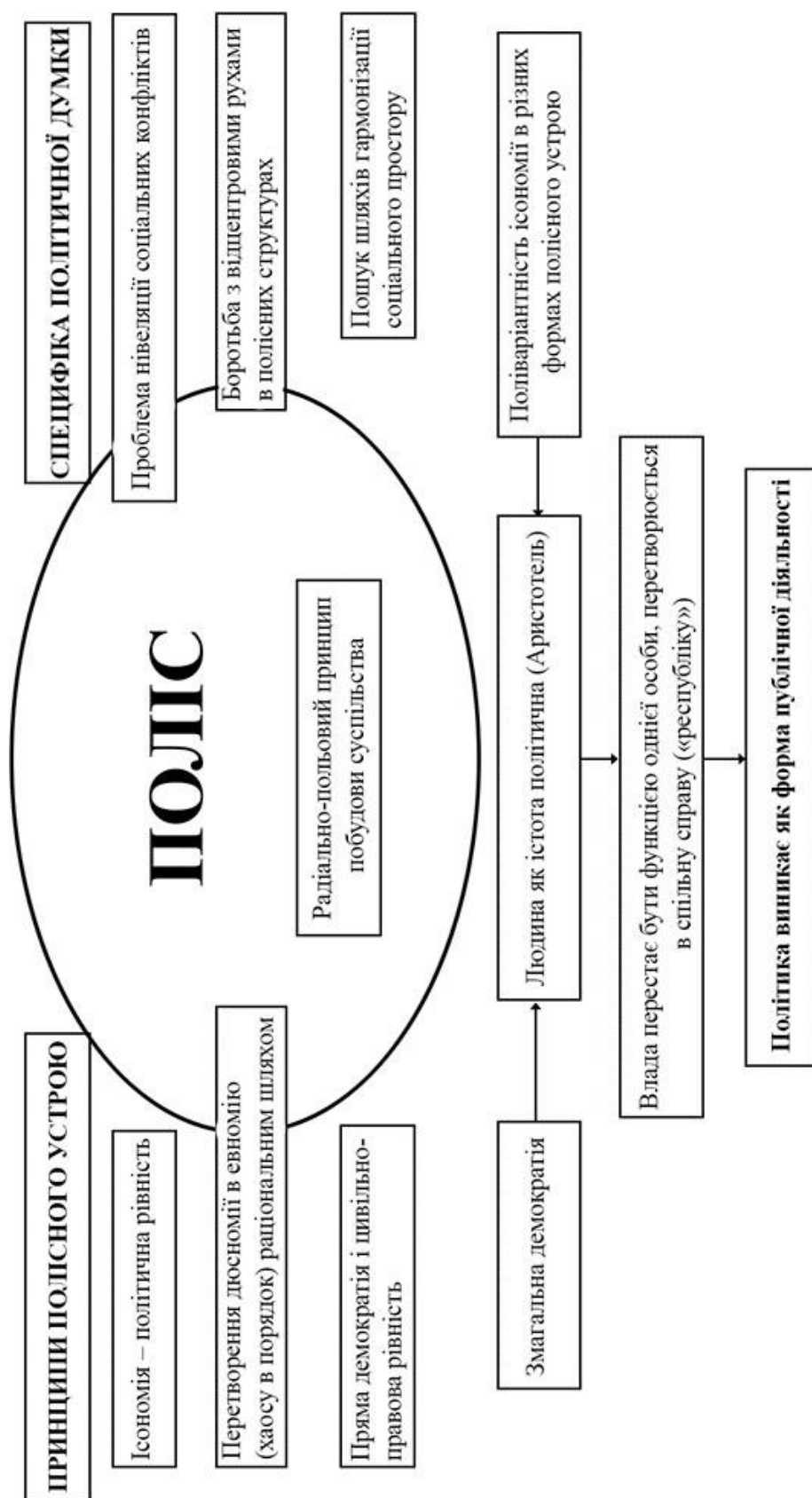

Схема 3.2. Структура політичної думки античної Греції

Важливі діалоги:

Апологія (403 р. до н. е.),
Горій (389 р. до н. е.),
Держава (372 р. до н. е.),
Політика (368 р. до н. е.),
Закони (360 р. до н. е.)

Платон (429-347 рр. до н. е.)

Народився в Афінах. Після знайомства із Сократом брав участь в боротьбі проти тиранії. Арешт Сократа змусив Платона припинити політичну діяльність в Афінах. Подорожі та робота на Сицилії (при дворі сиракузького тирана Діонісія). Вл. 387 р. до н. е. заснував в Афінах «Академію», що проіснувала до 529 р. н. е. Робота над «Законами», повернення на Сицилію, де Платон пропагував ідеї «ідеальної держави».

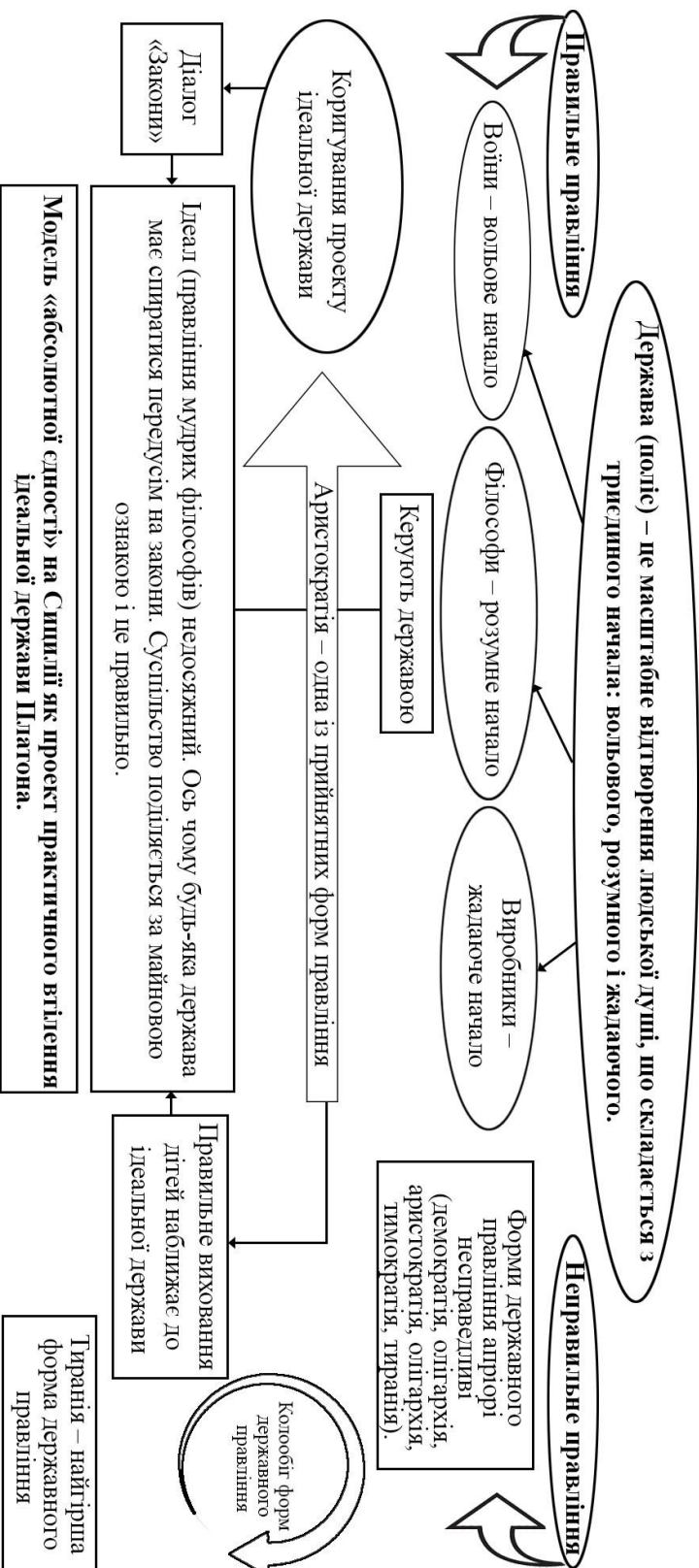

Схема 3.3. Політичне вчення Платона

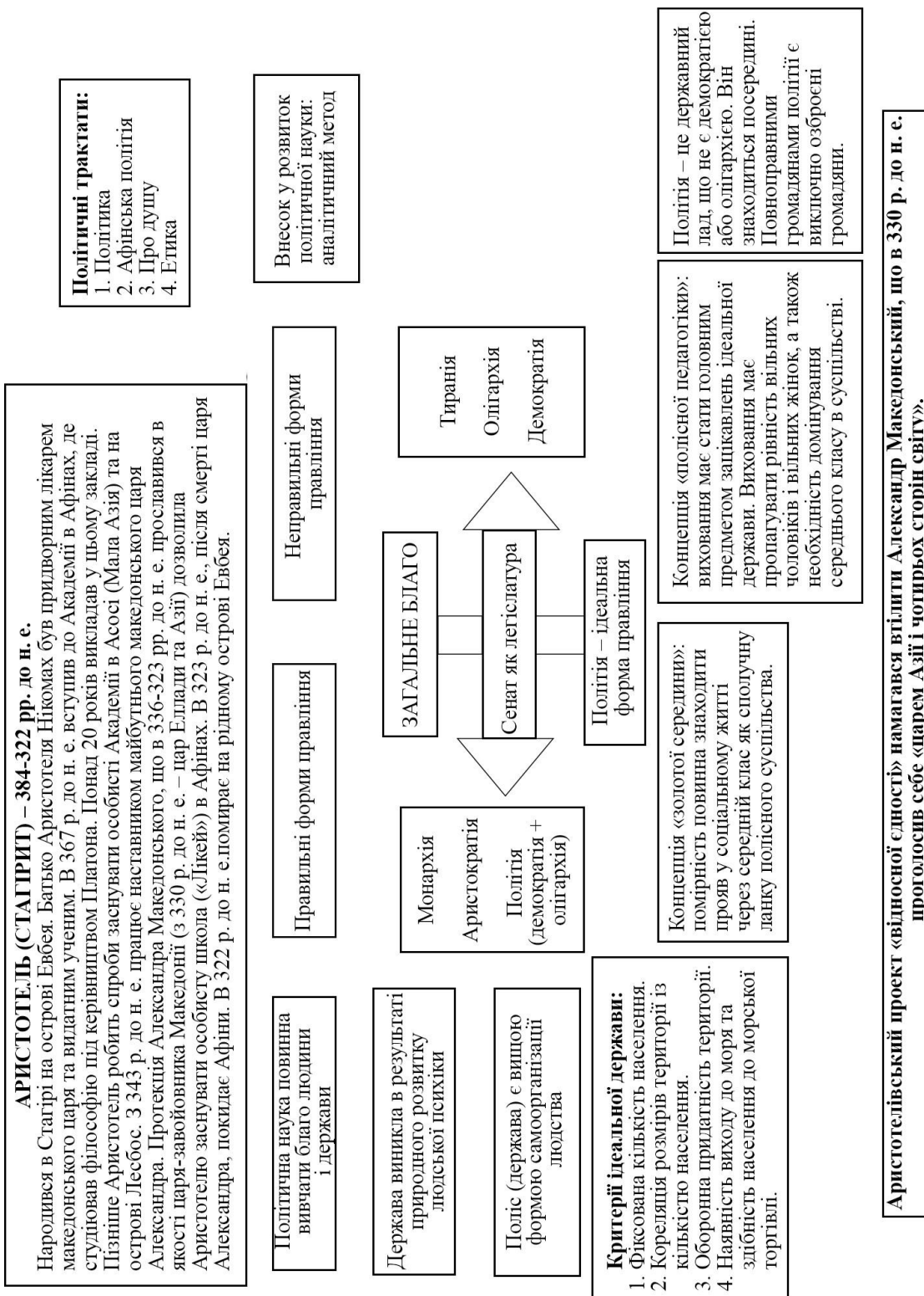

Схема 3.4. Політичне вчення Аристотеля

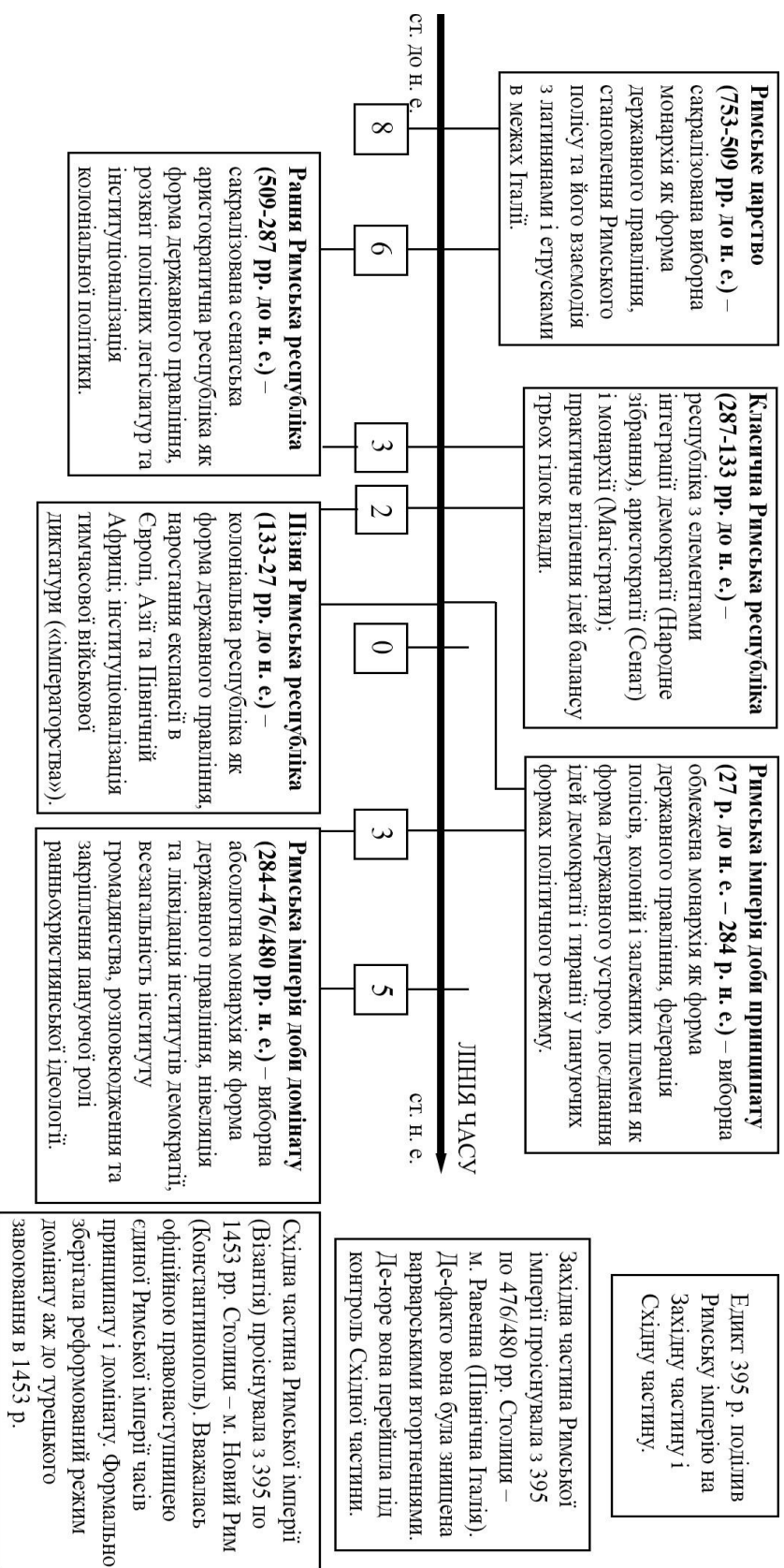

Схема 3.5. Періодизація політичної історії Давнього Риму

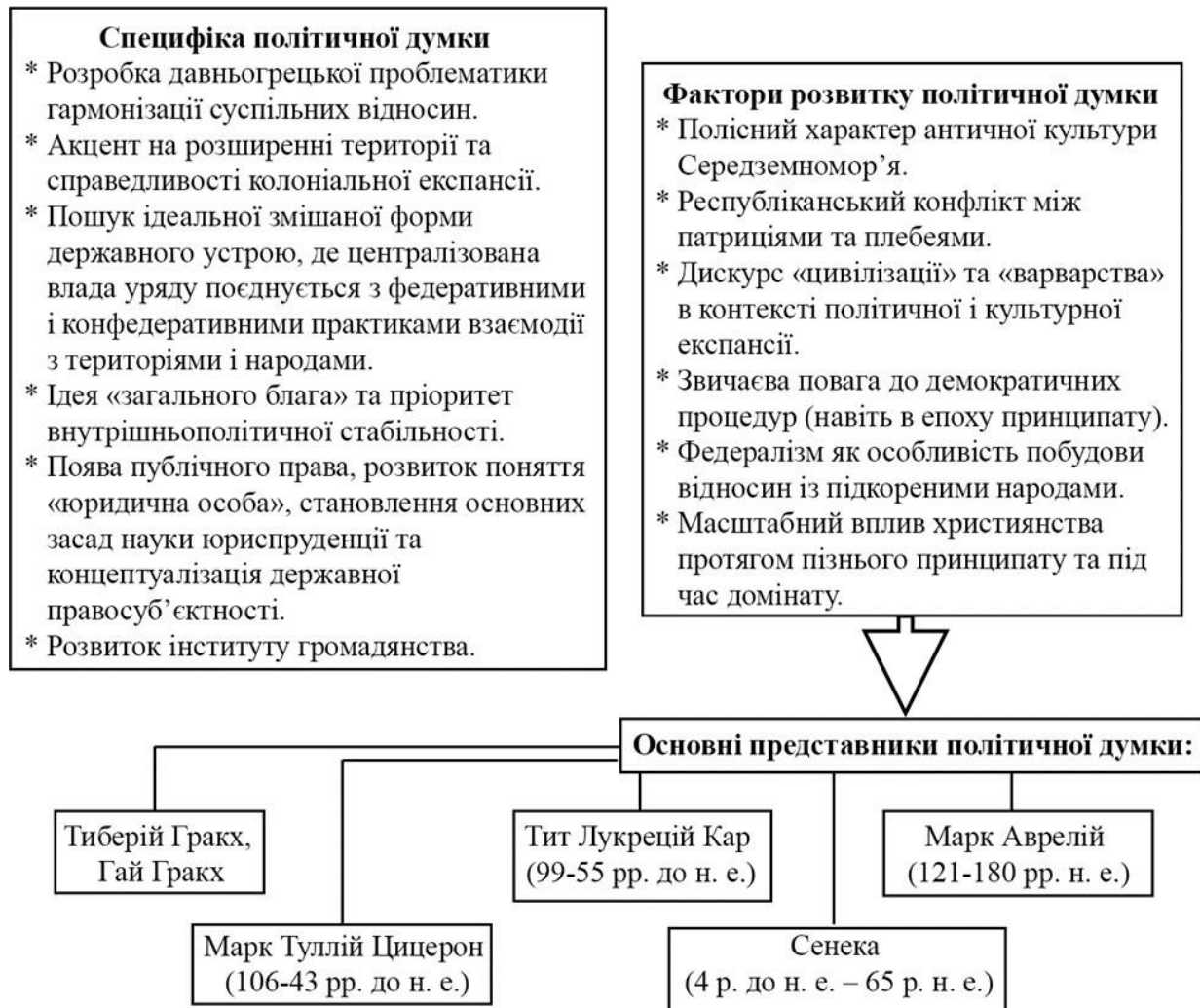

Схема 3.6. Політична думка Давнього Риму

МАРК ТУЛІЙ ЦИЦЕРОН (106-43 рр. до н. е.)

Здобув фах юриста, в молоді роки займався адвокатською практикою. З 75 р. до н. е. знаходився на державній службі, виконував функції чиновника на Сипіллі та в Римі, де в 66 р. до н. е. викриває «змову Катіліни». Пізніше виступав проти диктатури Юлія Цезаря та Марка Антонія. Активно займався філософською діяльністю з 55 р. до н. е. Вбитий за наказом диктатора Марка Антонія в 43 р. до н. е.

Політичні трактати:

1. Про державу
2. Про закони

На політичне вчення вплинули:

1. Платон
2. Аристотель
3. Полібій
4. Трепські стійки

Держава – це res publica («справа народу»), що покликана виразити загальний інтерес і має забезпечувати спільне благо вільних громадян.

Виникнення держави – результат божественної волі.

Причини виникнення держави

Соціальна потреба людини у проживанні поряд із іншими людьми	Необхідність охороняти приватну власність
--	---

Сім'я – основа держави

КОНЦЕПЦІЯ «змішаного правління»

Зміст волі правителя – критерій для оцінки ефективності форми правління

Прості форми

Царська влада

Аристократія

Влада народу (демократія)

Держава і право апіюрі справедливі, оскільки базуються виключно на божественній волі

Наука державного управління – це насамперед мистецтво, а не зібрання норм і закономірностей.

Найкраща форма правління – інтегративне поєднання особливостей кожної із трьох «простих» форм державного правління.

КОНЦЕПЦІЯ колообігу форм державного правління

побудована на вадах «простих» форм державного правління

Схема 3.7. Політичне вчення Цицерона

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Політичні вчення античної доби (6 год.)

Семінарське заняття перше

1. Логіко-понятійне обґрунтування політики мислителями античності.
2. Вчення Платона про «ідеальний політичний устрій».
3. Сутність і зміст політичного вчення Аристотеля.

Семінарське заняття друге

1. Становлення політичного життя римського суспільства, його сутність.
2. Політична доктрина Цицерона.
3. Республіканські та монархічні (царство, принципат, домініат) ідеї.

Семінарське заняття третє

1. Політичні ідеї римських стоїків.
2. Сутність політичних поглядів римських юристів.
3. Ідеї «translatio imperii» як основа пізньоантичних політичних вчень.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

1. Першоджерела для обов'язкового опрацювання

- = Платон «Держава»
- = Аристотель «Політика»
- = Цицерон «Про державу»
- = Цицерон «Про закони»
- = Сенека «Моральні листи до Луцілія»

2. Дайте письмові відповіді

1. Розкрийте сутність переходу від міфологічного до раціонально-логічного способу мислення у давньогрецьких мислителів.
2. Обґрунтуйте політико-філософське вчення Сократа.
3. Побудуйте структурно-логічну схему обґрунтування політичного ідеалу у Платона.
4. Опишіть характеристику ідеальної держави Платона.
5. Розкрийте зміст Аристотелевого розуміння власності та багатства.
6. Опишіть пошук Аристотелем найкращого устрою для людської спільноти.
7. Аргументуйте твердження Аристотеля про типи державного правління.
8. Розкрийте сутність Аристотелевої концепції «середнього» стану.

9. Зробіть структурно-логічну схему Аристотелевого обґрунтування «людини як політичної істоти».
10. Охарактеризуйте концепцію Цицерона про державу як справу народу.
11. Доведіть сутність Цицеронового вчення про ідеального громадянина, ідеального правителя та ідеальну державу.
12. Зробіть порівняльний аналіз характерних рис римського стоїцизму: політична пасивність, індивідуалізм, космополітизм, фаталізм (Сенека, Епіктет та Марк Аврелій).
13. Проаналізуйте питання духовної свободи людини, «закону долі» і природного права в Сенеки та сформулюйте власні висновки.
14. Ознайомтеся з такою історичною пам'яткою, як «Корпус Юстиніана – Зведення цивільного права», та розкрийте його вплив на формування політичної думки на європейському просторі.

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Ділова гра: Аристотель проти Платона (за окремим планом).
Оксфордські діалоги: Цицерон: еклектика чи наука? (за окремим планом)
Реконструкція політичних відносин у античному полісі (за планами малих навчальних груп)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література (Базова):

1. Балух В. О., Возник І. П., Коцур В. П. Історичні портрети античності та середньовіччя. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 502 с.
2. Балух В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х томах. Том 2. Стародавній Рим. Підручник. Чернівці: Наші книги, 2016. 848 с.
3. Вдовичин І. Я. Реалізація свободи особи в Стародавній Греції (політико-правові ідеї і державно-правові механізми). Актуальні проблеми політики. 2013. Випуск 48. С. 419-431.
4. Кирилюк Ф. М. Історія політології. К.: Знання України, 2002. 535 с.
5. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). К.: Тандем, 2002. 584 с.
6. Найчук А. В. Давньогрецький поліс в контексті соціально-політичних поглядів Платона та Аристотеля. Збірник наукових праць «Політологічні студії». 2010. Випуск 1. С. 105-113.

Іноземна та іншомовна література:

1. Антоновский Ю. М., Краснов П., Литвинова Е. Ф., Орлов Е. Н. Сократ, Платон, Аристотель, Сенека, Бруно. Биографические очерки. СПб.: ЛИО Редактор, 1995. 326 с.
2. Асмус В. Ф. Платон. М.: Мысль, 1975. 220 с.

3. Бауэр Сьюзен Уайс. История Древнего мира: от истоков цивилизации до падения Рима. М.: АСТ, 2015. 988 с.
4. Вернан Ж.-П. Просхождение древнегреческой мысли. М.: Прогресс, 1988. 224 с.
5. Зайцев А. И. Культурный переворот в Древней Греции VIII-V вв. до н. э. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1985. 208 с.
6. Зубов В. П. Аристотель: Человек. Наука. Судьба наследие. М.: УРСС, 2009. 368 с.
7. История Древней Греции. Под ред. В. И. Авдиева, А. Г. Бокщанина и Н. Н. Пикуса. Учебник. М.: Высшая школа, 1972. 424 с.
8. Історія європейської цивілізації. Рим. За ред. Умберто Еко. Х.: Фоліо, 2017. 1031 с.
9. Канарш Г. Ю. Этические основания политики в современном аристотелизме. Знание. Понимание. Умение. М., 2005. № 2. С. 145-152.
10. Материалисты Древней Греции: Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура. Под ред. М. А. Дынника. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. 240 с.
11. Машкин Н. А. История Древнего Рима. М.: Государственное издательство политической литературы, 1950. 736 с.
12. Сенека Луцій. Моральні листи до Луцілія. Пер. А. Содомори. К.: Основи, 1999. 608 с.
13. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима. М.: Наука, 1977. 258 с.
14. Утченко С. Л. Цицерон и его время. М.: Мысль, 1972. 390 с.
15. Федорова Е. В. Люди императорского Рима. М.: Издательство МГУ, 1990. 366 с.
16. Хайдеггер М. Гераклит (Начало западного мышления. Логика. Учение Гераклита о Логосе). СПб: Владимир Даль, 2011. 504 с.
17. Strauss, L., Cropsey, J. (eds.). History of political philosophy (Rand McNally Political science series). Chicago: Rand McNally, 1987. 980 pp.
18. Knowles Dudley. Political Philosophy (Fundamentals of Philosophy). New York: Routledge, 2011. 408 pp.
19. The Cambridge Companion to Ancient Greek Political Thought. Edited by S. Salkever. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009. 376 pp.
20. The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought. Edited by C. Rowe & M. Schofield. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2000. XX+745 pp.
21. World Congress in Philosophy. The Philosophy of Aristotle. Athens, 9-15 July 2016. Abstracts. Ed. by Prof. K. Boudouris. Athens, 2016. 334 pp.

Тема IV. Письмова контрольна робота №1

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПИСЬМОВОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ №1:

1. Предмет історії політичних вчень.
2. Об'єкт історії політичних вчень.
3. Основні ключові слова історії політичних вчень.
4. Об'єктивні критерії класифікації політичних вчень.
5. Основи наукової періодизації історії політичних вчень.
6. Методи дослідження історії політичних вчень.
7. Політичні ідеї Стародавнього Єгипту.
8. Політичні ідеї Месопотамії.
9. Особливості політичних ідей Стародавньої Індії.
10. Політичні вчення Стародавнього Китаю.
11. Сутнісні характеристики буддизму.
12. Сутнісні характеристики брахманізму.
13. Сутнісні характеристики конфуціанства.
14. Сутнісні характеристики античної міфології.
15. Порівняльна характеристика буддизму і брахманізму.
16. Відмінні риси конфуціанства, легізму, моїзму і даосизму.
17. Проблема політичного насильства в античному суспільстві.
18. Проблеми справедливості в античному суспільстві.
19. Проблема рівності в античному суспільстві.
20. Проблеми права в античному суспільстві.
21. Розуміння суспільства в індо-буддистській традиції.
22. Проблема влади в «Законах Ману».
23. Проблема влади в «Законах Хаммурапі».
24. Проблема влади в трактаті «Артхашастра».
25. Загальна характеристика античного суспільства.
26. Соціальна структура античного суспільства.
27. Політична структура античного суспільства.
28. Структура полісу Стародавньої Греції.
29. Політичні ідеали міста-держави.
30. Раціоналістичні тлумачення політичного життя у «Семи мудреців».
31. Моральні-етичні засади суспільного життя за Піфагором.
32. Геракліт як засновник політичної філософії.
33. Концепція «політичної людини» у Демокріта.
34. Політична добродетель за Сократом.
35. Платон про походження держави.
36. Платон про владу та її сутність.
37. Вчення Платона про ідеальну державу.
38. Критика Платоном існуючих форм держави.

39. Аналіз Платоном проблем справедливості.
40. Платон про власність.
41. Філософські засади політичного вчення Аристотеля.
42. Аристотель про мораль і політику.
43. Природа людини і свобода за Аристотелем.
44. Аристотель про форми власності.
45. Аристотель про рівність і справедливість.
46. Аристотель про мету і походження держави.
47. Аристотель про владу.
48. Аристотель про форми державного правління.
49. Цицерон про державу.
50. Цицерон про владу.
51. Цицерон про ідеального правителя.
52. Концепція «Вічного Риму» Цицерона.
53. Цицерон про політичну культуру.
54. Вчення Цицерона про форми правління.
55. Цицерон про вічний закон.
56. Політична концепція Сенеки.
57. Марк Аврелій про державу.
58. Політичні ідеї римських юристів.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА № 2

ПОЛІТИЧНІ ВЧЕННЯ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ, ВІДРОДЖЕННЯ, РЕФОРМАЦІЇ ТА ПЕРІОДУ РЕВОЛЮЦІЙ XVII СТ.

Тема V. Соціально-політичні вчення доби Середньовіччя (7 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Формування християнського віровчення, його основні догмати. Політична есхатологія і месіанство. Розуміння і трактування свободи і рівності. Ідеї духовної і майнової спільності – «еклезії» як їхній прояв. Общини (еклезії) в історії раннього християнства. Перетворення християнства в державну релігію і зміна його політичних ідей. Традиції раннього християнства в суспільно-політичній думці Середньовіччя.

Аврелій Августин (354-430 рр.) як видатний представник християнства. Природа людини і свобода її волі. Причини поневолення. Про сутність світської влади і влади від бога. Завдання держави. Концепція «Граду Божого» і «Граду Людського». Політичний зміст протистояння «Боголюдини» та «Людинобога».

Соціально-політична характеристика середньовічного суспільства. Падіння Західної частини Римської імперії (476-480 рр.) та зростання влади Східної частини Римської імперії (Візантії). Модернізація теорії абсолютної влади імператора через доктрину «цезаропапізму», становлення теорії «пентархії». Епоха Вселенських Церковних Соборів. Політичні засади нікейсько-халкідонського символу віри.

Трибоніан (500-547) – ідеолог і керівник комісії із кодифікації римського права у Східній Римській імперії (Візантії). Прихильник ідей республіканізму. Теоретик «глибинної демократії», що мала здійснюватись на рівні общин, за збереження централізованої моделі імператорської влади.

Візантійська теорія симфонії у поглядах і законодавчих актах імператора Юстиніана (527-565).

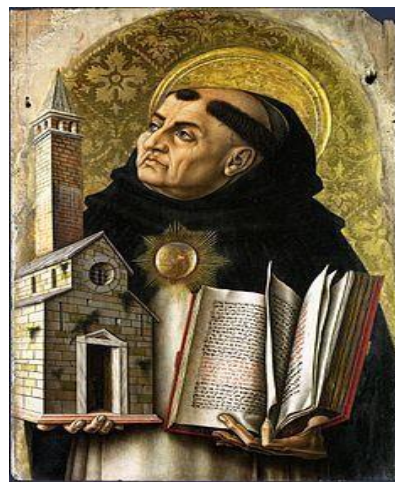
Флавій Боецій (480-524 рр.) – автор «Втіхи філософією». Концепція протистояння тиранії. Намагання відродити республіканський полісний лад на новій феодальній основі.

Ісидор Севільський (560-636 рр.) вважається першим європейським енциклопедистом. Написав 20-томну «Етимологію», де обстоював божественну зумовленість монархічного ладу. Був прихильником зрощення державної та церковної бюрократії в один апарат.

Людина в системі феодальних відносин. Вчення про перевагу духовної влади над світською. Теорія «двох мечів». Теорія «Константинового дару». Ідеологічне протистояння між Римським Папством і німецькими монархами. Етико-правові та інституційні засади системи «сюзеренітет-васалітет».

Іоанн Солсберійський (1115-1180 рр.) та ототожнення божественного і природного права. Ідеї права як «внутрішнього змісту політики», уявлення про теократію як найкращий політичний режим. Пошук вищої справедливості у васально-сюзеренній ієрархії.

Політичне вчення **Фоми Аквінського (1225-1274 рр.)** та його офіційне прийняття Римсько-католицькою церквою. Аквінат і захист приватної власності. Пошук справедливості в античних полісах і ранньохристиянських общинах (еклезіях). Схоластичне розмежування форм державного правління. Критика демократії. Питання про межі підкорення державній владі. Види зловживань державною владою. Намагання обґрунтувати відмінність царя від тирана. Проблема співвідношення світської і духовної влади. Спільне та відмінне у божественному та людському праві. Теорія «державного корабля».

Марсильй Падуанський (1275-1342 рр.). Походження держави і її функції. Церква і світське управління. Необхідність незалежності світської влади. Концепція «двох істин». Джерела влади. Специфіка тлумачення поняття «народ». Перетворення політичних настанов і удосконалення суспільно-політичного ладу. Ідея міжнародного правопорядку та концепція «захисту миру». Сукупність ідей Марсилья Падуанського як місток між Середньовіччям і добою Відродження.

Політична думка Середньовічного Сходу. Особливості суспільно-політичного розвитку ісламського Сходу. Генеза ісламу та ідеї пророка Мухаммада (570-632). Проблематика держави і влади в Корані. Проблеми правонаступництва і теорія легітимності влади в Арабському Халіфаті. Теоретичні підвалини сунізму та шиїзму.

Аль-Фарабі (870-950 рр.) та його концепція «щасливої держави». Власність і рівність. Політична влада і держава. Становлення політичної урбаністики, вивчення традицій міського самоврядування. Інтеграція світської та духовної влади. Ідеї «освіченого абсолютизму» в Багдадському Халіфаті.

Абу Алі Хусейн Ібн-Сіна (980-1037 рр.) як фундатор політичної психології. Уявлення про ефективність політичного лідера. Моральні якості правителя держави. Класова структура мусульманського суспільства.

Арабомовні політичні вчення Середньовічної Іспанії (714-1492 рр.): типологія, періодизація та етичні засади. Рецепція аристотелізму і неоплатонізму. Концепція «емірату» як ідеальної форми державного правління. Протиставлення влади еміра принципам «халіфату».

Середньовічні секти (Єресі) і їх соціально-політичні теорії. Єресі як відображення соціально-політичного протесту пригнічених верств населення. Політичний зміст аріанства (Західна Європа), маздакізму (Персія), несторіанства (Візантія, Персія та Центральна Азія), монофізитства (Візантія), павликіанства (Болгарія), ісмаїлізму (Арабський Халіфат), альбігойства (Західна Європа).

АВРЕЛІЙ АВГУСТИН (БЛАЖЕННИЙ) – 354-430 рр.

Народився у римській провінції Нова Африка (регіон Нумідія, тепер – Алжир). Його родина представляла сенаторську аристократію Північної Африки. Вивчав граматику і риторику в Карфагені. Викладав у африканських школах. Був апологетом реставрації язичництва, перебував під маніхейським впливом. В 386 р. перейшов на позиції ортодоксального християнства. В 387 р. охрестився у Мілані. З 395 р. єпископ Гіпонський. Писав релігійно-політичні трактати, протистояв маніхеям і донатистам. Став ключовим християнським ідеологом боротьби з ересями. В 413-426 рр. написав головну політичну роботу – «Про град Божий». В 430 р. помер у Гіпоні, що перебував у вандальській облозі.

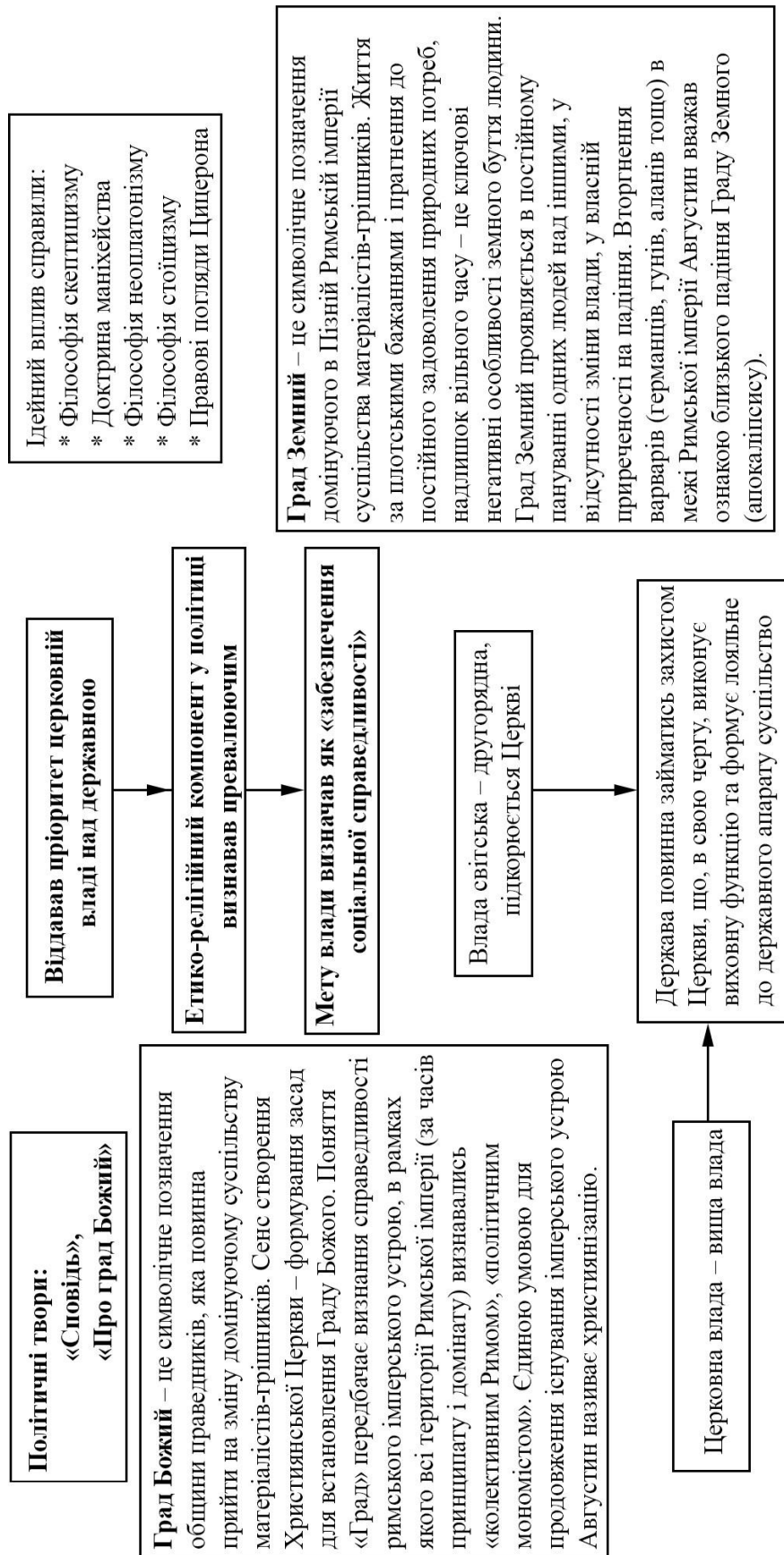

Схема 4.1. Політичне вчення Аврелія Августина

ФОМА АКВІНСЬКИЙ (1225-1274 рр.)

Прославився як розробник і систематизатор ідеології Римсько-Католицької Церкви. Був палким прибічником етико-політичних засад філософії Аристотеля. Вважається найзначнішим католицьким теологом і філософом, в західноєвропейській романомовній традиції також розглядається як «другий філософ після Аристотеля». Народився біля м. Неполь на Півдні Італії. Був вичучаєм плеємніком «імператора германців і римлян» Фрідріха Барбаросси. В 1230-1239 рр. виховувався в монастирі Монте-Касіно, в 1239-1244 рр. навчався в Неапольському університеті. Вивчав теологію, право та логіку. З 1244 р. був монахом Домініканського чернечого ордену. В 1245-1252 рр. навчався в Парижі та Кельні, пройшов «посвяту в таємниці ордену Домініканців». В 1252-1259 рр. викладав у Паризькому університеті. До 1265 р. займався справами Домініканського ордену та працював у бібліотеках різних університетських міст. В 1265-1273 рр. пише найголовнішу працю – трактат «Сума теології». Викладав у Парижі, Римі, Неаполі. В 1272 р. завершує працю «Про правління володарів». 1274 р. – смерть в монастирі Фосса-Нова. 1323 р. – канонізований Римсько-Католицькою Церквою. Філософія «томізму» залишалась пануючою в соціальній доктрині офіційного Ватикану до 1960-х рр., коли вона була трансформована на засадах т. зв. «неотомізму».

Політичні твори:
«Сума теології»
«Про правління володарів»
«Коментарі до Аристотелевої Політики»

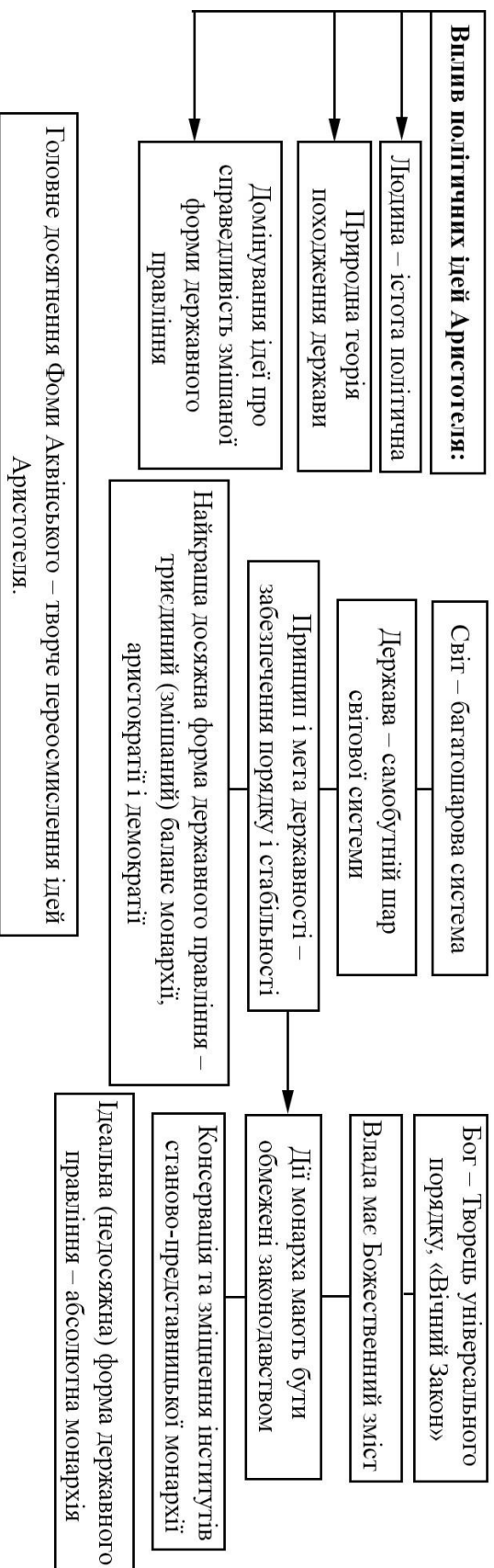

Схема 4.2. Політичне вчення Фоми Аквінського

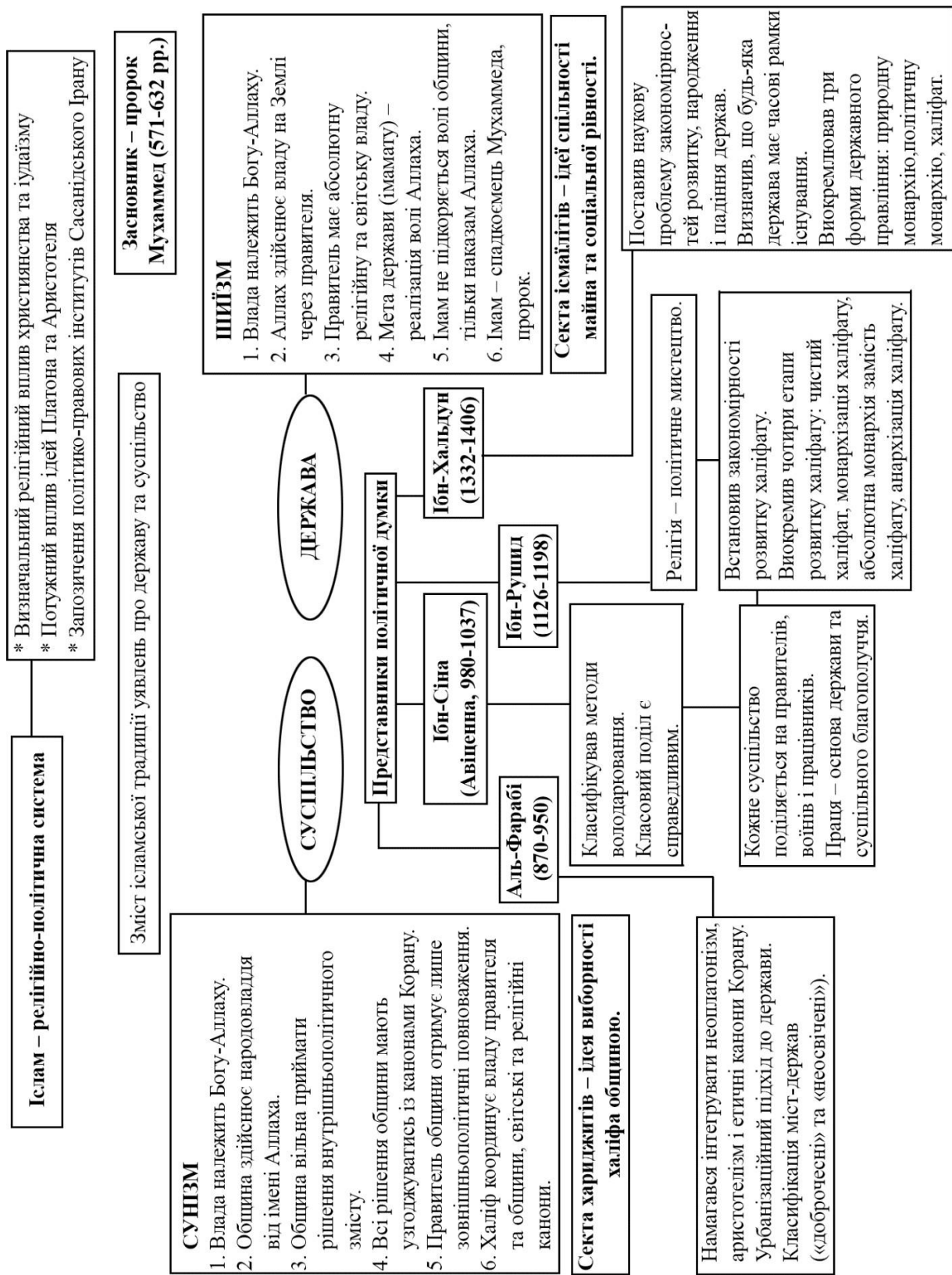

Схема 4.3. Політичні вчення ісламських мислителів

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: «Соціально-політичні вчення доби Середньовіччя» (4 год.)

Семінарське заняття перше.

1. Історичні та соціально-економічні умови виникнення християнства.
2. Основні соціально-політичні характеристики Старого та Нового Заповіту.
3. Політичні погляди Аврелія Августина.
4. Кодифікація римського права у Візантійській імперії, теорії пентархії і симфонії.
5. Економічні, політичні та духовні особливості розвитку західноєвропейського суспільства, проблеми васально-сюзеренної системи соціальної ієрархії.

Семінарське заняття друге.

1. Фома Аквінський і його політична доктрина.
2. Політична концепція М. Падуанського.
3. Середньовічні єресі та їхні соціально-політичні ідеї.
4. Політичні концепції в ісламських країнах.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

- = Августин Аврелій «Про Град Божий»
- = Юстиніан «Кодекс цивільного права»
- = Фома Аквінський «Коментарі до Аристотелевої політики»
- = Фома Аквінський «Сума теології»
- = Анонім «Ангулемська хроніка»
- = Аль-Фарабі «Метафізика, або Божественна наука»

Завдання для самостійної роботи (12 год.)

Завдання 1

1. Занотуйте зміст та визначення основних термінів понять і категорій політичних вчень доби раннього християнства та Середньовіччя.

Завдання 2

2. Підтвердіть або спростуйте такі судження:

а) Раннє християнство здійснило «першу комуністичну революцію» у мисленні людства, проголосивши принципи свободи і рівності, незалежно від походження, майнового та політичного стану людей. Це відкривало шлях до становлення царства Божого на землі;

б) Але згодом (особливо, коли християнство було офіційно визнане і перетворилось у пануючу релігію Римської імперії) в отців церкви з'явилися судження, що суперечили Новому Заповіту. За допомогою патристів римські імператори (та їхні спадкоємці) представлялися намісниками Бога на землі, державна влада зі свого боку надавала церкві допомогу у боротьбі з єресями;

в) Одночасно у політичних доктринах патристів формувалась ідея про зверхність священної влади над світською. Особливу роль у відстоюванні цієї концепції відіграв єпископ Аврелій Августин (354-430 рр.). У його творі «Про Град Божий» сформульована думка про верховенство церкви у політичному житті як про панування «світла над царством темряви».

Завдання 3

3. Випишіть із Старого та Нового Заповіту судження, які розкривають політичну спрямованість християнського вчення.

Завдання 4

4. Прокоментуйте положення із Послання Святого Апостола Павла до римлян.

- Між собою будьте одної думки, про високе не мудруйте, радше до покірного схиляйтеся; не будьте зарозумілі.

- Нікому злом на зло не відповідайте; дбайте про добро.

- Коли можливо, наскільки це від вас залежить, будьте з усіма людьми в мирі.

- Не дозволяй, щоб зло тебе перемогло, але пермагай зло добром.

- Кожна людина нехай кориться вищій владі; нема ж бо влади, що не була б від Бога; і всі, існуючі влади, установлені Богом.

- Той, хто противиться владі, противиться Божому велінню.

- Хочеш не боятися влади? Чини добро, і будеш мати похвалу від неї.

- Влада – служниця Бога, тобі на добро. А як ти чиниш зло, то бійся, бо не дарма меч носить влада. Влада – Божа служниця. Вона помщається і карає того, хто чинить зло.

Завдання 5

Завдання 6

5. **Зробіть** порівняльну таблицю обґрунтування політичного ідеалу Фомаю Аквінським та Аристотелем.

6. Фома Аквінський намагався зробити внесок у політичне знання (див. таблицю), використовуючи ідейну спадщину Аристотеля. Допишіть, які нові положення політичної думки він розвинув у праці «Коментарі до Аристотелевої «Політики» (опишіть їх у конспекті):

«Сума теології», «Панування влади» тощо.	«Коментарі до Аристотелевої «Політики»
а) У творах «Сума теології», «Панування влади» тощо, Фома Аквінський намагався примирити віру із знаннями, дати філософське обґрунтування католицизму, використовуючи ідейну спадщину Аристотеля	
б) Запозичив у Аристотеля думку про людину як суспільну (політичну) істоту, а також те, що держава як ціле стоїть вище індивіда	
с) Органіцизм Фоми Аквінського набрав форму ієрархізованих уявлень про суспільство, що має підпорядковуватись цілому	
д) Оскільки світ збудований на основі ієрархічності, а на чолі цього порядку є Бог, то всі види влади на землі походять від Бога	
е) На чолі держави стоїть світська влада, яка є вторинною щодо релігійної	

f) Ідеал форми державного правління – влада одного, монархія	
g) Фома Аквінський теологізував розуміння юриспруденції. Її джерелом визначав вічне право (божественний розум), а виявом – природне право. Конкретизацією природного права є людське право	

Завдання 7

7.У конспекті **спробуйте** розширити характеристику розвитку середньовічної політичної думки протягом II тисячоліття нашої ери:

- Середньовічні ідеологи та діячі активно розглядали питання сутності людини.
- Батько схоластики А. Кентерберійський (XI ст.), використовуючи постулати логіки, обґрунтував необхідність втілення Бога в людині.
- Француз І. Солсберійський (XII ст.) високо оцінював роль римського права у вихованні людини.
- Німець Альберт Великий (XIII ст.) вважав особливим досягненням людини її сумління, завдяки якому особа втілює універсальні принципи моральної поведінки.
- Шотландець Д. Скот (XIII ст.) поставив проблему свободи волі в центр свого політичного вчення: тільки в умовах абсолютної свободи можна створювати «великі речі».
- Провісником свободи совісті став у XIV ст. Марсиль Падуанський, який був переконаний, що Євангеліє – не закон, а насамперед повчання. У справах віри не може бути примусу. Віра була, є і буде справою сумління кожної людини.
- Марсиль Падуанський першим у середньовічній політичній думці підтримав ідею суспільного договору та народного суверенітету.

Завдання 8

8.**Випишіть** із Корану судження, які розкривають політичну сутність ісламського вчення.

Завдання 9

9.**Розробіть** порівняльну таблицю обґрунтування політичних ідей арабських мислителів і релігійних постулатів ісламу.

Завдання 10

10.Письмово складіть класифікацію типів суспільств за Аль-Фарабі й опишіть сутність кожного із них.

Де знайти першоджерела?

Фома Аквінський, Коментарі до Аристотелевої «Політики» // Кирилюк Ф. М. Політологія середньовіччя. – К., 2000.

Де знайти першоджерела?

Аль Фараби. Метафизика, или божественная наука //Аль-Фараби. Философские трактаты. – Алма-Ата, 1970.

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Навчальний тренінг: Дослідження релігійної і світської методології тлумачення політичних відносин у Середньовіччі (за окремим планом).

Студентська конференція: Цезаропапізм vs. Папоцезаризм – боротьба двох теорій реалізації владних повноважень (за окремим планом).

Додаткове практичне завдання:

Прочитайте текст: **Ангулемські аннали: аквітанська хроніка IX-XI століть.** / Мельник Віктор (переклад із середньовічної латини, вступна стаття, коментарі). // Всесвіт. 2020. № 3-4-5-6. С. 203-213.

Користуючись відомостями першоджерела та коментарями перекладача, напишіть есе на тему: «*Умови розвитку політичних ідей у Західній Європі за доби високого Середньовіччя*».

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література (Базова):

1. Балух В. О., Коцур В. П. Історія Середніх віків. Том 1. Раннє Середньовіччя: курс лекцій. Чернівці: Наші книги, 2016. 496 с.
2. Забзалюк Д. Є. Політико-правові детермінанти епохи Середньовіччя в Західній Європі: доктринальне осмислення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. №4. С. 3-11.
3. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній Новий час). За ред. проф. Б. Й. Тищика. Львів: Світ, 2006. 696 с.
4. Кирилюк Ф. М. Політологія Середньовіччя. Навчальний посібник. К.: Знання України, 2000. 256 с.

5. Леськів М. Філософсько-теологічне осмислення «людини політичної» в епоху Середньовіччя. Вісник Дніпропетровського університету. Політологія. 2014. №4. С. 184-190.
6. Мельник В. М. Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2017. 192 с.
7. Мельник В. М. Теорія і практика маздакізму: соціально-політичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 30. С. 183-190.

Іноземна та іншомовна література:

1. Бауэр Сьюзен Уайс. История Средневекового мира: от времен Константина до первых Крестовых походов. М.: АСТ, 2015. 990 с.
2. Боргош Ю. Фома Аквинский. М.: Мысль, 1975. 182 с.
3. Грановский Т. Н. Лекции по истории средневековья. М.: Наука, 1987. 432 с.
4. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. М.: Искусство, 1990. 396 с.
5. Дейвіс Норман. Європа. Історія. Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К.: Основи, 2014. 1464 с.
6. Дворкин А. Очерки по истории Вселенской православной церкви. Курс лекций. Нижний Новгород: Христианская библиотека, 2016. 1024 с.
7. Еліас Норберт. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Том I-II. К.: «Альтернативи», 2003. 672 с.
8. Курбатов Г. Л. Ранневизантийские портреты: К истории общественно-политической мысли. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. 272 с.
9. Норвич Джон Джулиус. История Византии. История Венецианской республики. М.: АСТ, Астрель, 2011. 960 с.
10. Риер Я. Г. Локальные цивилизации Средневековья: генезис и особенности: монография. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. 200 с.
11. Халецки Оскар. История Центральной Европы с древних времен до XX века. Кипящий котел народов и религий на территории между Германией и Россией. М.: Центрполиграф, 2019. 543 с.
12. Эйкен Г. История и система средневекового мирозерцания. М.: Либроком, 2015. XI+732 с.
13. Claessen H. J. M. From the Franks to France – the Evolution of Sociopolitical Organization. Development and decline. The evolution of sociopolitical organization. Ed. by H. J. M. Claessen, P. van de Velde, M. E. Smith. South Hadley, 1985. pp. 196-218.
14. Imp. Iustiniani Novellae (Classic Reprint). Forgotten Books, 2017. 116 p.
15. Melnyk V. M. Political Byzantinism in the Legal History of Franks. Vestnik of Saint Petersburg University. History. 2020. Vol. 65, Issue 1. pp. 228-244.
16. Mousourakis George. Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition. Basel: Springer International Publishing, 2015. XVI+328 pp.

*Література для підготовки до студентської конференції на тему:
«Цезаропанізм vs. Папоцезаризм – боротьба двох теорій реалізації владних повноважень»
(за бажанням студентів):*

1. ле Гофф Жак. Рождение Европы. Серия «Становление Европы». Пер. с фр. А.И. Поповой. Предисл. А.О. Чубарьяна. СПб: «Александрия», 2014. 398 с.
2. Ковальский Ян Веруш. Папы и папство. М.: Издательство политической литературы, 1991. 236 с.
3. Люттвак Эдвард Н. Стратегия Византийской империи. Пер. с англ. А. Н. Коваля. М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2016. 664 с.
4. Мельник В. М. Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2017. 192 с.
5. Мельник В. М. Смена эпох: очерк формирования римско-византийской доктрины международного права (III-VI века). Анналы юридичної історії. Том 2. Номер 1-2. Січень-червень 2018. Випуск «Історія та географія середньовічного права». С. 63-108.
6. Мельник В. М. Признание верховной власти византийского императора в Остготском королевстве (493-526). Романовские чтения – 13: сборник статей Международной научной конференции, посвященной 105-летию МГУ имени А. А. Кулешова. Под общ. ред. А. С. Мельниковой. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2019. С. 8-10.
7. Мельник В. М. Римская империя в V веке. Крушение или перерождение? Наука и техника. Июль, 2019. №7 (158). С. 60-66.
8. Мельник В. М. Международная правосубъектность, принцип *generalitas* и политические традиции в кодификационных актах Юстиниана (527-565 гг.): новые исследовательские подходы. Південноукраїнський правничий часопис. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2019. №1. С. 113-118.
9. Мельник В. М. Политико-правовой статус императора Восточной Римской империи в VI веке: титул, юрисдикция и субъектность. Юридичний вісник. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. №3. С. 68-80.
10. Навіщо нам податки? Держава як спільний бізнес. Нариси за редакцією Наталії Ковалко та Віктора Мельника. Київ: ТОВ «Якабу Паблішинг», 2019. 240 с.
11. Риер Я. Г. Очерки становления средневековых европейских государств в контексте общеисторических процессов: природная среда и социальное развитие. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. 412 с.
12. Удальцова З. В. Византийская культура. М.: Наука, 1988. 288 с.
13. Уколова В. И. Империя как «смысл» исторического пространства: попытка политологического анализа, обращенная к прошлому. Власть, общество, индивид в средневековой Европе. М.: Наука, 2008. С. 20-34.
14. Феномен Європи: проблеми державотворення. Збірник матеріалів наукової конференції молодих вчених з міжнародною участю у Львівському національному університеті імені Івана Франка (15-17 листопада 2018 року). Упорядники: Р. Б. Тарнавський, В. М. Мельник. Львів: Видання наукового журналу «Анналы юридичної історії», 2018. 100 с.
15. Хизер Питер. Восстановление Римской империи. Реформаторы Церкви и претенденты на власть. М.: Центрполиграф, 2015. 575 с.

Тема VI. Політичні вчення доби Відродження та Реформації (7 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Загальна характеристика суспільно-політичного розвитку в період занепаду феодальної системи і зародження капіталістичних відносин. Соціально-політичні передумови, ідейні витoki політичних концепцій епохи Ренесансу.

Християнський гуманізм. Політичні концепції **Леона Батісти Альберті (1404-1472)**, **Марсіліо Фічіно (1433-1499)**, **Піко делла Мірандоли (1463-1494)**, **Еразма Роттердамського (1469-1536)**, **Леонардо да Вінчі (1452-1519)**. Вчення про людину, її функції та призначення. Поняття «рівність», «справедливість». Співвідношення приватного і публічного інтересів. Мораль і суспільна згода. Ідея громадянства як цілісне уявлення про досконалий суспільно-політичний устрій.

Ніколло Мак'явеллі (1469-1527). Суспільство і особа. Індивідуальний і суспільний інтерес. Необхідність, свобода, воля, активність особи. Причини виникнення держави. Сутність та форми держави. Боротьба народу і демократії. Розуміння природи політики. Співвідношення мети й засобів у політиці. Політика і мораль. Правила політичного мистецтва. Ідеал республіки та політичного діяча. Мак'явеллі і традиції політичного життя Нового часу.

Жан Боден (1529-1596). Вчення про державу, її суверенітет. Цивілізація та держава. Критика змішаної форми державного правління. Аналіз монархії. Проблеми народного суверенітету.

Політичні ідеї релігійної спрямованості. Реформація 1517 р. **Мартін Лютер (1483-1546)**: природа людини, проблема свободи, функції держави. **Томас Мюнцер (1489-1525)** – соціальні програми народних низів епохи Селянської війни в Німеччині. Розуміння рівності і справедливості. **Жан Кальвін (1509-1564)** – релігія і принципи устрою суспільства. Характер політичної влади. Основні риси політичного ідеалу.

Політичні вчення утопічно-соціалістичної спрямованості

Томас Мор (1478-1535). Християнський гуманізм. Ідеал досконалої людини. Поняття «справедливість», «рівність». Усуспільнення власності, принципи організації і розподілу праці. Відношення до фізичної і розумової праці. Примус і громадянська свідомість в «Утопії». Форми управління і принципи організації влади. Релігія і моральні принципи суспільства. Проблеми війни і миру.

Томазо Кампанела (1568-1639). Політичний проект «Міста Сонця» та уявлення про ідеальний державний устрій. Принципи володіння власністю, організації і розподілу праці. Система влади в ідеальному суспільстві. Наука і соціальний прогрес. Співвідношення індивідуальних і суспільних інтересів. Свободи індивіда і потреби держави.

Феодалізм – аграрно-ремісничий тип цивілізації, що базується на васально-сюзеренній системі соціально-політичних відносин. Соціальні ліфти за часів феодалізму працювали мінімально. Головною формою державного управління була станово-представницька монархія.

Латинсько-візантійське Середньовіччя

Ісламське Середньовіччя

- * Раннє Середньовіччя (V/VII-XI ст.)
- * Класичне Середньовіччя (XI-XIV ст.)
- * Пізнє Середньовіччя = Ренесанс (XIV-XVII ст.)

- * Доба Халіфату (VII-X ст.)
- * Тюркська доба (X-XV ст.)
- * Османська доба (XV-XVII ст.)

Вплив політико-правової традиції античності (платонізм, аристотелізм, стоїцизм)

Характеристика політичної думки

- Християнська релігійна традиція
- Протистояння теорій «пезаропанізму» та «папопезаризму»
- Розповсюдження теорії «двох мечів»
- Схоластичність політичних уявлень
- Експлуатація греко-римської спадщини

- Запозичення навколишніх монотеїстичних систем
- Особливий вплив аристотелізму та неоплатонізму
- Протистояння сунітських і шіїтських уявлень про форму правління
- Тотальний пріоритет колективних інтересів над приватними
- Експлуатація візантійської та сасанідської спадщини

Схема 5.1. Загальна характеристика доби феодалізму

Нікколо ді Бернардо Мак'явеллі

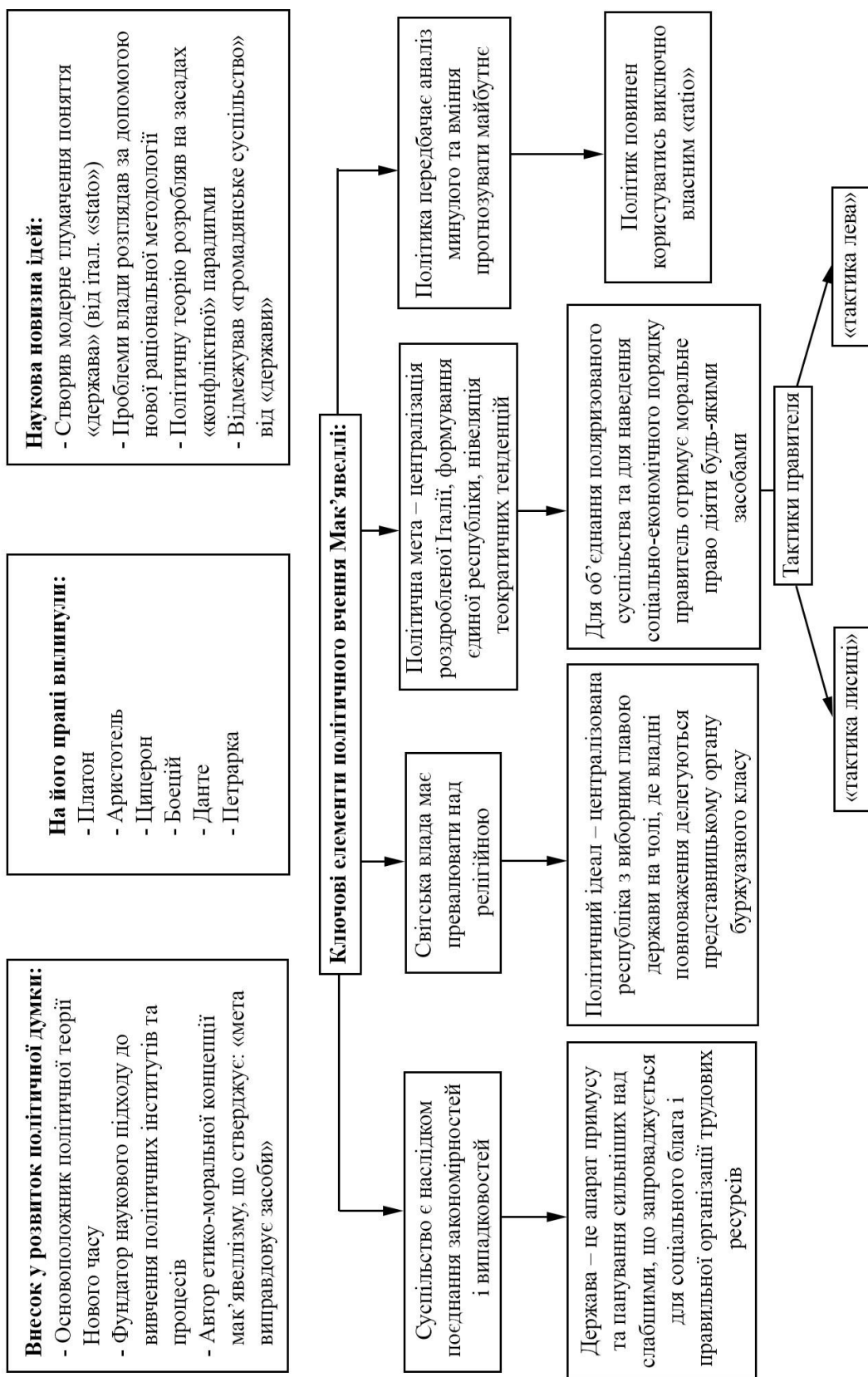

Схема 5.2. Нікколо ді Бернардо Мак'явеллі. Погляди

Політологічні праці:

- «Думки про військову організацію Флорентійської республіки»
- «Звіт про Німеччину»
- «Політичне положення Німеччини»
- «Політичне положення Франції»
- «Державець»
- «Історія Флоренції»

Нікколо ді Бернардо Мак'явеллі (1469-1527)

Італійський політичний мислитель, державний діяч, історик, літератор. Був яскравим представником флорентійської республіканської еліти, став засновником модерної політичної науки.

Два періоди творчого шляху

Перший період (1498-1512) – державний службовець

- 1498 – секретар Другої канцелярії Флоренції
- 1500 – секретар Ради десяти
- 1500 – посол Флоренції у Франції
- 1502 – посол до Чезаре Борджиа
- 1503 – посол до Римського Престолу
- 1508 – посол Флоренції у Священній Римській імперії
- 1512 – падіння Флорентійської республіки, встановлення диктатури Медичі

Другий період (1512-1527) – автор політологічних трактатів

- 1513 – арешт за звинувачення у державній зраді, тортури, заслання
- 1513 – робота над «Державцем»
- 1514-1521 – письменницька діяльність
- 1521 – відмовляється від дипломатичної роботи на користь науки
- 1525 – завершив роботу над «Історією Флоренції»
- 1527 – смерть без відновлення громадянських прав у Флоренції
- 1532 – видання трактату «Державець» окремою книгою в Римі

Схема 5.3. Нікколо ді Бернардо Мак'явеллі. Біографія

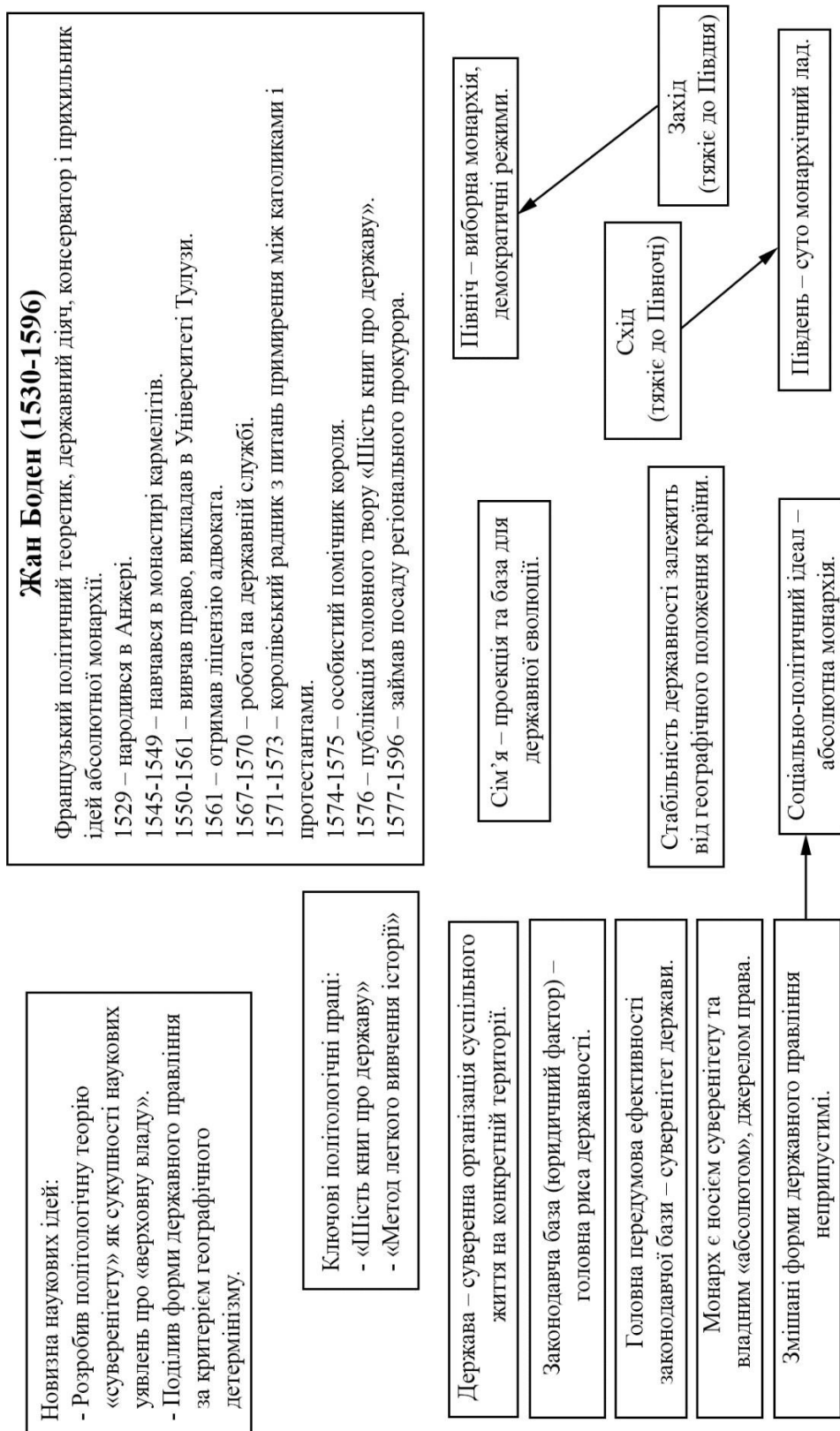

Схема 5.4. Жан Боден. Вчення про державу та її суверенітет

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: «Політичні вчення доби Відродження та Реформації» (6 год.)

Семінарське заняття перше.

1. Політичне вчення Нікколо Мак'явеллі.
2. Вчення Жана Бодена про державу.
3. Концепції християнського гуманізму.

Семінарське заняття друге.

1. Криза монархічної форми державного правління.
2. Соціально-політичний зміст реформаторства М.Лютера та Т.Мюнцера.
3. Томас Мор і Томазо Кампанелла – класичні представники утопічного соціалізму.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

- = Нікколо Мак'явеллі «Державець»
- = Жан Боден «Шість книг про державу»
- = Томас Мор «Утопія»
- = Томазо Кампанелла «Місто Сонця»

Письмова самостійна робота:

1. Законспекуйте такі праці:

Н. Мак'явеллі. Флорентійські записки. Державець.

2. Занотуйте зміст та визначення основних термінів, понять і категорій політичних вчень доби Відродження та Реформації.

3. Викладіть сутність політичного вчення Мак'явеллі у формі кросворда.

4. Проаналізуйте такі судження Н.Мак'явеллі:

«Не може одна і та ж форма залишатися такою ж, якщо матерія (політичного тіла) стала протилежною».

«Де панує рівність, там не може виникнути монархія. Де рівності немає, там не може бути республіки».

«Розбещеному народу необхідне єдиновладдя».

«Щоб не була втрачена свобода волі, можемо справедливо стверджувати, що доля визначає тільки половину наших вчинків, тоді як іншою половиною вона надає право керувати нам самим».

«Доля завжди на тому боці, де краща армія».

5. Прокоментуйте існування даних принципів у концепції Мак'явеллі:

6. Проаналізуйте західноєвропейську політичну історію XV-XVI ст. і випишіть визначальні ознаки в економічній, політичній та духовній сферах. Складіть порівняльну таблицю політичних вчень часів Ренесансу. Складіть синхроністичну таблицю політичних подій 1492-1648 рр.

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Оксфордські діалоги: «Н. Мак'явеллі, мак'явеллізм: за і проти» (за окремим планом)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література (Базова):

1. Власенко Ю. К., Шокер Р. І. Феномен макіавеллізму в сучасному науковому дискурсі. Інтелект. Особистість. Цивілізація. 2017. Випуск. 14. С. 70-77.
2. Джураєва О. О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 2. Том 1. С. 25-28.
3. Дзьобань О. П., Руденко С. О. Політика і мораль: історико-філософський аспект взаємодії. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 4. С. 13-21.
4. Зозуля Є. В. Політико-правові ідеї Реформації щодо прав і свобод людини, громадянського суспільства в контексті цивілізаційного вибору України (До 500-ї річниці початку Реформації в Європі). Правовий часопис Донбасу. 2017. №3-4 (61). С. 60-66.
5. Козинець О. Г., Півень Б. О. Політичні та правові погляди Нікколо Макіавеллі в історичному та сучасному аспекті. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. №3. С. 8-11.
6. Куян І. А. Особливості розуміння ідеї суверенітету в політико-правовій думці західних держав XVI-XVIII століття. Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Випуск 538. Правознавство. С. 30-35.
7. Пугач В. Г. Актуальний Макіавеллі: ідеї, що витримали випробування часом. Політологічний вісник. 2015. Випуск 79. С. 294-300.
8. Смірнова В. О. Теоретичне обґрунтування проблематики реалізації політичної волі: історія та сучасність. Держава і право. 2015. Вип. 68. С. 10-21.

Іноземна та іншомовна література:

1. Алебастрова А. А. Медичи: великие правители и великие авантюристы. Ростов н/Д.: Феникс, 2011. 222 с.
2. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления. М.: URSS ЛЕНАНД, 2014. 224 с.
3. Бицилли П. М. Место Ренессанса в истории культуры. СПб.: Мифрил, 1996. 258 с.
4. Вебер Макс. Протестантская этика и дух капитализма. Избранные произведения М.: Прогресс, 1990. 808 с.
5. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Минск: БелЭн, 2005. 416 с.
6. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. М.: Высшая школа, 1980. 368 с.
7. Долгов К. М. Гуманизм, Возрождение и политическая философия Никколо Макиавелли: монография. Москва-Берлин: Директ-Медиа, 2017. 284 с.
8. Карадже Т. В. Политическая философия. М.: Мысль, 2007. 510 с.
9. Келлер О. Б., Прокопьев А. Ю. Обзор международной научной конференции «Религия и общество в Европе: от Средних веков к Новому времени». Proslogion: Проблемы социальной истории и культуры Средних веков и раннего нового времени. 2017. Вып. 3 (2). С. 244-252.
10. Клулас И. Лоренцо Великолепный. М.: Молодая гвардия, 2007. 260 с.
11. Львов С. Л. Гражданин Города Солнца, повесть о Томмазо Кампанелла. М: Политиздат, 1981. 438 с.
12. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. Исторический смысл эстетики Возрождения. М.: Мысль, 1998. 750 с.
13. Осинковский М. Н. Томас Мор: утопический коммунизм, гуманизм, реформация. М.: Наука, 1978. 326 с.

14. Ракитская И. Ф. Политическая мысль итальянского Возрождения: гуманизм конца XIV-XV вв. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. 135 с.
15. Ревуненкова Н. В. Ренессансное свободомыслие и идеология Реформации. М.: Мысль, 1988. 206 с.
16. Сопов А. В. Социально-политические взгляды итальянских гуманистов XIV-XVI вв.: монография. Саарбрюккен: Lambert Academic Publishing, 2015. 147 с.
17. Теряев Г. В. Предшественники научного коммунизма. Курс лекций. М.: Мысль, 1965. 88 с.
18. Шастель А. Искусство и гуманизм во Флоренции времен Лоренцо Великолепного: очерки об искусстве Ренессанса и неоплатоническом гуманизме. М.-СПб.: Культурная инициатива, 2001. 621 с.
19. Шитова Е. А. Правитель и народ в «Государе» и «Истории Флоренции» Николло Макиавелли: соотношение идеального и реального. Закон и право. 2015. № 1. С. 32-34.
20. Штекли А. З. «Город Солнца»: утопия и наука. М.: Наука, 1978. 361 с.
21. Becker Anna. Jean Bodin on Oeconomics and Politics. History of European Ideas. 2014. Vol. 40. Issue 2. Pp. 135-154.
22. Cavanaugh William T. The Fall of the Fall in Early Modern Political Theory. Political Theology. 2017. Vol. 18. Issue 6. Pp. 475-494.
23. Mitchell Ryan Martínez. Jean Bodin's Law of Nations. Political Theology. 2020. Vol. 21. Issue 6. Pp. 550-569.
24. Skinner Q. The Foundations of Modern Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. XXIV+305 pp.
25. Vivanti Corrado. Niccolò Machiavelli: An Intellectual Biography. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013. XVII+261 pp.

Тема VII. Політичні вчення країн Західної Європи та їхніх колоній у період революцій XVII-XVIII ст.: абсолютизм, колоніалізм та лібералізм (7 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Доба Відродження: суспільно-економічні, політичні та духовні витоки. Нідерландська революція XVII ст. та її наслідки.

Гуго Гроцій (1583-1645). Походження держави. «Природне» і «людське» право. Структура і форми політичної влади. Проблеми війни і миру.

Економічний і політичний розвиток країн Західної Європи в XVII ст. Релігійний фактор у суспільно-політичних рухах XVII ст. Англійська революція XVII ст. та її вплив на соціально-політичну думку.

Філософські основи політологічної думки. Відображення політичної думки в філософських концепціях XVII ст.

Томас Гоббс (1588-1679). Природа людини, рівність фізичних та розумових здібностей і можливостей. Внутрішня суперечливість природи людини. «Природний» стан суспільства, «війна всіх проти всіх». «Природні» закони суспільства, роль примусу в їх реалізації. «Суспільний договір». Походження і завдання державної влади. Громадянське суспільство. Права особи. Право на повстання.

Томас Гоббс (1588-1679). Народився 1588 року в сім'ї сільського церковного служителя, мати – селянка. Вивчав латинську і грецьку мови. Закінчив один із коледжів (факультетів) Оксфордського університету, де вивчав логіку і фізику Аристотеля. Особисто був знайомий із Галілеєм, Гассенді, Беконом і Декартом. Займався спортом. До 70 років Гоббс грав у теніс, а в 86 років успішно займався перекладами давньогрецької «Іліади» та «Одісеї». Прожив 91 рік.

Усе життя Т. Гоббса пройшло в середовищі «нового дворянства». У 1640 р., напередодні революційних подій в Англії, Гоббс написав «Елементи природного і політичного закону». У цьому ж році, коли король Карл I був змушений скликати парламент, в країні почалася революція.

Т. Гоббс належав до табору роялістів і змушений був емігрувати до Франції, де пробув до 1651 р., тобто до того часу, коли в Англії утвердилася диктатура Олівера Кромвеля (1599-1658). Гоббсові належать такі праці: «Про тіло» (1655 р.), «Про людину» (1658 р.), «Про громадянина» (1658 р.).

У 1651 році він вийшов із роялістської партії і повернувся в Лондон. Кромвель запропонував йому посаду державного секретаря, але філософу було уже на той час 60 років і він обмежився лише участю в реформі вищої освіти. У країні в цей час відбувалися зміни, які здебільшого відповідали політичним ідеалам Гоббса. В цьому ж році, за особистим дозволом лорда-протектора О. Кромвеля, було видано англійською мовою книгу «Левіафан: форма і влада держави церковної і громадянської» [У Біблії, в книзі Йова (вірш 40), говориться про «переможне чудовисько» – бегемота Левіафана].

Ця праця була задумана як теоретичне обґрунтування і виправдання диктатури лорда-протектора Кромвеля та принципів правління і порядків нової влади. У вступі до книги Гоббс писав, що суспільство створило великого Левіафана, штучну людину, велику і могутню: «У цьому Левіафані верховна влада, що дає життя і рухає все тіло, є штучною душею. Магістрат та інші представники судової та виконавчої влади є штучними суглобами. Нагороди і покарання... – це нерви, що виконують такі ж функції у природному тілі. Добробут і багатство всіх його окремих членів становлять собою його силу... Радники, що навчають його всьому тому, що йому потрібно знати, – уособлюють пам'ять. Справедливість і закони – це штучні розум та воля. Громадянський мир – здоров'я... громадянська війна – смерть. Нарешті, договори та угоди, на основі яких були первісно створені, складені докупки та об'єднані частини політичного тіла, – це рішення волі.

Після смерті Кромвеля в 1658 році і реставрації монархічного правління королівської династії Стюартів, відновлення англіканської церкви в Англії, настали часи клерикальної реакції. Гоббс виступив проти народно-сретичних рухів (левелетів та інших), а також відкидав намагання священників підкорити собі державу, владу над суспільством. Через це він зазнав переслідувань і його праця «Левіафан» була заборонена.

Джон Лок (1632-1704). Уявлення про природний стан суспільства і необхідність держави. Збереження власності й невід'ємних прав людини як головна мета держави. Мета і засоби. Держава і особа. Межі політичної влади. Наближення до ідеї «правової держави». Розподіл влади і «структура правління». Суверенітет народу і його право на збройне повстання. Соціально-політичні ідеї Дж. Лока і традиції лібералізму.

Джон Лок – засновник англійського лібералізму. Народився в 1632 році в сім'ї дрібного судового чиновника, що відзначалась прогресивними поглядами. У дванадцятирічному віці, після закінчення Вестмінстерської монастирської школи, вступив до Оксфордського університету, де протистояв викладанню схоластики і відстоював позиції домінування натурфілософії. Після завершення навчання став займатися природознавством і медициною. Лок допомагав натуралісту Р. Бойлю в його дослідках, вивчав філософію Оккама, Декарта. У 1668 р. Лондонське Королівське товариство (по суті, Британська академія наук) обрало його своїм дійсним членом.

Дж. Лок не прийняв у 1658 р. реставрації Стюартів і став домашнім лікарем, вихователем у сім'ї, а потім і секретарем лорда Ешлі (пізніше – граф Шафетбері). Він розділив як політичні успіхи, так і поразки свого покровителя; займав різноманітні адміністративні посади тоді, коли Шафетбері досяг посади лорд-канцлера Англії.

Він один з перших філософів, який брав участь в укладанні державних актів: безпосередньо долучився до написання конституції Північної Кароліни, яка в 1669 році була схвалена зборами народних представників і мала силу регіонального закону.

Після «Славної революції» 1688 року, коли до влади в Англії прийшов блок двох партій («вігів» і «торі»), в королівстві настав період бурхливих економічних перетворень. Дж. Лок своїм пером захищав нові порядки і поширював ліберальні філософські погляди. Зокрема, в 1689-1690 роках Лок опублікував «Досвід про людський розум», «Два трактати про державне правління», «Розумність християнства» тощо.

Гуго Гроцій (1583-1645)

Голландський політичний мислитель та правознавець, теоретик Нідерландської буржуазної революції, державний діяч.
 1594 – в 11 років вступив до Лейденського університету.
 1598 – отримав диплом юриста, став відомим філологом-класицистом.
 1598 – стає доктором Орлеанського університету.
 1598-1599 – секретар посольської місії при дворі французького короля.
 1599-1607 – займався адвокатською практикою.
 1607-1618 – знаходиться на державній службі, працює прокурором.
 1618 – за антикальвіністську пропаганду засуджений до довічного позбавлення волі.
 1621 – втік з місця відбування покарання до Франції, де його книги публікуються великими накладками з королівського дозволу.
 1621-1634 – працює радником французького короля Людовіка XIII.
 1634-1645 – працює офіційним послом Швеції у Франції.

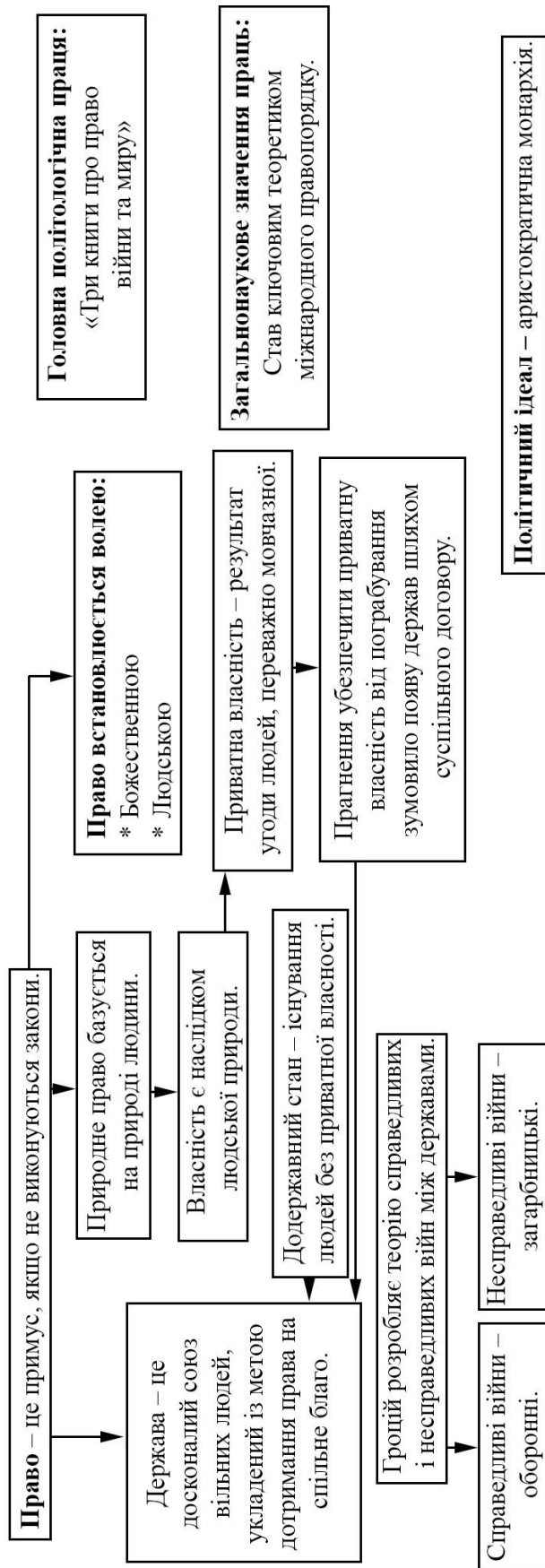

Схема 6.1. Політичне вчення Гуго Гроція

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: «Політичні вчення країн Західної Європи та їхніх колоній у період революцій XVII-XVIII ст.: абсолютизм, колоніалізм та лібералізм»

Семінарське заняття перше.

1. Політичні уявлення в державах Мая, Ацтеків, Інків.
2. Відкриття Америки (1492 р.), проблематика традиційних політичних вчень на завойованих європейцями просторах, Інка Гарсіласо де Ла Вега.
3. Колоніалізм як політична теорія та система (XV-XVIII ст.).

Семінарське заняття друге.

1. Проблема необхідності міжнародно-правового регулювання та її теоретичні прояви.
2. Політичні вчення Нідерландів XVII століття.
3. Вчення Гуго Гроція про державу і право, теорія міжнародного права.
4. Політичні вчення Англії XVII століття: загальна характеристика.

Семінарське заняття третє.

1. Політичне вчення Томаса Гоббса про державу і право.
2. Політичні вчення Джона Лока про державу і право.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

= Томас Гоббс «Левіафан»

= Джон Лок «Два трактати про врядування»

= Гуго Гроцій «Про право війни та миру»

Письмова самостійна робота:

1. **Занотуйте** зміст та визначення основних термінів, понять і категорій політичних вчень країн Західної Європи періоду революцій XVI-XVII ст.
2. **Проаналізуйте** основні три течії політичної думки XVI-XVII ст., визначте в них спільне та відмінне, позначте їх у спеціальній таблиці.

3. **Випишіть** специфічні політичні категорії, обґрунтовані в працях Гуго Гроція, дайте їм визначення і спробуйте порівняти їхній зміст із такими самими категоріями у політичних концепціях Доби Середньовіччя та Доби Відродження.

4. **Прокоментуйте** таке положення з рекомендованої вам праці Гуго Гроція:

«У справах державних, поза сумнівом, особливо необхідним є порядок владарювання і підкорення; цей порядок, однак, несумісний зі свободою приватних осіб чинити опір владі».

5. **Побудуйте структурно-логічну схему** обґрунтування політичного ідеалу в концепціях Томаса Гоббса і Джона Лока.

6. **Опишіть** зародження та сутнісні ознаки політичної ідеології лібералізму (в формі есе).

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Студентська науково-практична конференція на тему: «Томас Гоббс – Джон Лок: конфлікт розвитку політичної теорії» (за окремим планом)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література (Базова):

1. Бредун І. В. Уявлення про державу англійських філософів XVII століття на прикладі Томаса Гоббса. Гуманітарний часопис. 2011. №1. С. 122-126.
2. Воронов І. О. Людина і політика: у пошуках гуманістичної альтернативи: монографія. К.: Генеза, 2004. 315 с.
3. Губерський Л. В. Ідеологія як соціально-культурний феномен. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2011. Вип. 20. С. 6-10.
4. Денисенко В. М., Климончук В. Й., Привалов Ю. О. Свобода як цивілізаційний принцип у 2 кн. Книга 2: Історичні форми політичних свобод: антропологічний та інституційний виміри. Київ-Львів, 2017. 492 с.
5. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. Наукові записки НаУКМА. 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 16-20.
6. Коваленко С. М. Формування теорії соціально-правової держави в філософії Томаса Гоббса: «Левіафан». Наукові праці. Державне управління. 2011. Випуск 147. Том 159. С. 85-90.
7. Мельник В. М. Болівія: політична історія та конституційне право. К.: УАЗП, 2016. 30 с.
8. Панкевич О. З. Лібералізм як основа європейської політико-правової філософії сучасності (до постановки питання). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. №2. С. 449-459.
9. Петінова О. Б. Інтерпретація свободи в концепції лібералізму. Грані. 2013. №9 (101). С. 71-79.
10. Талах В.Н., Куприенко С.А. Америка первоначальная. Источники по истории майя, науа (астеков) и инков. К.: Видавецъ Купрієнко С. А, 2013. 370 с.

11. Яковлев М. В. Політологічний підхід до типології форм колоніальної експансії. Наукові записки НаУКМА. 2016. Том 186. Політичні науки. С. 9-13.

Іноземна та іншомовна література:

1. Батиев Л. В. Политические и правовые учения XVII века. СПб.: Асланов, 2006. 346 с.
2. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Минск: БелЭн, 2005. 416 с.
3. Желудков А. А. Гуго Гроций и его трактат «О праве войны и мира» // Гуго Гроций. О праве войны и мира. М., 1994. С. 6-38.
4. Зайченко Г. А. Джон Локк. М.: Мысль, 1973. 206 с.
5. Лойко О. И. Эволюция правовых практик коллективных отношений в пространстве национальной экономики: методологические тезисы исторической школы. Анналы юридичної історії. 2017. Т. 1. №3-4. С. 12-14.
6. Мележик И. Н. Правовые и политические учения в Голландии и Англии периода ранних буржуазных революций (Г. Гроций, Б. Спиноза, Т. Гоббс, Дж. Локк): учебное пособие. М. : Дружба народов, 2003. 46 с.
7. Меровский Б. В. Томас Гоббс. М.: Мысль, 1975. 208 с.
8. Ортайли Ільбер. Османи на трьох континентах. Пер. з тур. О. Кульчинського. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, Київ: Ніка-Центр, 2019. 208 с.
9. Соколов В. В. Европейская философия XV-XVII вв. М.: Высшая школа, 1984. 448 с.
10. Царьков И. И. Философские и государственно-правовые взгляды Джона Локка. Тольятти, 1996. 54 с.
11. Шмитт Карл. Левиафан в учении о государстве Томаса Гоббса. Смысл и фиаско одного политического символа. СПб: Владимир Даль, 2006. 298 с.
12. Шрьодер Петер. Лібералізм. Принципи і цінності лібералізму та їхній вплив на політичні цілі. К.: Представництво Фонда Фрідріха Науманна в Україні, 2014. 28 с.
13. Яковлев А. А. Завещание Джона Локка, приверженца мира, философа и англичанина. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. 422 с.
14. Morrow John. History of Political Thought. A Thematic Introduction. London: Palgrave, 1998. XVI+417 pp.
15. Mukherjee Subrata, Ramaswamy Sushila. A History Of Political Thought: Plato To Marx. New Delhi: PHI ltd, 1999. 576 pp.
16. Nay Olivier. Histoire des idées politiques (1re édition). Paris: Armand Colin, 2004. 592 pp.

Тема VIII. Письмова контрольна робота №2

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПИСЬМОВОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ №2:

1. Політичні вчення Пізньої Римської імперії.
2. Політична есхатологія та месіанство раннього християнства.
3. Розуміння свободи та рівності в догматах раннього християнства.
4. Проблеми відношення до праці, власності та влади у ранньому християнстві.
5. Ідеї духовної і майнової спільності у ранньому християнстві.
6. Сутність теократичного ідеалу в іудаїзмі, ранньому християнстві.
7. Римське суспільство і християнська община. Фактори поширення християнства.
8. Політична структура «домінату» та засади теорії «translatio imperii»
9. Переосмислення історії та досвіду античної культури в ідеї «двох градусів» Аврелія Августина.
10. Аврелій Августин про необхідність влади та визначення її сутності.
11. У чому виявилася суперечливість політичних поглядів Аврелія Августина?
12. Сутність і структура законодавчої кодифікації імператора Юстиніана Великого.
13. Трансформація догмату свободи волі в принцип політичної свободи: ранньосередньовічний підхід.
14. Основні особливості середньовічної політичної культури.
15. Теологія Священної держави та теократична ідея.
16. Теорія і практика цезаропапізму.
17. Теорія і практика папоцезаризму.
18. Основні напрямки політичної думки Візантійської імперії.
19. Теорія симфонії у Східній Римській імперії.
20. Вчення Фоми Аквінського про державу та форми правління.
21. Аристотелізм Аквіната у визначенні мети суспільства і його класифікація форм правління.
22. Від теократичної ідеї до теорії розподілу духовної і світської влади та теорії народного суверенітету.
23. Проблеми походження держави і законів у політичній концепції Марсилія Падуанського.
24. Марсилій Падуанський про проблеми церкви та кліру.
25. Витоки єретичних рухів, їхня класифікація та сутність.
26. Різниця між християнськими та ісламськими єретичними рухами.
27. Ставлення Римсько-Католицької церкви до єретичних рухів.
28. Марсилій Падуанський про народний суверенітет.
29. Основні поняття і категорії політичної думки середньовічного Сходу.
30. Основні особливості середньовічної культури середньовічного Сходу.
31. Сунізм, шіїзм і хариджизм як основні відгалуження ісламу.

32. Політична філософія Ібн-Хальдуна.
33. Стратифікація населення в місті-державі Аль-Фарабі.
34. Основні поняття та категорії політичної думки середньовічного Сходу.
35. Політичні ідеї епохи Відродження, сутність гуманізму.
36. Духовні тенденції епохи Відродження.
37. Обмеженість релігійно-феодальної ідеології Середньовіччя.
38. Криза католицької церкви на межі XV-XVII століть.
39. Свобода совісті – основна форма ранньобуржуазної свободи.
40. В чому полягає сутність концепції «державного суверенітету» Жана Бодена.
41. Мак'явеллі: виокремлення політики як специфічної сфери діяльності і предмету спеціального аналізу.
42. Мак'явеллі про систему відносин «правитель – знать – народ».
43. Мак'явеллістична антропологія: загальна характеристика.
44. Мак'явеллі про значимість свободи волі і про політичну відповідальність.
45. Фактор часу в політиці та історична перспектива за Мак'явеллі.
46. Мак'явеллі про політику як мистецтво і науку.
47. Етатизм Мак'явеллі та проблематика співвідношення різних форм правління.
48. Мораль та політика, проблема функціонального співвідношення цілей і засобів у політиці.
49. Критика Жаном Боденом ідеальної держави Платона.
50. Концепція державного суверенітету Жана Бодена.
51. Які особливості державного устрою згідно Утопії та в Місті Сонця?
52. Чим пояснювали принцип рівного розподілу благ у своїх утопіях Томас Мор та Томмазо Кампанелла?
53. Томас Мор про «справедливість» та «рівність».
54. Проблеми усупільнення власності, принципи організації праці і розподілу матеріальних благ у вченні Томаса Мора.
55. Політичний портрет «Міста Сонця».
56. Політична філософія Томмазо Кампанелли.
57. Томмазо Кампанелла про свободу індивіда та потреби держави.
58. Релігійні основи соціально-політичних поглядів Мартіна Лютера.
59. Соціальні програми народних низів епохи Селянської війни в Німеччині.
60. Сутнісні характеристики нідерландської революції XVII ст.
61. Проблема держави та права у Гуго Гроція.
62. Гуго Гроцій про походження держави, «природне» і «людське право».
63. Гуго Гроцій про війну та мир.
64. Гуго Гроцій про суверенітет та його носіїв.
65. Сутнісні характеристики англійської революції XVII ст.
66. Особливості договірної теорії походження держави Томаса Гоббса.
67. Томас Гоббс про співвідношення суспільства та держави.
68. Конструювання Томасом Гоббсом теорії абсолютної монархії.

69. Томас Гоббс про співвідношення права та моралі в суспільному житті.
70. Ліберально-філософська теорія Джона Лока.
71. Локівська концепція людини та дедукція понять влади та права.
72. Джон Лок про державу та громадянське суспільство.
73. Лок про об'єктивну необхідність функціонального розподілу влади та встановлення її правових меж.
74. Локівська концепція «природного стану».
75. Джон Лок про «суспільний договір».
76. Функціонально-цільовий аналіз Джоном Локом політичних інститутів.
77. Перехід Джона Лока від голого політичного «перспективізму» до розуміння реальної спрямованості історичного процесу.
78. Конкретизація Джоном Локом поняття громадянської свободи.

ЗАЛІК

Перший семестр навчального року закінчується проведенням заліку

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ПІДСУМКОВОЇ (ЗАЛІКОВОЇ) РОБОТИ В ПЕРШОМУ СЕМЕСТРІ:

1. Історія зарубіжних політичних вчень як наука і навчальна дисципліна: предмет, об'єкт, мета досліджень.
2. Методи, категорії та закономірності «Історії зарубіжних політичних вчень».
3. Періодизація «Історії зарубіжних політичних вчень».
4. Поняття «першоджерел» в історії зарубіжної політичної думки: дефініція та принципи жанрової характеристики.
5. Давньосхідна деспотія: тлумачення поняття, відмінності у сприйнятті, організація владних інститутів.
6. Політичні ідеї та практики Стародавнього Єгипту.
7. Дидактичні політичні першоджерела Стародавнього Єгипту.
8. Загальна характеристика політичної думки в Месопотамії.
9. Політична сутність «Реформ Уракагіні».
10. Політичний зміст «Законів царя Хаммурапі».
11. Політична думка Стародавньої Індії.
12. Соціально-політичні ідеї в «Законах Ману».
13. Технології державного управління у праці «Артхашастра».
14. Роль буддизму в історії політичної думки.
15. Політичні вчення у Стародавньому Китаї.
16. Особливості політичних поглядів школи легістів.
17. Соціально-політичний ідеал даосизму.
18. Політична концепція та історична роль конфуціанства.
19. Порівняльна характеристика політичних ідей легізму та даосизму.
20. Порівняльна характеристика політичних ідей конфуціанства та моїзму.
21. «Авести» як першоджерело.
22. Політичні ідеї та практики Стародавньої Персії (династії Ахеменідів, Парфян, Сасанідів).
23. Логіко-понятійне обґрунтування політики мислителями Стародавньої Греції.
24. Вчення Платона про «ідеальний державний устрій».
25. Діалог «Держава» Платона.
26. Ставлення Платона до демократії.
27. Еволюція форм державного правління за Платоном.
28. Сутність і зміст політичного вчення Аристотеля.
29. Трактат «Політика» Аристотеля.
30. Основні ознаки «політії» як ідеальної форми правління.

31. Концепції виникнення держави за Платоном та Аристотелем.
32. Аристотелівська класифікація форм державного правління.
33. Порівняльна характеристика політичних ідей Платона та Аристотеля.
34. Принципи періодизації та хронологізації політичної історії Стародавнього Риму.
35. Політичні ідеї доби Римської республіки.
36. Політична доктрина Цицерона.
37. Цицерон «Про державу».
38. Цицерон «Про закони».
39. Причини виникнення держави за Цицероном.
40. Визначення сутності держави та форми державного правління за Цицероном.
41. Політичні ідеї римських стоїків (чиновники та імператори в ролі філософів).
42. Сутність держави за Марком Аврелієм.
43. Політичні ідеї Римської імперії доби принципату.
44. Політичні ідеї Римської імперії доби домінату.
45. Політико-правове вчення імператора Костянтина Великого.
46. Теорія політичної федерації за часів принципату та домінату: порівняльна характеристика.
47. Сутність політичних поглядів римських юристів.
48. Поділ Римської імперії на частини: Східну (Візантію) та Західну (Гесперію). Сутність, наслідки, загальноцивілізаційне значення.
49. Основні соціально-політичні характеристики Старого та Нового Заповітів.
50. Політичні погляди Аврелія Августина.
51. Візантійський імператор Юстиніан Великий та теорія симфонії.
52. Політична думка імперії Каролінгів.
53. Фома Аквінський і його політична доктрина.
54. Політична концепція Марсилія Падуанського.
55. Середньовічні єресі та їхні суспільно-політичні ідеї.
56. Протистояння латинського папоцезаризму і візантійського цезаропапізму.
57. Політичні вчення Середньовічного Китаю: проблема феодалізму, суспільного інтересу, цивілізації та варварства.
58. Іслам як серцевина політичної думки Середньовічного Сходу.
59. Політична філософія Ібн-Хальдуна.
60. «Філософські трактати» Аль-Фарабі.
61. Ренесанс: характеристика політичних вчень.
62. Політичне вчення Нікколо Мак'явеллі.
63. «Державець» Нікколо Мак'явеллі.
64. Співвідношення політики і моралі в концепції Мак'явеллі.
65. Десять принципів тиранічного правління за трактатом І. Жантіє «Анти-Мак'явеллі».
66. «Шість книг про республіку» Жана Бодена.

67. Вчення Жана Бодена про державу.
68. Сутність концепції «державного суверенітету» Ж.Бодена.
69. Характеристика політичних концепцій епохи Реформації.
70. Суспільно-політичний зміст реформаторства М. Лютера та Т. Мюнцера.
71. Політичний ідеал «Міста Сонця» Томмазо Кампанелли.
72. «Утопія» Томаса Мора.
73. Гуго Гроцій «Про право війни і миру».
74. Гуго Гроцій про суверенітет та його носіїв.
75. Гуго Гроцій про походження держави, «природне» і «людське» право.
76. Політичне вчення Т. Гоббса.
77. «Левіафан» Т. Гоббса.
78. Джон Лок як засновник політичної ідеології лібералізму.
79. «Два трактати про правління» Дж. Лока.
80. Характерні ознаки «природного стану» у концепціях Т. Гоббса та Дж. Лока.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА № 3

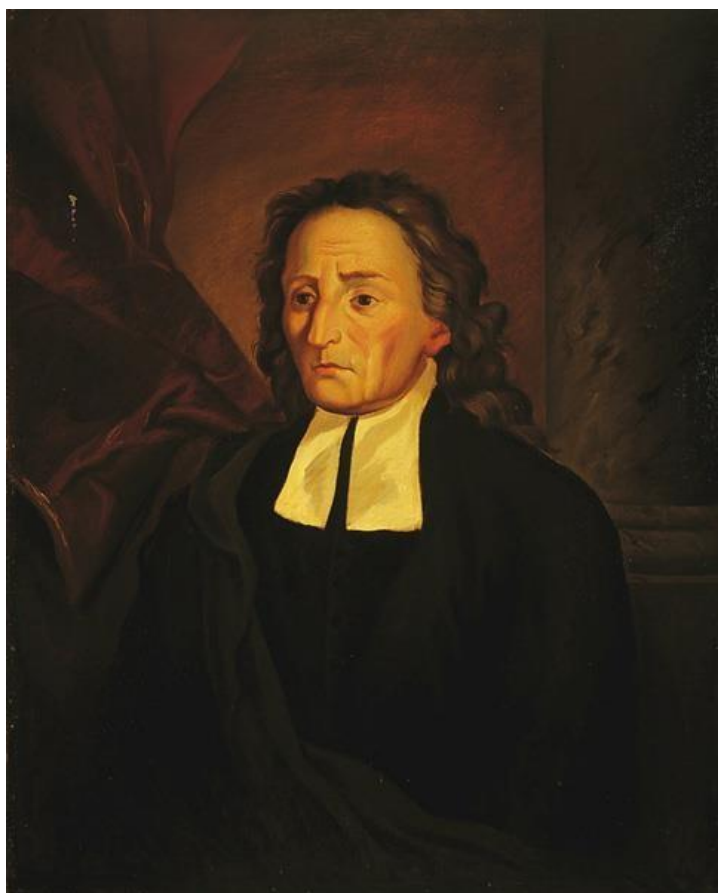
ПОЛІТИЧНІ ВЧЕННЯ ВІД ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА ДО ВИНИКНЕННЯ МАРКСИЗМУ

Тема IX. Політичні вчення доби Просвітництва (лекція 8 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Соціально-економічні детермінанти розвитку суспільно-політичної думки в XVII-XVIII ст. Колоніалізм та європоцентризм Західного світу. Розповсюдження пантеїзму, криза інститутів католицького Папства й протестантської Реформації. Суспільно-політичні особливості епохи Просвітництва в країнах Західної Європи та США протягом «довгого» XVIII ст.

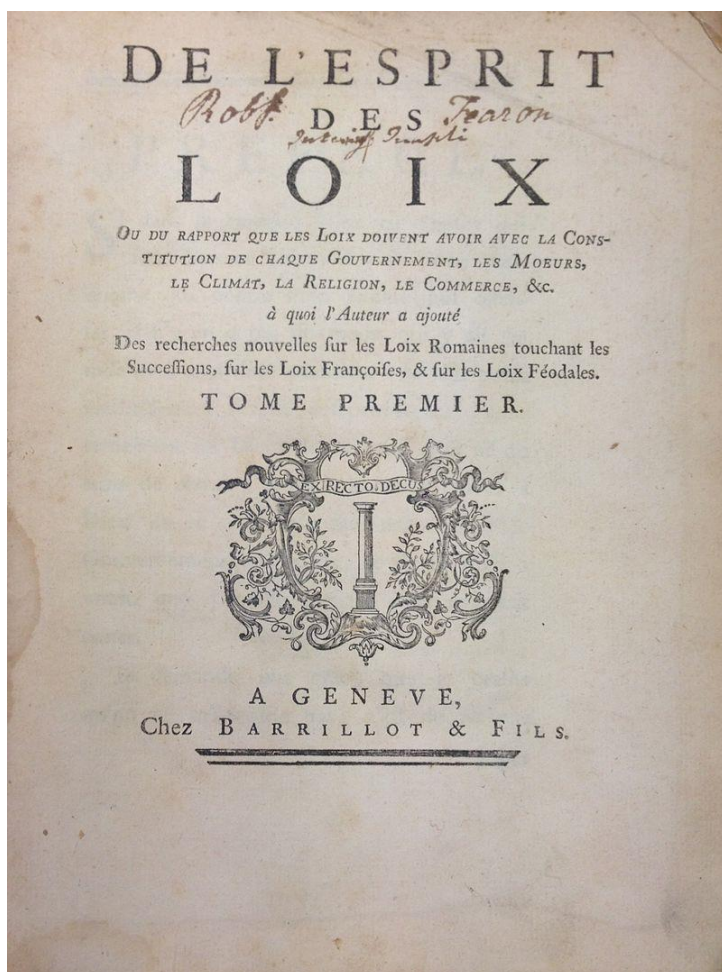
Джамбатіста Віко (1668-1744) – італійський діяч Просвітництва, автор трактату «Основи нової науки про загальну природу націй». Систематизація уявлень про закономірності історичного розвитку, теорія історичного колообігу. Поняття «зміна епох», «природне право», «суспільний договір». Свобода, воля та Божественний промисел в детермінації форм державного правління. Ідея «соціально-політичного миру». Ідея одвічного протистояння класів.

Дж. Віко (1668-1744). Худ. Фр. Солімена.

Особливості французької політичної думки епохи Просвітництва. Поняття «старого порядку» і формування ідей монархічного абсолютизму. Праці кардинала Армана Жана де Плессі – герцога де Рішельє (1585-1642). Творення Французької академії і статус політичної науки в її стінах. Реформи та невдачі короля Людовіка XIV (роки правління: 1638-1715).

Шарль Луї де Монтеск'є (1689-1755). Фактори, що впливають на розвиток суспільства. Роль географічних умов у житті народів. Природні закони еволюції суспільства. Теорія «розподілу гілок влади», «система стримувань і противаг». Форми державного правління: дискурс справедливості та несправедливості. Умови запровадження режиму політичної свободи. Політична свобода і прогрес. Мета і способи удосконалення суспільства та індивіда. Судження де Монтеск'є про деспотизм, тиранію, специфіку «орієнтального (східного) деспотизму».

Обкладинка першого видання праці де Монтеск'є «Про дух законів» (1748)

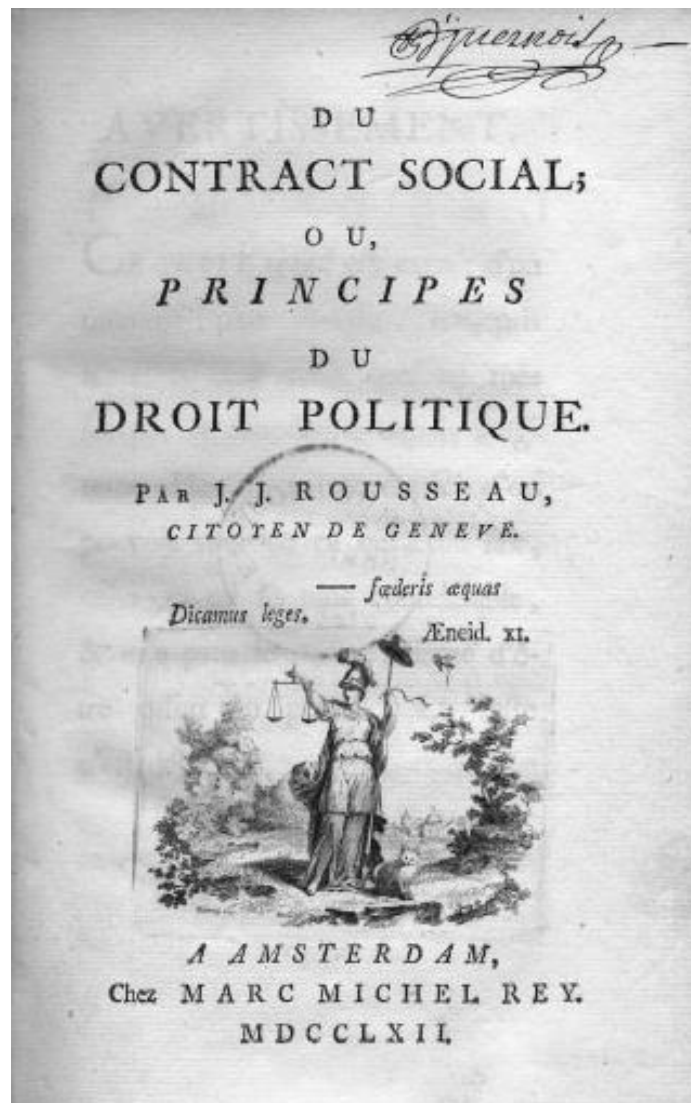
Жан-Жак Руссо (1712-1778) як франко-швейцарський енциклопедист. Концепція історичного розвитку. Природа і призначення людини. Поняття «природний стан», «рівність», «справедливість». Розуміння понять «свобода» та «братерство». Критерії справедливості. Сенса республіканізму за Руссо, політичні метафори й аналогії в літературно-філософській спадщині мислителя.

Суспільний договір: специфіка уявлень Руссо про походження державності, проблеми легітимності владних інститутів, сутність соціально-економічних відносин. Концепція «прадержавності», політичні функції «примітивних спільнот».

Походження держави, її завдання. Суверенітет народу і суверенітет влади. Ідея природно-правового тлумачення суверенітету. Суверенність як складова людської природи. Форми державного правління: апріоричність несправедливості та нове розуміння природного права. Референдум: від локального до всеохопного волевиявлення.

Засоби досягнення всезагальної рівності. Нерівність, її витoki, форми і вплив на життя суспільства. Держава і суспільство. Вплив моралі на форми державного правління. Заперечення феодалізму і деспотизму. Принципи ідеального суспільного устрою.

Редуктивне сприйняття Монтеस्क'є і Руссо ісламського, індійського та китайського досвіду державного будівництва. Використання творів енциклопедистів ідеологами та практиками французького колоніалізму.

Обкладинка першого видання праці Руссо «Про суспільну угоду» (1754)

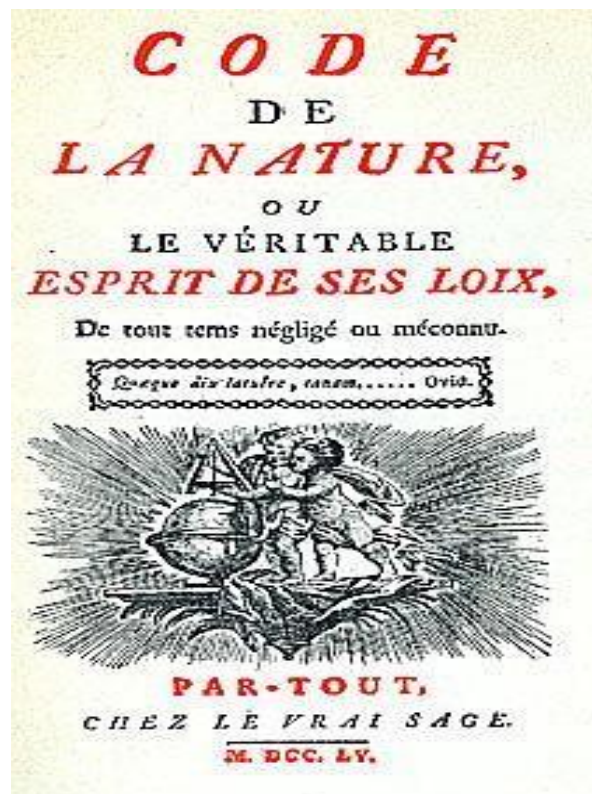
Політичні вчення утопічно-соціалістичної спрямованості.

Жан Мельє (1664-1729) – фундатор утопічного комунізму. Загальне благо (від Аристотеля) та всезагальна спільність (від Цицерона) як фундамент боротьби із «забобонними політичними режимами». Уявлення про походження майнової і станової нерівності. Способи і мета трансформації суспільства. Атеїзм як символ політичної незгоди.

Габріель Боно де Маблі (1709-1785) – автор праці «Про законодавство або принципи законів». Протиставлення французької монархічної дійсності римському республіканізму. Теорія економічного добробуту як рушійної сили прогресу. Ідеал «володаря» та принципи покарання за «невиконання народної волі». Поняття «Європейське публічне право».

Уявлення де Маблі про досконалу людину. Поняття «природного стану», «міжнародного природного права». «Суспільний договір» і розвиток громадянського суспільства. Роль приватної власності і нерівності в житті суспільства. Деспотизм і народовладдя. Майнова спільність і можливість її запровадження. Способи досягнення рівності і соціальної справедливості.

Етьєн-Габріель Мореллі (1717 – бл. 1778) – утопічний комуніст. Теорія «природного права». Поняття «рівність», «справедливість». Принципи ідеального суспільного устрою (три святі закони). Поняття «розумні потреби» і «розподіл» у досконалому суспільстві. Структура політичної влади. Можливі шляхи соціально-політичних перетворень.

Обкладинка першого видання праці Мореллі «Кодекс природи» (1755)

Мореллі як фундатор політико-економічного гасла: «Від кожного за його здібностями, кожному за його потребами». Вплив цього гасла та його інтерпретацій на подальші шляхи еволюції соціалістично-утопічних вчень.

Позитивна оцінка південноамериканської імперії Інків у працях Мореллі. Перетворення знищеної іспанськими конкістадорами інкської держави в прообраз «ідеальної соціалістичної імперії».

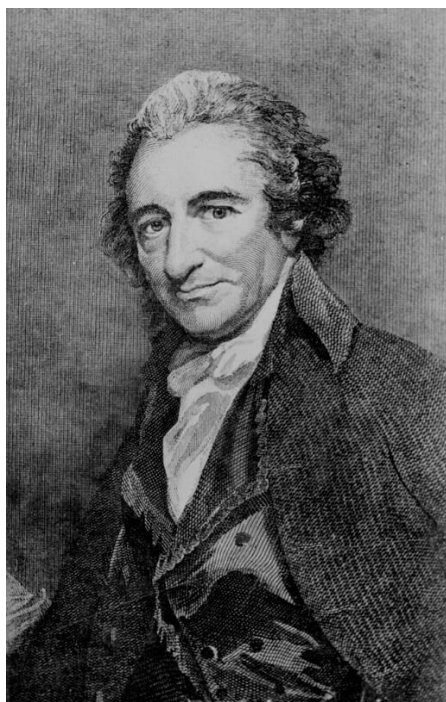
Зародження північноамериканської політичної думки.

Відкриття європейцями Північної Америки на межі XV-XVI століть. Протистояння іспанських, французьких, нідерландських і британських інтересів. Перемога Британії та конституювання 13 колоній на узбережжі Атлантичного океану. Континентальні конгреси та Декларація незалежності США (4 липня 1776 року). Війна за незалежність тринадцяти атлантичних колоній (1775-1783). Поразка Великобританії.

Конфедеративний період в історії США (1781-1789): проблема суверенітету штатів. Політико-правове тлумачення поняття «штат». Прийняття тексту Конституції США Філадельфійським конвентом 17 вересня 1787 року. Перехід від конфедеративної до федеративної форми державного устрою.

Томас Пейн (1737-1809) – англо-північноамериканський просвітник, «хрещений батько США». Концепція «природного стану» і «природних прав». Поняття «свободи», «рівності». Власність і суспільство. Громадянські права індивіда і державна влада. Суспільний договір і революції.

Монархічні (старі) та республіканські (нові) форми державного правління. Нищівна критика абсолютизму. Підтримка Пейном ідей Великої Французької революції (1789-1795 роки).

Томас Пейн (1737-1809). Худ. О. Мільєр.

Томас Джефферсон (1743-1826) як «батько-засновник США». «Природний» і «громадянський» стани. Види нерівності та їх вплив на долі суспільства. «Суспільний договір», «народний суверенітет» та оновлення політичних інститутів. Свобода індивіда і народовладдя. Декларація незалежності США і реальна політична практика США.

Ідеї федеративної республіки, становлення теорії північноамериканського месіанства, проголошення Джефферсоном неокolonіального курсу. Переписка Джефферсона (в якості 3-го Президента США: 1801-1809) із російським імператором Олександром I (1801-1825).

Томас Джефферсон (1743-1826) – ідеологічний «батько-засновник» США. Худ. М. Браун.

Александр Гамільтон (1755-1804) – творець першої політичної партії США («Партія федералістів»). Політична колізія суверенітету штату Вермонт. «Суспільний договір» і призначення держави. Форми народовладдя. Власність та організаційні принципи демократичної влади.

Політико-просвітницькі ідеї роздробленої Німеччини.

Особливості соціально-економічного, політико-правового та духовного розвитку Німеччини XVIII – початку XIX ст. Специфіка німецьких рецепцій лібералізму та консерватизму.

Іммануїл Кант (в центрі) дискутує з друзями. Худ. Е. Дорстлінг.

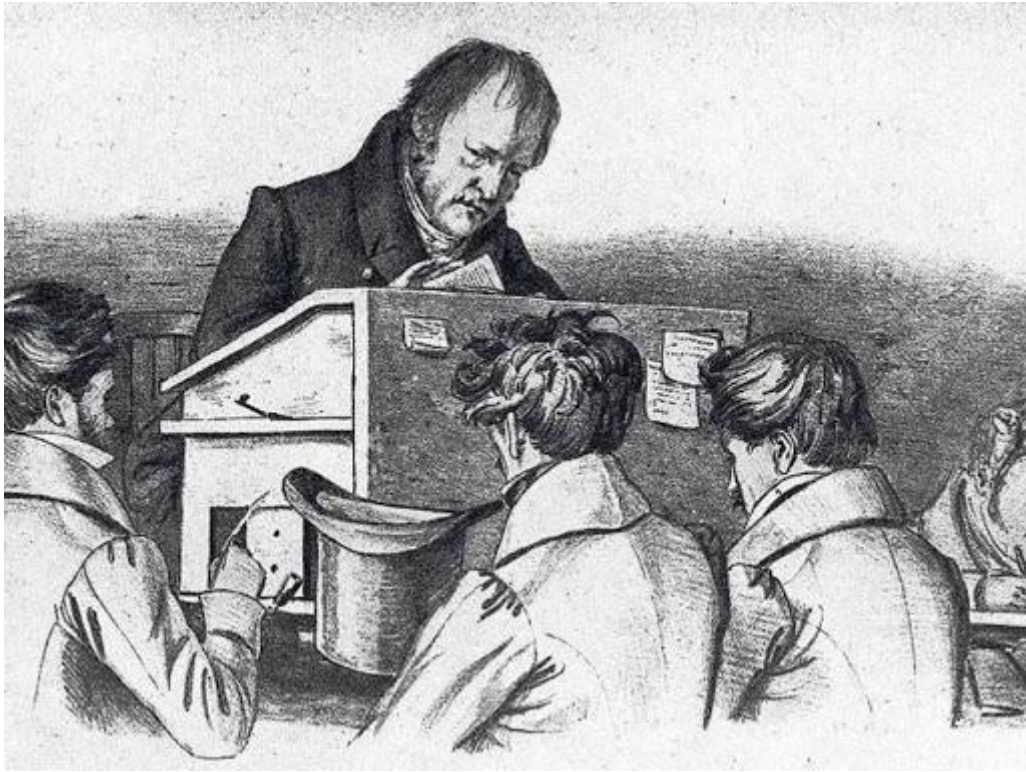
Політичні ідеї **Іммануїла Канта (1724-1804)**. Філософські основи соціально-політичної концепції. Суспільство й особа. Особа як самоціль, головна цінність. Моральний закон і діяльність. Мораль і політика. Мета і засоби політики. Форма і зміст функцій держави. Розподіл гілок влади і гарантії захисту від деспотизму. Права і обов'язки. Політичний ідеал. Роль протиріч у розвитку суспільства. Реформа і революція. Ідея «вічного миру».

Вчення про міжнародну правосуб'єктність. Концепція консервативного республіканізму. Несхожості в подальших інтерпретаціях поглядів Канта лібералами та консерваторами. Проблема «німецької виключності».

Політична концепція **Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля (1770-1831)**. Філософські основи соціальних-політичних ідей. Намагання створити «науку про державу». Необхідність і свобода. Приватна власність і свобода особи. Рівність як право на приватну власність.

«Громадянське суспільство», його структура і протиріччя. Природа державної влади, її роль. Форми держави (східна теократія, демократія або аристократія і конституційна монархія). Розподіл влади та ідеал конституційної монархії.

Ключові засади політико-правового гегеліанства («Філософія права», 1821) та їхня рецепція консервативними та ліберальними адептами. Принцип пріоритету «національних держав». Поняття «народного духу» як рушій політичного розвитку. СENS і значення поняття «громадянський обов'язок».

Г.-В.-Ф. Гегель читає лекцію в Берлінському університеті. Худ. Ф. Кюглер.

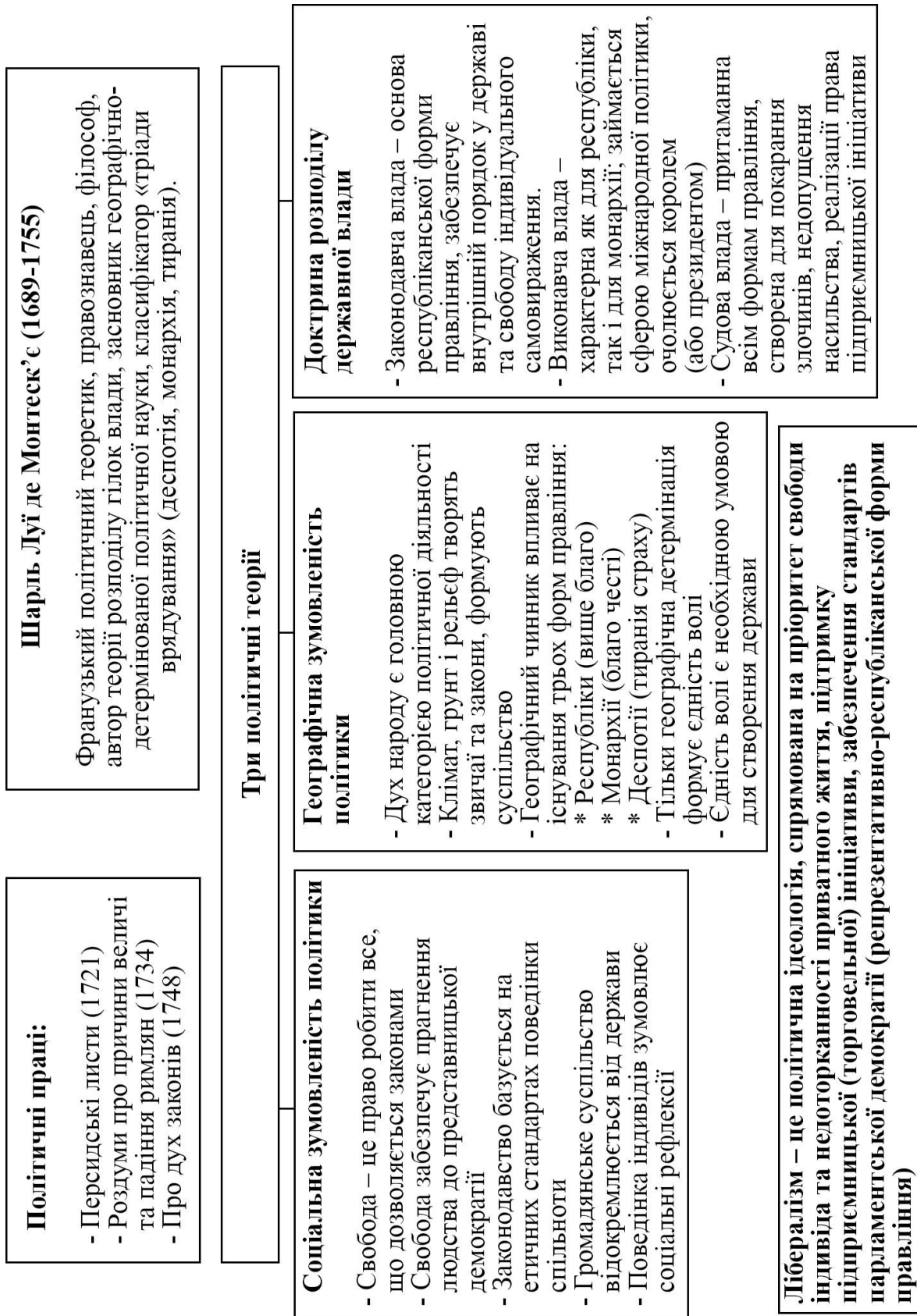

Схема 9.1. Політичне вчення Шарля Луї де Монтеск'є

Політичні праці:

- Роздуми про вплив наук і мистецтв (1750)
- Роздуми про походження та обґрунтування нерівності між людьми (1753)
- Про політичну економію (1758)
- Про суспільний договір (1762)
- Сповідь (1778)

Жан-Жак Руссо (1712-1778)

Французький енциклопедист, аджепт сентименталізму, прихильник натурфілософського підходу до аналізу феномену політики, фундатор концепції «природного стану», прихильник повної соціальної рівності, автор теорії походження держави шляхом суспільного договору

Політичні теорії

Суспільний договір

- Позитивне право є суспільним договором, базованим на природно-правових засадах
- Позитивно-правовий стан людини називається «тромадинством»
- Інститут тромадинства – основна форма реалізації суспільного договору
- Згідно теорії суспільного договору, органи державної влади є лише найманими суспільством працівниками, незалежно від форми правління
- Суверенітет – це влада, що засновується на волі більшості населення
- Оскільки влада обмежена народним осудом, то суверенітет може бути тільки народним, а не державним
- Суверенітет апіорі невідгужуваний і неподільний

Чотири типи законів

- Держава характеризується наявністю системи законодавства
- Перший тип законів – політична юриспруденція
- Другий тип законів – цивільна юриспруденція
- Третій тип законів – кримінальна юриспруденція
- Четвертий тип законів – мораль та звичаєве право
- Мораль та звичаєве право виступають єдиним комплексом, найважливішим для державного механізму

Форми влади та правління

Влада в будь-якій країні поділяється на законодавчу та виконавчу тілки:

- Законодавча тілка влади реалізує народний суверенітет
- Виконавча тілка влади реалізує рішення народних мас

Форми державного правління:

- Демократія – найкраща тілки для територіально невеликих державних утворень
- Аристократія – найкраща тілки для середніх за територією державних утворень
- Монархія – найкраща тілки для територіально великих державних утворень, що включають багато народів

В основі політичного ідеалу Руссо знаходиться поняття «природного стану». Сене соціального розвитку – «повернення» людства до первісних форм суспільної комунікації.

Схема 9.2. Політичне вчення Жан-Жака Руссо

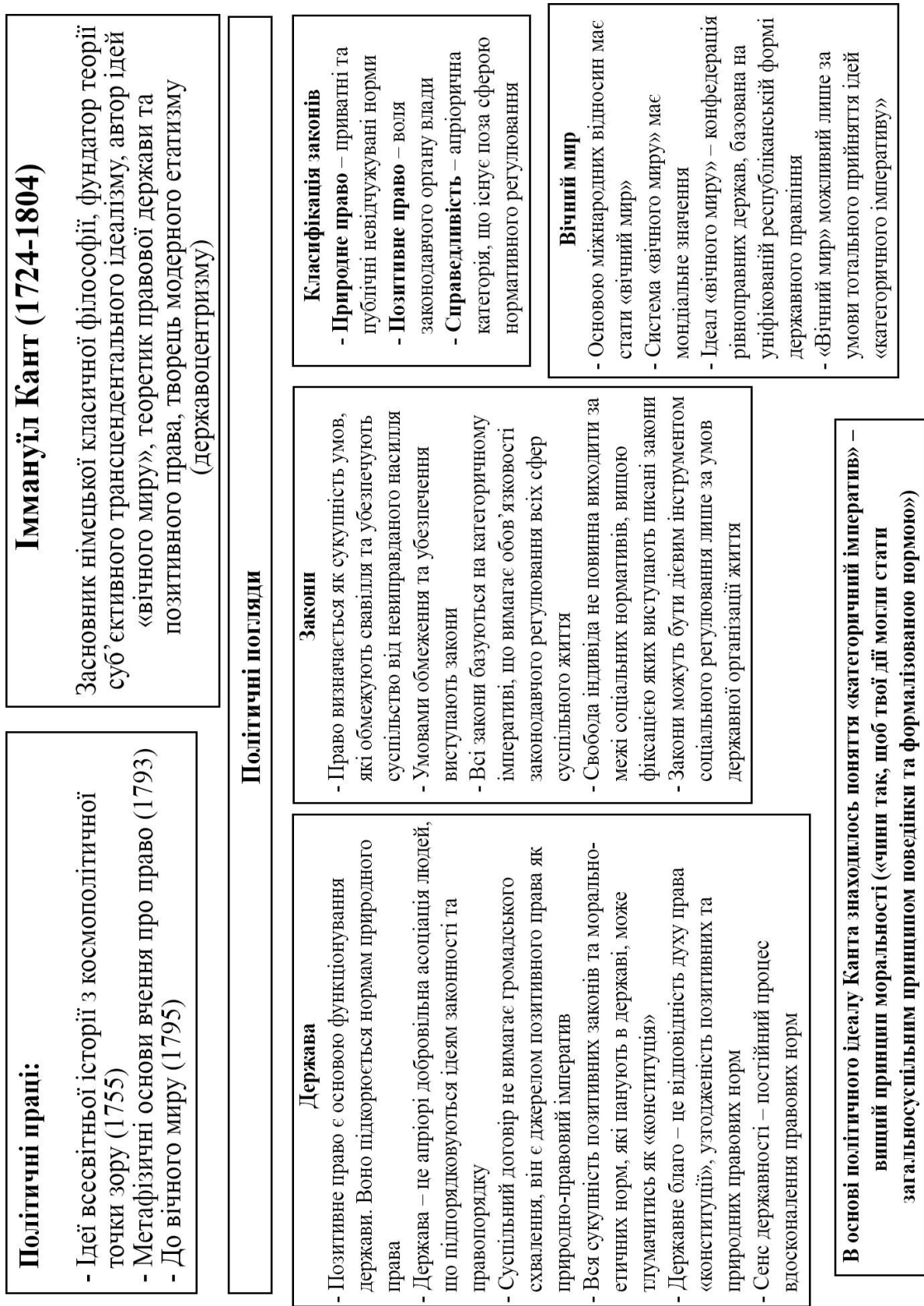

Схема 9.3. Політичне вчення Іммануїла Канта

Політичні праці:

- Дух християнства та його доля (1799-1800)
- Стан Німеччини (1800-1802)
- Феноменологія духу (1807)
- Наука логіки (1812-1816)
- Енциклопедія філософських наук (1817)
- Основи філософії права (1821)
- Про засади, поділ і хронологію світової історії (1830)

Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель (1770-1831)

Засновник філософії абсолютного ідеалізму, автор ідей «вічного миру», теоретик правової держави та позитивного права, творець модерного етатизму (державоцентризму)

Політичні аспекти філософії

Держава

- Кожна держава володіє своєю абсолютною ідеєю, відсутність ідеї означає відсутність держави
- Держава виступає втіленою дійсністю вищої свободи
- Свобода громадян і підданих розкривається через їхню спільну залежність та підпорядкованість щодо рішень законодавця
- Найкращою державою є конституційна обмежена монархія, базована на принципі розподілу гілок влади
- Головна категорія державності – суверенітет
- Досягнення максимального суверенітету можливе лише на німецькому етнополітичному фундаменті

Розуміння правової держави

- Будь-яка держава може бути успішною тільки тоді, коли будуватиметься на правових засадах
- Правова держава передбачає превалювання норм природного права над позитивним регулюванням
- Основою природного права варто визнати категорію «свобода»
- Свобода суспільства – це досягнення правової держави
- Основою свободи громадянина виступає право володіти приватною власністю
- Правоздатність індивіда – основа майнової компетентності

Внутрішня політика

- Основою внутрішньої політики держави є громадянське суспільство, що функціонує виключно у взаємодії з органами державної влади
- Громадянське суспільство – автономна сфера реалізації приватних ініціатив громадян
- Громадянське суспільство здатне забезпечувати ефективне функціонування системи судочинства, підтримувати поліцейські функції держави та займатись кооперативною підприємницькою діяльністю
- Кооперація – базовий принцип народного господарства (економіки)

Три ступені розвитку історичного права

- Абстрактне право (зародження власності та угод)
- Мораль (звичаєво-етична система)
- Моральність (перехід до громадянського суспільства через інструменти позитивного права)

Стани громадянського суспільства

1. Субстанційна спільнота (землевласники, дворяни, селяни)
2. Промислова спільнота (купці, ремісники, фабриканти-промисловці)
3. Урядова спільнота (чиновники та поліцейські урядники)

Зовнішня політика

- Проявом зовнішньої політики держав є міжнародне право
- Міжнародне право не має зобов'язальної природи
- Виконання норм міжнародного права має залежати виключно від суверенних прагнень суб'єктів міжнародних відносин
- Ідеї «вічного миру» – утопічні та нереальні

Політичний ідеал Гегеля передбачав визнання відносин «панування-підкорення» природно-правовою сутністю соціальних відносин. Гегель зробив найбільший внесок у становлення уявлень про правову державу.

Схема 9.4. Політичне вчення Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Політичні вчення представників Просвітництва (8 год.)

Семінарське заняття перше

1. «Нова наука» Джамбатісти Віко.
2. Політична концепція Шарля-Луї де Монтеск'є.

Семінарське заняття друге

1. Концепція «суспільного договору» Жан-Жака Руссо.
2. Ідеї спільного європейського публічно-правового простору в працях Габріеля Боно де Маблі.

Семінарське заняття третє

1. Ідеї демократичної республіки, самостійності штатів і народного суверенітету у вченнях Б. Франкліна, Т. Пейна і Т. Джефферсона.
2. Політичні концепції централістів-федералістів Дж. Адамса, А. Гамільтона та Дж. Медісона

Семінарське заняття четверте

1. Особливості становлення політичної та правової думки в Німеччині.
2. Кантівське вчення про право, мораль та політику.
3. Держава і громадянське суспільство у вченні Г.-В.-Ф. Гегеля.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

- = Джамбатіста Віко «Основи нової науки про загальну природу націй»
- = Шарль-Луї де Монтеск'є «Про дух законів»
- = Жан-Жак Руссо «Про суспільну угоду»
- = Томас Пейн «Права людини»
- = Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель «Філософія права»

Письмова самостійна робота:

1. **Опишіть** особливості соціально-економічного, політичного та духовного розвитку країн світу у XVII ст.
2. **Письмово охарактеризуйте** сутність просвітницької ідеології.
3. Письмово **проаналізуйте:** в чому проявляється європоцентризм та історизм у концепції Монтеस्क'є.
4. **Побудуйте структурно-логічну схему** обґрунтування політичного ідеалу Ш.-Л. де Монтеस्क'є (за книгою «Про дух законів»).
5. **Опишіть** шляхи подолання проблеми соціально-економічного відчуження за Ж.-Ж. Руссо.
6. **Зробіть** тлумачний словник ключових політичних понять за визначеннями Ж.-Ж. Руссо:

«природний стан» – «свобода» –
«договір» – «сила» –
«суспільний договір» – «тиранія» –
«право» – «відчуження» –
«закон» – «війна» –
«влада» – «народ» –

7. **Проаналізуйте** сутність соціальної програми Т. Пейна та письмово опишіть її основні положення.
8. **Надайте** письмову характеристику ролі уряду в забезпеченні прав людини згідно вчення Т. Джефферсона.
9. **Розробіть** порівняльну таблицю спільних і відмінних ознак європейської та північноамериканської суспільно-політичної думки доби Просвітництва.
10. **З'ясуйте** і розкрийте сутність лібералізму Канта та покажіть його вплив на подальший розвиток суспільної думки.
11. **Зробіть** порівняльну таблицю для вчень Канта і Гегеля за критерієм обґрунтування політичного ідеалу.
12. **Випишіть** основні поняття та категорії політичної науки, визначені Гегелем.
13. **Надайте** роз'яснення такого судження Гегеля: «Нації, в середовищі яких існують непримиренні антагонізми, набувають внутрішнього спокою та стабільності саме завдяки зовнішнім війнам».

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Читацька конференція: «Від романтизму до реалізму» (за окремим планом)
Семінарський диспут: «Імперія інків та політичні форми організації корінних народів Америки в політичних ідеях представників Просвітництва – рецепція чи осуд?» (за окремим планом)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література:

1. Варзар І. М. Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації і політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтези. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2009. Вип. 1. С. 22-38.
2. Вдовичин І. Я. Ідея циклічності в політико-правовій думці Дж. Віко. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2016. Вип. 3. С. 10-25.
3. Вдовичин І. Я. Глобалізація і європейська традиція правоутворення. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2017. Вип. 5. С. 18-30.
4. Денисенко В. М., Климончук В. Й., Привалов Ю. О. Свобода як цивілізаційний принцип у 2 кн. Книга 2: Історичні форми політичних свобод: антропологічний та інституційний виміри. Київ-Львів, 2017. 492 с.
5. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
6. Козинець О. Г. Держава та право в ученні Ш. Л. Монтеск'є. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). №1. С. 26-31.
7. Круглий стіл «Філософської думки». Просвітництво: історія, культура, ідентичність. Філософська думка. 2017. №4. С. 6-46.
8. Мироненко О. М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право. К.: Академія, 2010. 454 с.
9. Скрипнюк О. В. Генеза поглядів на демократію та демократична суспільна практика в Америці. // Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). К.: Логос, 2006. С. 71-121.
10. Терзі О. С., Заставська Л. Ю. Політико-правові погляди Ш. Монтеск'є. Наука, релігія, суспільство. 2012. №4. С. 110-113.
11. Янів В. Психологічні основи окциденталізму. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1996. 204 с.

Іноземна та іношомовна література:

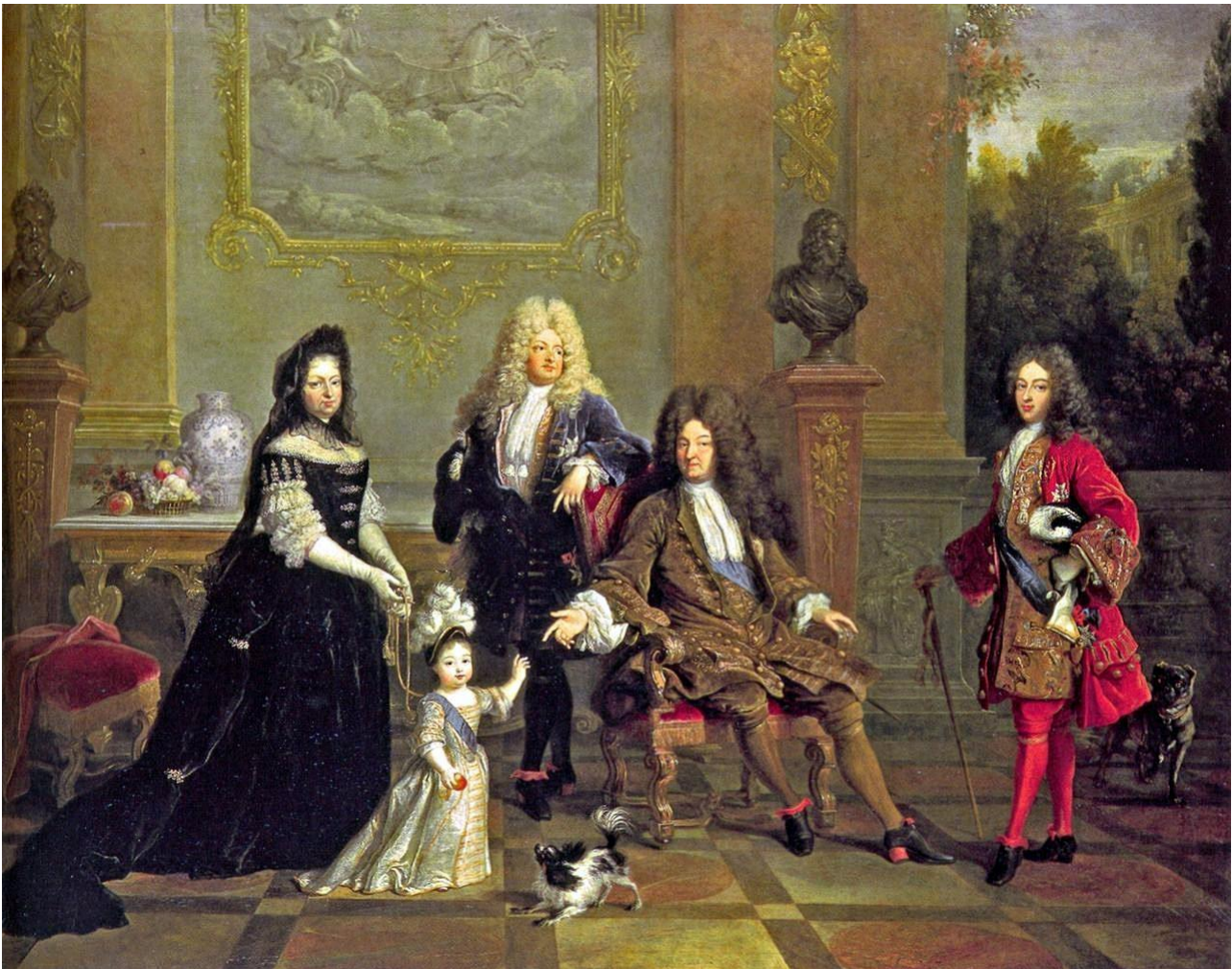
1. Антисери Д., Реале Д. Западная философия от истоков до наших дней. От Возрождения до Канта. СПб., 2002. 880 с.
2. Барг М. А., Авдеева К. Д. От Макиавелли до Юма: Становление историзма. М., 1998. 306 с.
3. Бродель Фернан. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв.: В 3 т.: Пер. с фр. Вступ. ст. и ред. Ю. Н. Афанасьева. М., 1986–1992. Т. 1–3.
4. Гегель Г.-В.-Ф. Философия права. М.: Мысль, 1990. 526 с.
5. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Минск: БелЭн, 2005. 416 с.
6. Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения. Петрозаводск: Петроком, 1993. 139 с.
7. Момджян Х. Н. Французское Просвещение XVIII века. М., 1983. 447 с.
8. Реале Джовани, Антисери Дарио. Западная философия от истоков до наших дней. Ч. III. Новое время (От Леонардо до Канта). СПб., 1996. 714 с.
9. Саид Эдвард Вади. Ориентализм. Западные концепции Востока. Пер. с англ. и послесл. А. В. Говорунова. СПб: Русский мир, 2016. 671 с.

10. Almendral Raul. Academic Debates on Nations and Nationalism from the Origins to the Consolidation of Anglo-Saxon Hegemony. *Arbor – Ciencia Pensamiento Y Cultura*. 2015. Vol. 191. Issue 775. art. numb. A272.
11. Anckar Carsten. Global Patterns of Regime Change 1800-2015. *Political Science*. 2018. Vol. 70. Issue 3. pp. 207-223.
12. Césaire Aimé. *Über den Kolonialismus*. Berlin: Alexander Verlag, 2017. 118 s.
13. De Dijn A. Rousseau and Republicanism. *Political Theory*. 2018. Vol. 46 (Issue 1). pp. 59-80.
14. Goldstein Alyosha. Toward a Genealogy of the U.S. Colonial Present. *Formations of United States Colonialism*. Edited by Alyosha Goldstein. Durham, NC: Duke University Press, 2014. pp. 1-30.
15. Gordon Robert W. *Taming the Past. Essay on Law in History and History in Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 426 pp.
16. Haskins A. Montesquieu's Paradoxical Spirit of Moderation: On the Making of Asian Despotism in *De l'esprit des lois*. *Political Theory*. 2018. Vol. 46 (Issue 6). pp. 915-937.
17. Hogan B. Book Review: Hegel's Social Ethics: Religion, Conflict, and Rituals of Reconciliation, by Molly Farneth. *Political Theory*. 2019. Vol. 47 (Issue 1). pp. 117-121.
18. Paipais Vassilios. *Political Ontology and International Political Thought. Voding a Pluralist World*. UK: Palgrave Macmillan, 2017. XIV+241 pp.

Тема X. Політичні ідеї Доби Великої Французької революції (6 год.)

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Соціально-політичні та економічні основи революційної ситуації. Соціальна стратифікація суспільств у західноєвропейських монархіях. Класифікація і типологія революцій. Республіканські тенденції Нідерландської революції (1566-1609) та Англійської революції (1640-1660).

«Король-сонце» (1643-1715) Людовік XIV із родиною. Худ. Н. де Ларжиср.

Порівняльна характеристика образів правителя: король Людовік XIV (роки правління: 1643-1715) та Людовік XVI (роки правління: 1774-1792).

Політична боротьба в країнах Європи за Доби Великої Французької революції (1789-1799) та в часи Наполеонівських війн (1799-1815). Гостра фаза протистояння консерватизму та лібералізму. Ототожнення консерватизму з абсолютизмом, та республіканська самоідентифікація лібералів. Персона Наполеона Бонапарта (1769-1821).

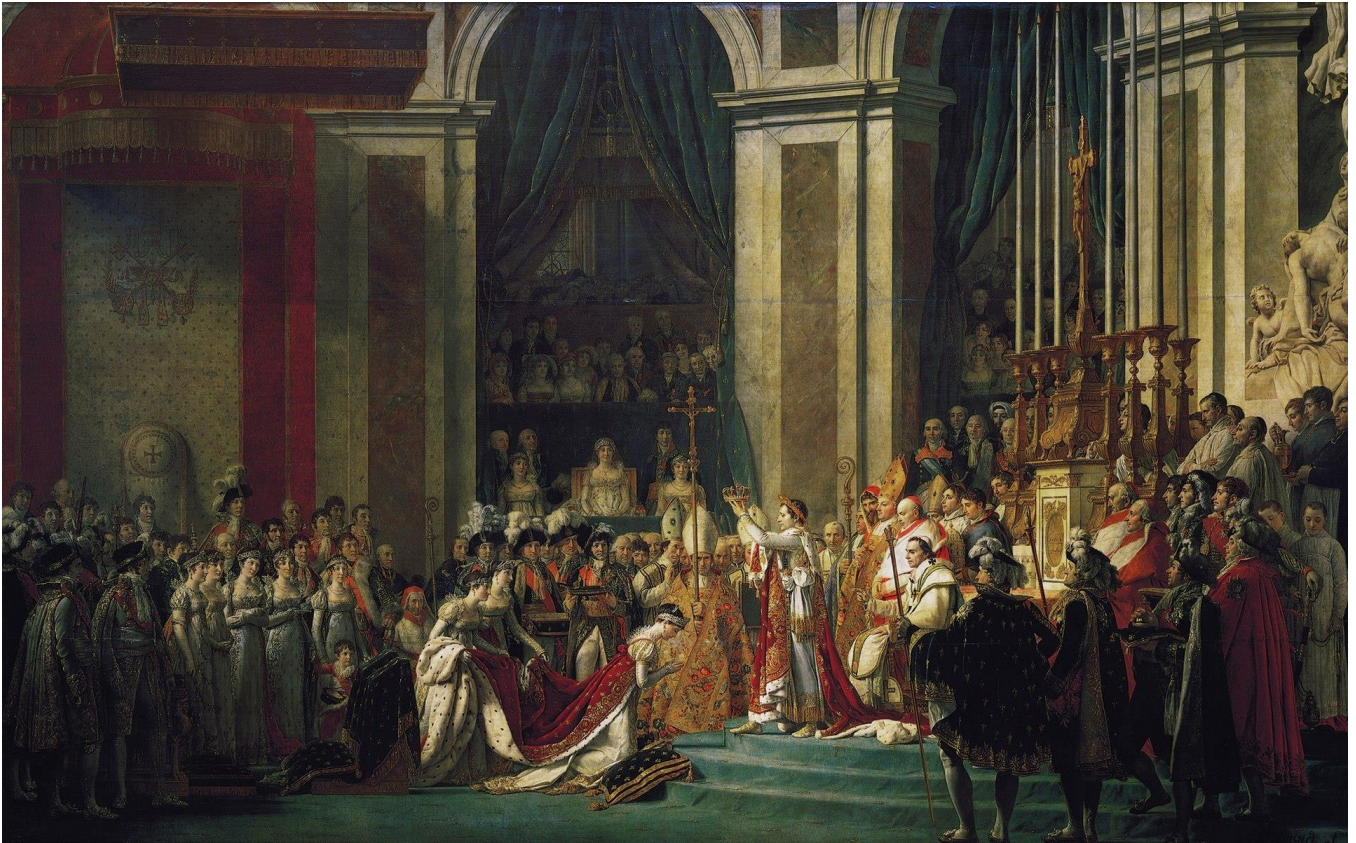

*Страта короля Людовіка XVI (1774-1792) 21 січня 1793 р. на площі Революції.
Гравюра анонімного автора.*

Хронологічні рамки розвитку політичних вчень.

- 1788 р. – соціально-економічні детермінанти Великої французької революції.
- 14 липня 1789 р. – захоплення демонстрантами Бастилії (центральної в'язниці).
- 27 серпня 1789 р. – Декларація прав людини та громадянина. Проголошення ідеалів «свободи, рівності, братерства» непорушними та невідчужуваними основами «загальнолюдського» природного права. Намагання з'єднати доктрини позитивного та природного права в «конституційну юриспруденцію».
- 25 червня 1791 р. – Національні Збори призупиняють дію повноважень короля Людовіка XVI.
- 3 серпня 1791 р. – прийняття першої редакції Конституції Франції із підписом короля Людовіка XVI. Намагання революціонерів поєднати республіку та монархію.
- Серпень 1792 р. – політика терору та реквізицій, діяльність Паризької комуни.
- 22 вересня 1792 р. – Національний конвент скасовує монархію та проголошує «Першу Французьку республіку».
- 19 листопада 1792 р. – постанова Національного конвенту про «право збройного втручання у внутрішні справи будь-якої країни, де народ виступає проти тиранії». У подальшому ця постанова буде використана для ідеологічного обґрунтування Наполеонівської експансії.
- 10-26 грудня 1792 р. – суд над королем Людовіком XVI.

- 17 січня 1793 р. – у Національному конвенті вирішується доля короля. 361 депутат голосує «за» смертну кару для колишнього монарха-абсолюта, тоді як 360 депутатів голосують за помилування.
- 21 січня 1793 р. – страта Людовіка XVI, його останні слова до народу як маніфест консервативного світогляду.
- Лютий 1793 р. – Французька республіка починає офіційні бойові дії проти більшості навколишніх країн під гаслами «захисту свободи, рівності та братства». Страта короля французькими республіканцями дає поштовх для закріплення інституційних політичних позицій консерваторів у Великобританії, Нідерландах, Пруссії та Австрії.
- 6 квітня – 30 травня 1793 р. – влада Комітету суспільного порятунку.
- 24 червня 1793 р. – Національним конвентом ухвалена друга редакція Конституції Франції.
- 1793-1794 рр. – найжахливіший період громадянської війни та терору по всій території Франції та у прилеглих регіонах інших держав. Особлива роль М. Робесп'єра.
- 28 липня 1794 р. – страта Робесп'єра, звинуваченого в тиранічних амбіціях.
- 22 серпня 1795 р. – третя редакція Конституції Франції уможлиблює перехід влади до Директорії Французької Республіки.
- 5 жовтня 1795 р. – молодий командир Наполеон Бонапарт придушує промонархічний заколот у Парижі, рятуючи владу Директорії. Вже 26 жовтня 1795 р. він стає командувачем внутрішніх військ.
- 1796-1799 рр. – зростання авторитету Наполеона Бонапарта, війни в Італії та Єгипті, розгром австрійської та англійської армій, претензії Бонапарта на об'єднання поляризованого французького суспільства.
- 9-10 листопада 1799 р. – Наполеон Бонапарт здійснює військовий переворот. 12 грудня 1799 р. Бонапарт проголошує себе першим консулом.
- 1799-1804 рр. – період наполеонівських реформ у Франції, спрямованих на ліквідацію негативних соціально-економічних наслідків Великої Французької революції.
- 21 березня 1804 р. – запровадження «Цивільного кодексу Наполеона». Нове слово у світовій політико-правовій думці. Бонапарт перетворюється в прихильника союзу лібералів та консерваторів на ґрунті «французьких національних інтересів».
- 2 грудня 1804 р. – у присутності Папи Римського Наполеон Бонапарт проголошує себе «імператором усіх французів».
- 1804-1815 рр. – період Наполеонівських війн, що врешті-решт призводять до повної політичної та соціально-економічної деградації французької державності початку XIX ст.
- 1815 р. – Віденський конгрес стає предтечею формування модерної системи міжнародних відносин.
- 1815-1830 рр. – «реставрація» монархічної влади династії Бурбонів.

*Коронація Наполеона Бонапарта «імператором французів» 2 грудня 1804 р.
Худ. Ж.-Л. Давид*

Політичні ідеї революційно-демократичної та утопічної спрямованості.

Максиміліан Робесп'єр (1758-1794). Поняття «рівність», «справедливість». Насильство і завдання революційної влади. Уявлення про «народовладдя»; політична практика якобінського уряду. Права людини і революційний закон. Принципи дехристианізації та заміна атеїзму «культу Найвищої істоти». Ідейні засади «великого терору», постулювання нових понять – «експропріація», «конфіскація», «обмежений пацифізм». Теорія «конституційного режиму». Публічне проголошення теорії «дієвого революційного уряду».

Жан Поль Марат (1743-1793). Уявлення про політичну справедливість і шляхи її досягнення. Терор і революційні перетворення. Критика англійського конституціоналізму. Принципи натурфілософії у політичній діяльності. Підтримка і критика політичних уявлень Ж.-Ж. Руссо. Боротьба з республіканізмом і намагання підтримати «обмежену монархію». Формування вчення про «республіканський нігілізм».

Нікола Ретіф де ла Бретон (1734-1806). Прояви нерівності та їх вплив на життя суспільства. «Аграрний закон» і традиції «всезагального зрівняння». Лад «всезагальної спільності», основні принципи його організації. Натурфілософські принципи в політичній теорії. Позитивний характер впливу утопічного політичного теоретизування на інституційні практики.

Гракх Бабєф (1760-1797). Еволюція соціально-політичних поглядів. Програма «змови в ім'я рівності». Завдання і методи революційної диктатури. Свобода громадянина і революційна влада. Розуміння демократії. Принципи організації виробництва і розподілу власності. «Істинна» рівність.

Місце «бабувізму» в історії політичних рухів. Визначна роль «бабувізму» для конституювання ідей комунізму.

Ліберально-демократичні ідеї.

Ніколя Жан Антуан де Кондорсе (1743-1794). Концепція природи людини і природних прав. Справедливість. Закони суспільства. Характеристика форм державного правління. Ідея представницької демократії.

Фізіократизм Кондорсе, економічний детермінізм його політичних поглядів. Послідовне відстоювання ідей обмеженої монархії, розчарування в діяльності королівської адміністрації, перехід на бік ліберально-республіканських груп. Теорія «елективної демократії». Математично-політичний «парадокс Кондорсе», принцип транзитивності голосування виборців за кандидатів.

Специфіка теорії громадянського та політичного прогресу. Поняття «політичного права». Розробка принципів політико-правової компаративістики.

Аналіз американської конфедеративної і федеративної моделей у творах Кондорсе. Обґрунтування ідеалів ліберального консерватизму. Депутатство в Національному конвенті в революційний період. Нищівна критика другої редакції Конституції 1793 р. Драматична загибель мислителя. Феномен впливу Кондорсе на становлення консервативних і ліберальних теорій суспільно-політичного устрою.

Портрет маркіза де Кондорсе (1743-1794). Невідомий художник.

Вільям Годвін (1756-1836). Концепція природи людини. Індивідуальна свобода і суспільний порядок. Моральні засади буття і принципи організації та розподілу праці. Постулювання принципів утилітаризму, доктриналізація ліберальної ідеології, антагоністична опозиція консерватизму. Вплив Годвіна на формування якісно нової ідеологічної течії – анархізму.

Іоганн Георг Форстер (1754-1794). Вплив Великої Французької революції на розвиток поглядів Форстера. Шлях від Данцига до Майнца. Німецький підхід до сприйняття Великої Французької революції. Критика Форстером прусського абсолютизму. Майнцські декрети. Поняття «свобода», «справедливість». Релігія і права індивіда. Власність і демократія.

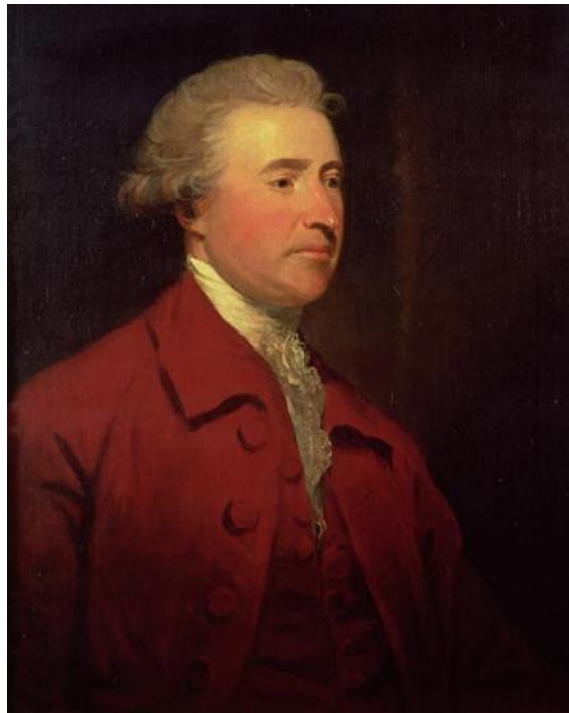
Політичні ідеї консервативної спрямованості.

Едмунд Берк (1729-1797) – фундатор консерватизму як самостійної та самобутньої ідеології, англійський парламентар (1766-1794), автор концепції політичних компромісів.

Походження і основи громадянського суспільства. Права і свободи індивіда. Держава як продукт історичного партнерства. Народ і політична влада, мета і принципи правління. Природний прогрес і революція.

Критика теорій і практики Великої Французької революції. Критика ідей неспротиву злу. Підтримка позицій католиків у Франції та Північній Америці. Визнання релігійності необхідним засобом табування соціального зла. Компромісні позиції Берка в північноамериканській та ірландській колоніальній політиці Великобританії. Боротьба проти колоніалізму Ост-Індської компанії.

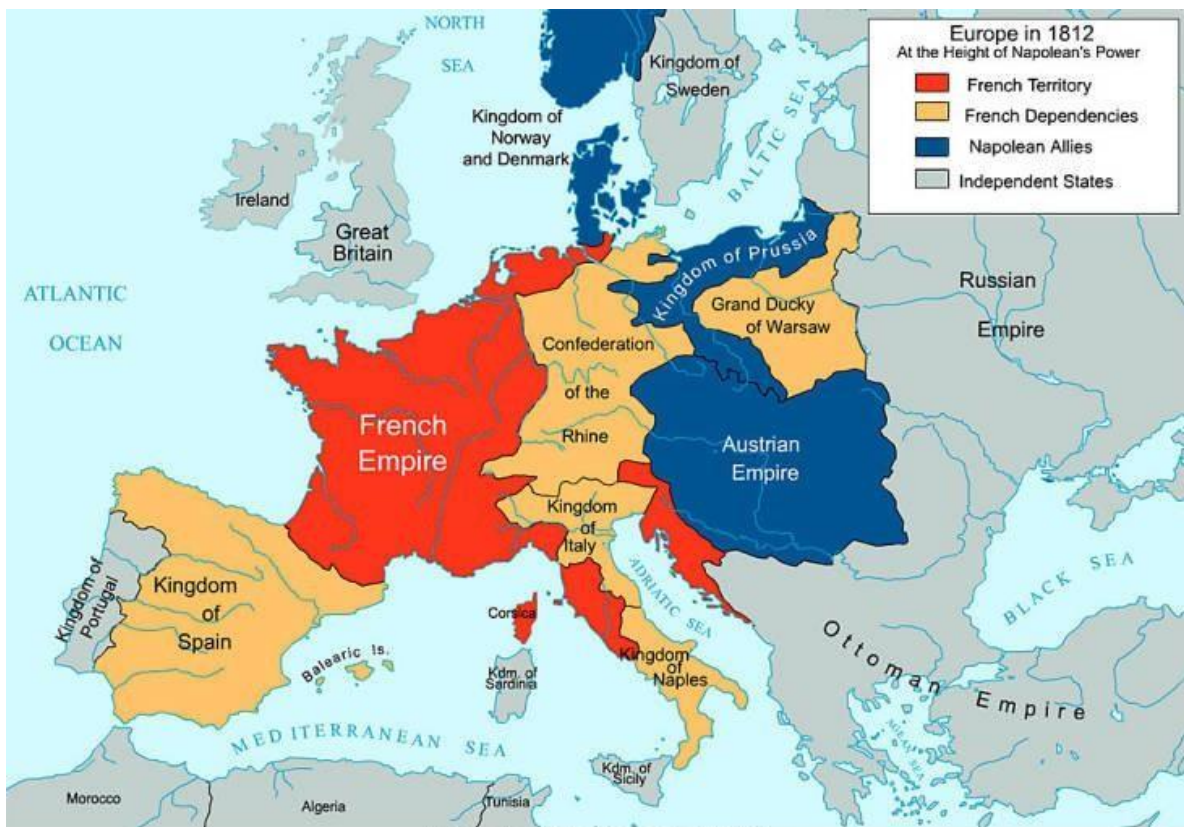
Берк – символ нетотожності консерватизму та колоніалізму. Поняття «свобода, рівність, братерство» визнаються Берком принципово важливими, але держава зобов'язувана здійснювати регулювання обсягів розповсюдження цих природно-правових категорій.

Едмунд Берк (1729-1797). Худ. Дж. Норткот

Жозеф-Марі де Местр (1753-1821) – франко-сардинський католицький теоретик консерватизму та клерикалізму. Основні праці написав у столиці Російської імперії (Санкт-Петербурзі), де працював послом Сардинського королівства (1803-1817 рр.). Сильно вплинув на прихильників російського консерватизму та релігійних православних філософів. Відстоював ідеал монархічних політичних інститутів, доводив непридатність республіканської форми державного правління.

Критика французької революції, причини її виникнення, ролі її вождів. Держава та конституції: походження, сутність, визначення. Абсолютна монархія як найбільш вдала з-посеред форм державного правління. Специфіка поглядів на педагогічні функції церковних інституцій у соціально-політичній системі.

Napoleon's Empire 1812

Мапа найбільшого територіального розширення «Імперії Французів», проголошеної Наполеоном Бонапартом (1769-1821).

Червоний колір – землі, що офіційно стали «Францією».

Помаранчевий колір – країни, що офіційно вступили в асоціацію із Францією.

Синій колір – країни, що визнали домінуючу роль Франції.

Мапа репрезентує стан справ у 1812 році.

Протягом XIX ст. вона залишалась територіальним ідеалом політичних переконань для руху «бонапартистів».

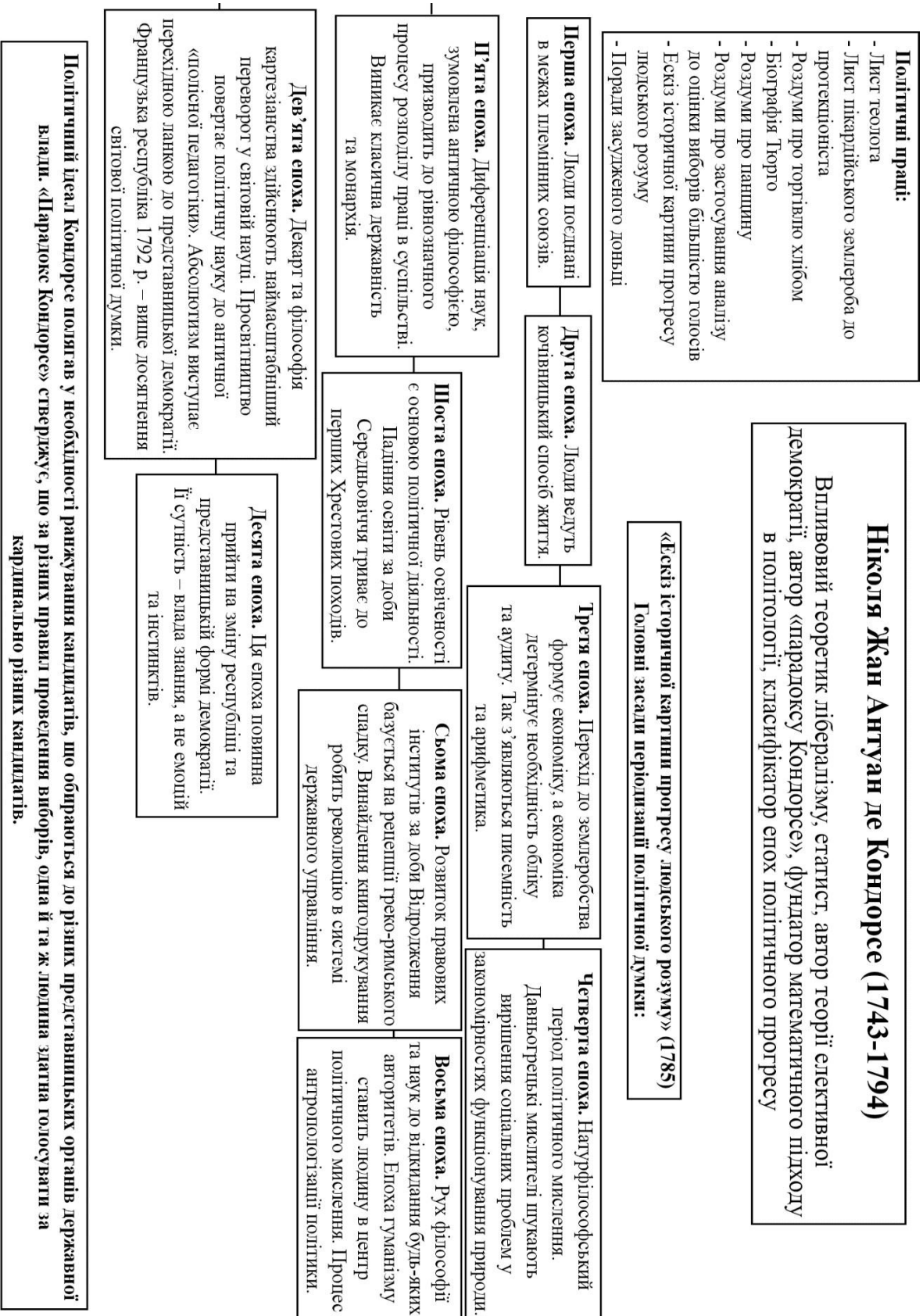

Схема 10.1. Дії політичного протрєсу Ніколя Жану Антуана де Кондорсе

Політичні праці:

- Виправдання природного суспільства (1756)
- Філософське дослідження про походження ідей високого та прекрасного (1757)
- Короткий виклад історії Англії (1757)
- Про сучасний стан держав (1769)
- Реформа представництва в Палаті общин (1782)
- Роздуми про Французьку революцію (1790)
- Думки про французькі події (1791)

Едмунд Берк (1729-1797)

Англійський та ірландський просвітник, філософ, фундатор ідеології консерватизму, ключовий діяч партії вігів, антиреволюціонер

Основа політичного вчення – «Роздуми про Французьку революцію»

Держава

- Держава та суспільство детерміновані історичним розвитком
- Основна мета держави – охорона правопорядку та приватної власності
- Держава та суспільство – живі організми, подаровані «зверху» історичним провидінням. Вони не створені людським розумом

Політичні інститути

- Політичні інститути – продукт психологічного розвитку людства
- Право на власність – найголовніше серед усіх природних та позитивних прав людини
- Парламентаризм не має бути джерелом охлократії, представництво народу можуть здійснювати лише найдостойніші (аристократичний пріоритет)

Засади сталого суспільного розвитку

- Суспільне життя засновується на звичаєвому праві, сімейних цінностях і традиційних морально-етичних нормах
- У центрі соціально-економічного розвитку знаходиться «традиція», успадкована від попередніх поколінь
- Всі традиції складають суспільну культуру – необхідну умову для правильного державного будівництва

Принципи державних реформ

1. Революції – зло. Не можна здійснювати політичне реформування, якщо замість знищення старого реформатор не пропонує нічого нового
2. Недоліки держави та політичних інститутів – залізний факт. Реформатор, будучи державотворцем, має просто сприйняти цей факт і поставитись до нього із розумінням
3. Правило консерватора – збереження державності в будь-якому вигляді. Знищити державу дуже просто, а відновити практично неможливо

Цивілізація – це сукупність державностей, заснованих на міцних культурних традиціях. Людське безумство ніколи не було здатне творити державність.

Остання стала проявом втручання вищих сил. Для захисту від людства держава користується інструментами соціальних норм – традиціями та звичаєвим правом. Сенса традиції – перевага суспільних ідеалів над життям і прагненнями індивіда.

Схема 10.2. Політичне вчення Едмунда Берка

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Політичні ідеї Доби Великої Французької революції (4 год.)

Семінарське заняття перше

1. Політична характеристика ідеалів Великої Французької революції.
2. Максиміліан Робесп'єр і теорія революційного уряду.
3. Антиреспубліканське розуміння політичного ідеалу в працях Марата і Бабефа.
4. Бонапартизм: ліберальні та консервативні інтерпретації сучасників.

Семінарське заняття друге

1. Ліберально-демократичні ідеї Н. Ж. А. де Кондорсе.
2. Едмунд Берк – основоположник класичного консерватизму.
3. Критика революції в праці Жозефа де Местра «Роздуми про Францію».

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

= Едмунд Берк «Роздуми про Французьку революцію»

= Ніколя Жан Антуан де Кондорсе «Про вибори»

= Вільям Годвін «Дослідження про політичну справедливість»

= Максиміліан Робесп'єр «Революційна законність і правосуддя»

Завдання для самостійної роботи (12 год.)

1. **Занотуйте** зміст та визначення основних термінів, понять і категорій політичних вчень доби Великої Французької революції.

2. **Розкрийте** зміст таких положень із праць Маркса та Енгельса:

«...французька революція породила ідеї, які виходять за межі ідей всього старого світового порядку. Революційний рух, який розпочався в 1789 р. у Франції... породив комуністичну ідею, яка після революції 1830 р. знову була відроджена у Франції – другом Бабефа по імені Буанаротті. Ця ідея, при послідовній її розробці, є ідеєю нового світового порядку».

«Бабувісти були грубими, нерозвинутими матеріалістами, але ж розвинутий комунізм походить безпосередньо від французького матеріалізму».

«Французька революція заклала основи демократії у Європі. Демократія, в кінцевому результаті, як і будь-яка інша форма правління, є протиріччям сама собі,

брехнею, лицемірством...».

«Політична свобода є уявною свободою, найгіршим видом рабства; вона лише видимість свободи і тому насправді – рабство. Те ж стосується і політичної рівності; демократія, як і будь-яка інша форма правління, повинна в кінцевому результаті розкластися: лицемірство не може бути довговічним, приховане в ньому протиріччя неминуче вийде назовні; залишаться – або справжнє рабство (неприхований деспотизм), або дійсна свобода та дійсна рівність (істинний комунізм)».

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Читацька конференція: «Рецепція ідея Руссо та Монтеск'є діячами Великої Французької революції» (за окремим планом)
Семінарський диспут: «Чи варто ототожнювати монархію із консерватизмом, а республіканізм із лібералізмом в обговореннях політичних реалій другої половини XVIII століття?» (за окремим планом)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література:

1. Гордієнко М. Процес еволюції та політичні перспективи ідеології консерватизму. Політичний менеджмент. 2007. №5. С. 46-59.
2. Дорошенко С. І. Дослідження політичних ідеологій в історії французької політичної думки. Наукові записки НаУКМА. 2002. Т. 20. Серія: Політичні науки. С. 20-23.
3. Кирилюк Ф.М. Політологія нової доби. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 304 с.
4. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
5. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології. К.: Центр учбової літератури, 2009. 410 с.
6. Куц Г. М. Класичні політичні ідеології: базові принципи та сутнісні розбіжності. Політикус. 2015. №2. С. 65-69.
7. Куц Г. М., Ляхович Л. М. Ідеї консерватизму в політико-релігійних практиках сучасного буття. Сучасне суспільство: соціально-політичні і соціокультурні виміри. За ред. І. Д. Денисенко. Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. С. 51-68.
8. Куц Г. М. Консерватизм як класична політична ідеологія: домінантні ідеї та евристичний потенціал. Політологічний вісник. 2018. Вип. 81. С. 91-100.
9. Куц Г. М. Ідея свободи в ліберальному та доліберальному дискурсах. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 1 (11). Ч. 2. С. 101-108.
10. Матвєєва Т. О. Французька революція 1789-1794 років. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. №1. С. 14-17.
11. Новак-Каляєва Л. Парадокси теорії та практики реалізації концепції прав людини: досвід Великої французької революції. Демократичне врядування. 2012. Вип. 10. С. 1-10.
12. Слободян В. Консерватизм як ідеологія державотворення. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 3 (26). С. 62-71.

Іноземна та інішомовна література:

1. Кирилук Ф.М., Ковш А.Г. Западно-европейские социально-политические учения. К., 1991. 156 с.
2. Короткий оксфордський політичний словник. За ред. І. Макліна, А. Макмілана. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
3. Мизес Людвиг фон. Либерализм. Челябинск: Социум, 2007. 332 с.
4. Себайн Дж., Торсон Т. Л. Історія політичної думки. К.: Основи 1997. 838 с.
5. Anckar Carsten. Global Patterns of Regime Change 1800-2015. Political Science. 2018. Vol. 70. Issue 3. pp. 207-223.
6. Andress, David. Interpreting the French Revolution. Teaching History. 2013. Issue 150. pp. 28-29.
7. Dalberg-Acton J. E. H. Lectures in the French Revolution. Kitchener: Batoche Books, 1999. 301 pp.
8. Gordon Robert W. Taming the Past. Essay on Law in History and History in Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 426 pp.
9. Morrow John. History of Political Thought. A Thematic Introduction. London: Palgrave, 1998. XVI+417 pp.
10. Paipais Vassilios. Political Ontology and International Political Thought. Voding a Pluralist World. UK: Palgrave Macmillan, 2017. XIV+241 pp.

Тема XI. Політичні вчення представників критично-утопічного та «революційного» соціалізму (2 год.)

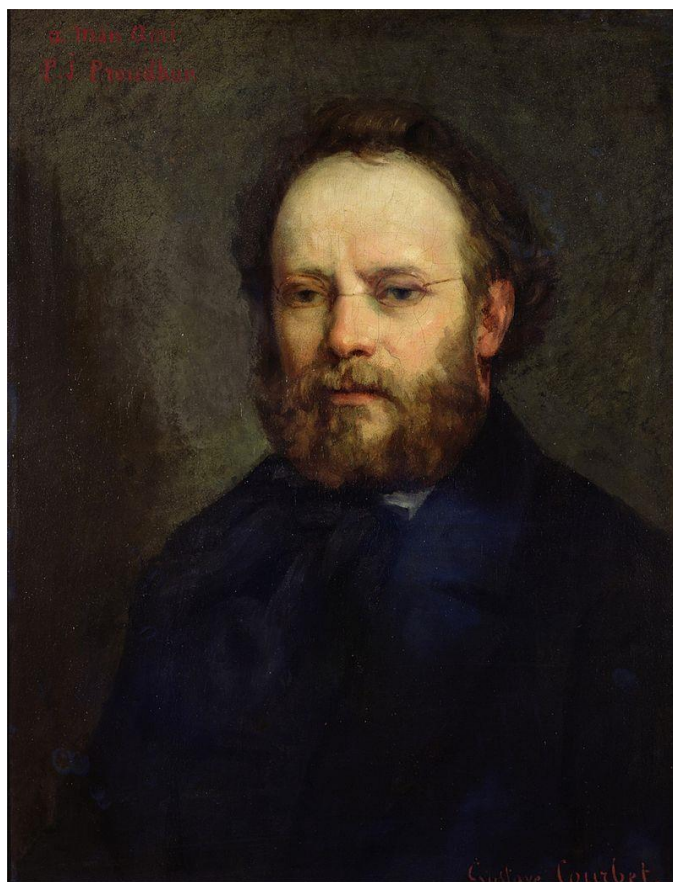
«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Історичні, економічні, соціально-політичні та ідейні передумови формування антикапіталістичних, соціалістичних і комуністичних ідей XIX століття, їх спрямованість і тематичне різноманіття.

Економічні детерміністи.

Антикапіталістична спрямованість концепцій ідеологів дрібних та середніх виробників. Економічний романтизм **Жана Шарля де Сімонді (1773-1842)**. Трудова теорія вартості. Принципи економічного детермінізму державності. Капітал як онтологічне зло. Відкриття Шарлем Сімонді закону економічних циклів.

Анархічні погляди **П'єра-Жозефа Прудона (1809-1865)**. Власність як крадіжка. Критика поняття «капітал». Критика буржуазії та політичних ідей третього стану. Прагматична рецепція утопічних вчень попередніх епох. Натуральний обмін як єдина можливість досягнути вирішення всіх соціальних антагонізмів.

П'єр-Жозеф Прудон (1809-1865) – фундатор ідеології модерного анархізму.
Худ. Г. Курбе.

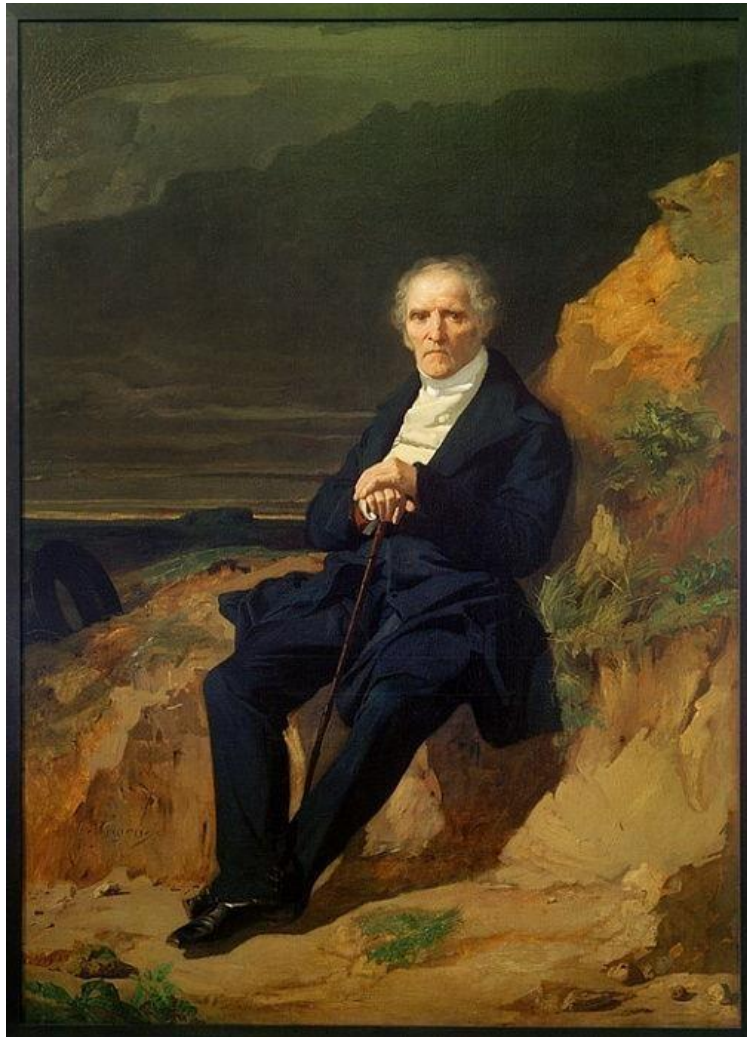
Критично-утопічні соціалісти.

Клод Анрі Сен-Сімон (1760-1825) і його соціально-політичне вчення. Закономірності історичного прогресу. Критика індивідуалізму, боротьба проти лібералізму і політичних інститутів існуючого суспільства. Вчення про побудову нової промислової системи. Місце в ній приватної власності. Праця як основний суспільний обов'язок. Ідеї планового господарства і наукового керівництва виробництвом. Роль державної влади. «Нове християнство». Сен-сімонізм та його адепти в різних країнах.

*Клод Анрі Сен-Сімон (1760-1825) часто характеризується як «засновник нової релігії».
Себе Сен-Сімон вважав «політичним гуманістом Нового часу».
Худ. А. Лабіль-Гіар.*

Соціально-політична утопія **Шарля Фур'є (1772-1837)**. Критика існуючого суспільного ладу. Концепція історичного розвитку. Розробка основ «гармонійного ладу». Вчення про пристрасті та їхню роль в суспільно-політичному житті. Уявлення Фур'є про способи досягнення «соціетарного» ладу. Думки про завдання і організацію державної влади. Питання про виховання молодого покоління. Внутрішні протиріччя в соціально-політичній системі Ш. Фур'є. Перший ужиток терміну «фемінізм», його обґрунтування та впровадження до наукового обігу. Наївний оптимізм як риса мислителя.

Шарль Фур'є (1772-1837). Худ. Ж. Ф. Жигу.

Політична концепція **Роберта Оуена (1771-1856)**. Критика існуючого суспільно-політичного ладу в Англії. Обґрунтування необхідності соціально-політичної перебудови суспільства. Принципи кооперації і поняття «трудові гроші». Організація праці, суспільного споживання, виховання. Шляхи досягнення справедливого суспільного ладу. Вплив оуенізму на робітничий рух Англії. Оуенізм і чартизм.

Роберт Оуен (1771-1856). Худ. В. Г. Брук.

Робітничий комунізм.

Вільгельм Вейтлінг (1808-1871). Критика існуючого суспільно-політичного ладу. Проект «Великого сімейного союзу». Проблеми організації праці і споживання. Роль революційного насильства. Вплив на німецький робітничий рух. Теорія «зрівняльного комунізму».

Утопічний революційний комунізм.

Луї Огюст Бланкі (1805-1881). Критика приватної власності. Уявлення про справедливий лад, шляхи його встановлення та характерні риси. Характер політичної влади: революційна диктатура.

Теодор Дезамі (1808-1850) – необабувіст. Засудження і заперечення приватної власності. Народне повстання як засіб здійснення соціально-політичних перетворень. Трактатування поняття «пропорційна» рівність. Основні риси «ладу спільності», розуміння мети революційної влади.

Південноамериканська революція.

Умови розвитку південноамериканського індепендентизму. Вплив північноамериканських штатів. Конфедеративні прагнення південних американців, трансформація європейських ідей лібералізму та консерватизму.

Кадіська конституція від 19 березня 1812 р. проголосила Іспанію «трансконтинентальною» конституційною монархією, а південних американців розглядала як частину іспанської нації.

Сімон Болівар (1783-1830) – безпосередній творець шести південноамериканських держав, засновник і президент Великої Колумбії (1819-1830), Перу (1824-1827), Болівії (1825), головнокомандувач війни південноамериканських провінцій за незалежність від Іспанського королівства (1808-1826). Автор праці «Маніфест із Картахени» (1812). Формування ідеології боліваризму, базованої на утопічно-соціалістичному баченні спільного майбутнього південноамериканських провінцій у межах єдиної континентальної конфедерації. Розвиток французьких ідей бонапартизму на південноамериканському ґрунті.

Мапа колоніальної політики європейських держав на Американському континенті (друга половина XVIII ст., до проголошення незалежності США).

Зелений колір – іспанські колонії.

Помаранчевий колір – португальські колонії.

Синій колір – французькі колонії.

Червоний колір – британські колонії.

Коричневий колір – російські колонії.

Фіолетовий колір – голландські колонії.

Політичні праці:

- Листи жителя Женеви до сучасників (1802)
- Вступ до наукових праць XIX століття (1808)
- Політика (1819)
- Організатор (1819-1820)
- Промислова система (1821-1822)
- Катехізис індустріалів (1822-1823)

Клод Анрі Сен-Сімон (1760-1825)

Французький соціаліст-утопіст, фундатор соціального реформізму, творець теорії «нового християнства», критик індивідуалізму та лібералізму, прихильник всезагальної рівності

Ідеї рівності, братерства та свободи**Соціальна організація**

- Будь-яка держава – соціальна за своїм складом, а будь-яке суспільство економічне за своїм походженням
- Суспільство поділяється на верстви, що презентують національну та антинациональну партії
- Национальна партія – люди праці: пролетаріат, селянство, ремісники. Її майбутнє – перехід на промислові рейки
- Антинациональна партія – військові, рантиє, фінансисти, власники. Її майбутнє – розмивання в середовищі національної партії
- Тільки праця дає право користування матеріальними благами та власністю, все майно має бути колективізоване

Державна організація

- Ключовим політичним інститутом має стати реорганізований парламент
- Парламент має бути обраний так, аби ліквідувати політичну монополію «споживацької» антинациональної партії
- Королівська влада повинна об'єднатись із пролетаріатом для протистояння найбільшому політичному злигу – ліберальній буржуазії
- Принципом законодавчої діяльності має бути недопущення формування середнього класу
- У правильній державі все суспільство поступово перетворюється в робітничий клас

*** Праця – категоричний імператив соціально-політичного життя.**

*** Сен-Сімон вважає себе засновником «ідеології індустріалізму».**

*** Сен-Сімон відстоює потребу конфедеративного союзу Великобританії та Франції.**

Схема 11.1. Політичне вчення Сен-Сімона

Засади політичного реформування в утопічних концепціях Прудона та Фур'є

П'єр-Жозеф Прудон (1809-1865) - Політичні інститути мають бути ліквідовані як невідповідні промисловому етапу соціальної еволюції. - На зміну всім існуючим засадам соціально-політичної диференціації має прийти єдиний принцип розподілу – професійна приналежність. - Власність – це крадіжка, легалізована злочинними інституціями, що узурпували владу від імені неіснуючого «суспільного договору». - В основі соціально-політичної організації має полягати натуральний товарообмін. - Основою реформованого суспільства повинні стати дрібні виробники, що «працюють фізично» і здатні нівелювати промисловий капітал системою ігнорування політико-правових інститутів та касами взаємодопомоги. - В основі кооперативної взаємодопомоги, як соціальної особливості анархічної доби, знаходяться «народні банки». - Держава можлива. В умовах панування анархії – це вищий етичний ідеал і духовна сукупність проявів культурної історії.	Шарль Фур'є (1772-1837) - Ідеї справедливого суспільства цілком досяжні, але для цього потрібно спочатку трансформувати навколишню соціально-економічну дійсність. - Боротьба проти паразитизму є головною політичною метою мислителя. - Основою нового соціально-політичного порядку виступають фаланстери – палаци для проживання фаланг. - Фаланга – трудова комуна чисельністю в 1500-1800 людей, що стає первинною ланкою суспільства. - Фаланга приходить на зміну сім'ї, родинним та громадянським обов'язкам. - Статеві відносини визнаються ключовим аспектом формування фаланстерів. - Трансформація статевої відносин у суспільстві повинна привести до скасування шлюбу та заміни його честю або анархічною конкуренцією. - Фаланстери – вища ступінь соціально-політичної еволюції. До настання епохи фаланстерів суспільство послідовно пройшло п'ять періодів: 1. райський період 2. період дикунства 3. період патріархії 4. період варварства 5. період цивілізованості - Цивілізованість – антитеза фаланстерському комунізму
--	--

Схема 11.2. Політичний функціоналізм утопістів XIX ст.

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Політичні вчення представників критично-утопічного та «революційного» соціалізму (2 год.)

Семінарське заняття

1. Політичний технократизм і сцієнтизм Сен-Сімона.
2. Соціально-політичний прагматизм Шарля Фур'є.
3. Практичний комунізм Роберта Оуена.
4. Інdependентизм Сімона Болівара.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

= Клод Анрі Сен-Сімон «Нове християнство»

= П'єр-Жозеф Прудон «Що таке власність?»

= Сімон Болівар «Маніфест із Картахени»

Завдання для письмових відповідей (12 год.)

1. **Розкрийте** зміст понять «соціалізм», «комунізм».
2. **Обґрунтуйте** або спростуйте твердження про те, що Сен-Сімон і Фур'є *не передбачали* ліквідацію приватної власності.
3. **Прокоментуйте** такі судження Сен-Сімона та Фур'є:

«Промисловець – це людина, яка працює для виробництва або доставки різним членам суспільства одного або декількох матеріальних засобів, які задовольняють їх потреби або фізичні схильності; відповідно, землероб, який сіє зерно або розводить домашню птицю і тварин, є промисловцем; каретник, коваль, слюсар, столяр – промисловці; фабрикант взуття, капелюхів, полотна, сукна, кашемірової тканини – також промисловці; коваль, візник, матрос торгового судна – промисловці. Всі промисловці разом трудяться для виробництва або для доставки всім членам суспільства всіх матеріальних засобів, які задовольняють їх потреби або фізичні схильності; вони складають три крупних класи, які називаються землеробами, фабрикантами і торговцями» (**Сен-Сімон**).

«При устрої цивілізації, де правда та справедливість не ведуть до багатства, неможливо, щоб їм віддавали перевагу, – тому видно як шахрайство та несправедливість панують у всіх закономірностях устрою цивілізації і збільшуються

в міру успіхів виробництва та наук» (*Фур'є*).

4. **Розкрийте** зміст принципів *Т. Дезамі*, які він поклав в основу необабувістичного бачення великої суспільної організації:

1) «Щастя... – вільний, нормальний і всебічний розвиток нашої істоти, повне задоволення всіх наших потреб, словом, – існування, найбільш відповідне нашій природі».

2) «Свобода... завжди буде служити найбільшій користі кожного окремого індивіда та республіки. Чим більш вільною буде людина, тим більш квітучою буде держава і, навпаки, чим більш вільною буде держава, тим щасливішою буде людина».

3) «Рівність... є гармонією, ідеальною рівновагою, що керує всіма речами...».

4) «Братерство – це піднесене почуття, що спонукає людей жити, як членіводнієї сім'ї, поєднувати в єдиному інтересі всі їхні різноманітні бажання, всі властиві їм індивідуальні здібності».

5) «Єдність... представляє гармонійне об'єднання всіх частин соціального організму... нерозривне ототожнення всіх інтересів і всіх бажань...».

6) «Спільність – це найприродніший, найпростіший і найдосконаліший вид асоціації... вона дає задоволення всім потребам».

«ПУНКТ Г»: ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Студентська конференція: Між федералізмом та конфедералізмом: революція і консерватизм в американських політичних ідеях (від Джефферсона до Болівара) (за окремим планом)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література:

1. Алексєєв В. Теоретичні і практичні розробки Роберта Оуена як приклад державно-управлінської діяльності. Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 3 (22). С. 3-16.
2. Зюзь Д. Генеза інституту власності та роль держави в трансформації відносин власності. Ефективність державного управління. 2017. Вип 2 (51). Ч. 1. С. 102-110.
3. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
4. Коломієць Л. Технократизм як напрям політичної думки: промислово-наукове суспільство К. А. Сен-Сімона. Нова парадигма. 2015. Вип. 128. С. 146-153.
5. Протосавіцька Л. С. Концепція анархізму як альтернативна форма організації суспільства (теоретико-правовий аналіз). Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2015. Вип. 213. Ч. 1. С. 24-30.
6. Резнік В. С. Делегітимація приватної власності в утопічних соціалістичних вченнях Нового

часу. Український соціум. 2012. №1 (40). С. 71-82.

7. Шевченко О. Т. Історичний аналіз розвитку класичного анархізму XIX – початку XX ст. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 98. С. 121-124.

Іноземна та іншомовна література:

1. Кирилук Ф.М., Ковш А.Г. Западно-европейские социально-политические учения. К., 1991. 156 с.
2. Adamik Verena. In Search of the Utopian States of America. Intentional Communities in Novels of the Long Nineteenth Century. London: Palgrave Macmillan, 2020. XIII+248 pp.
3. de Champs Emmanuelle. British socialism(s) and European socialism(s). Global Intellectual History. 2019. Vol. 4. Issue 1. pp. 15-18.
4. Guarneri Carl J. The Utopian Alternative: Fourierism in Nineteenth-Century America. Ithaca; London: Cornell University Press, 1991. 544 pp.
5. Jennings Jeremy. Revolution and the Republic: A History of Political Thought in France since the Eighteenth Century. Oxford: Oxford University Press, 2011. 548 pp.
6. Jones Gareth Stedman. Millennium and Enlightenment: Robert Owen and the Second Coming of the truth. History of European Ideas. 2020. Vol. 46. Issue 8.
7. Leopold David. Education and Utopia: Robert Owen and Charles Fourier. Oxford Review of Education, 2011. Vol. 37. Issue 5. pp. 619-635.
8. McCabe Helen. John Stuart Mill and Fourierism: ‘association’, ‘friendly rivalry’ and distributive justice. Global Intellectual History. 2019. Vol. 4. Issue 1. pp. 35-61.
9. Musso Pierre. Religion and political economy in Saint-Simon. The European Journal of the History of Economic Thought. 2017. Vol. 24. Issue 4. pp. 809-827.
10. Siméon Ophélie. Robert Owen’s Experiment at New Lanark: From Paternalism to Socialism. London: Palgrave Macmillan, 2017. IX+173 pp.

*Література для підготовки до студентської конференції на тему:
«Між федералізмом та конфедералізмом» (за бажанням студентів):*

1. Багаева А. Е. Закономерности и противоречия регионализации. М.: Этносоциум и межнациональная культура, 2018. 252 с.
2. Григулевич (Лаврецкий) И. Р. Крест и меч: католическая церковь в Испанской Америке: XVI-XVIII вв. М.: Наука, 1977. 293 с.
3. Григулевич (Лаврецкий) И. Р. Церковь и олигархия в Латинской Америке: 1810-1959. М.: Наука, 1981. 328 с.
4. Лаврецкий (Григулевич) И. Р. Боливар. М.: Молодая гвардия, 1960. 285 с.
5. Ларин Е. А. Жизнь и борьба Симона Боливара. Новая и новейшая история. 2011. №1. С. 167-176.
6. Колесов М. От Симона Боливара до Эрнесто Че Гевары. К.: УЦДК, 2008. 398с.
7. Лафта А. М. Т. Политика США в Латинской Америке. Политические изменения в Латинской Америке. 2013. №13. С. 48-50.
8. Мельник В. М. Болівія: політична історія та конституційне право. К.: УАЗП, 2016. 30 с.
9. Петінова О. Б. Інтерпретація свободи в концепції лібералізму. Грані. 2013. №9 (101). С. 71-79.
10. Федоров М. В. Политико-правовая доктрина Симона Боливара. Современное право. 2015. №5. С. 159-161.
11. Яковлєв М. В. Політологічний підхід до типології форм колоніальної експансії. Наукові записки НаУКМА. 2016. Том 186. Політичні науки. С. 9-13.

Тема XII. Письмова контрольна робота №3

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПИСЬМОВОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ №3:

1. Просвітництво як новий суспільно-політичний феномен.
2. Сутнісні характеристики Доби Просвітництва.
3. Поняття «національна держава» в часи Просвітництва.
4. «Нова наука» Дж. Віко.
5. Особливості французького Просвітництва.
6. Поняття «дух законів» Ш.Монтеск'є.
7. Монтеск'є про політичний лад і «дух торгівлі».
8. Принципи поділу гілок влади і критерії правової держави за Монтеск'є.
9. Вчення Монтеск'є про федеративну державу.
10. Монтеск'є як географічний детермініст.
11. Руссо про «природний стан».
12. Руссо про свободу «асоційованого суб'єкта» (народу) і свободу особи.
13. Поняття «людина» та «громадянин» у концепції Руссо.
14. Вчення Руссо про невідчужену всезагальну свободу і народний суверенітет.
15. Руссо про референдум і народну волю.
16. «Суспільний договір» Руссо як продукт історичного розвитку.
17. Вчення Руссо про владу та форми державного правління.
18. Політичний атеїзм Ж. Мельє.
19. Де Маблі як автор теорії загальноєвропейського політико-правового простору.
20. Ідеальна імперія за Мореллі.
21. Політичні традиції південноамериканських індіанців у творах Мореллі.
22. Політико-правові умови зародження північноамериканської державності (США).
23. Протистояння конфедералізму та федералізму в північноамериканській політичній думці.
24. Т. Пейн про виникнення держави, громадянські права людини, суспільний прогрес.
25. А. Гамільтон про суспільний антагонізм та можливості подолати його.
26. Природне та позитивне право у тлумаченнях Т. Джефферсона.
27. Зародження північноамериканського месіанізму, ідеї неоколоніалізму.
28. Умови появи та розвитку німецької класичної філософії: детермінанти, періодизація, хронологія, політичне значення.
29. Політичні погляди Канта у докритичний і критичний періоди.
30. Основні засади теорії громадянського суспільства І. Канта.
31. Кантіанське розуміння права та моралі.
32. Кантіанська концепція правової справедливості.
33. Вчення Канта про державу та гілки влади.
34. Категоричний імператив Канта як філософська основа вчення про державу та владу.

35. Вчення Канта про вічний мир як вищу мету політики.
36. Г.-В.-Ф. Гегель про антагонізм моралі та політики.
37. Обґрунтування Гегелем всесвітньо-історичного значення національно-державного будівництва.
38. Гегель про приватну власність і свободу особи. Особливості гегеліанського методу дослідження соціально-політичного життя.
39. Необхідність держави та її соціальні функції за Гегелем.
40. Вчення Гегеля про державний устрій.
41. Гегель про конституційну монархію та поняття «народ».
42. Поняття «суверенітет держави».
43. Обґрунтування Гегелем концепції громадянського суспільства.
44. Гегеліанський історизм і критика теорії суспільного договору.
45. Політичні умови, періодизація і соціально-економічні наслідки Великої Французької революції.
46. Політичне вчення Максиміліана Робесп'єра.
47. «Бонапартизм» як соціально-політичний феномен Нового часу.
48. Теоретичні засади бабувізму.
49. Теорія демократії Кондорсе.
50. «Парадокс Кондорсе».
51. Утилітаризм і лібералізм В. Годвіна.
52. Консервативне вчення Е. Берка.
53. Клерикалізм і консерватизм Ж.-М. де Местра.
54. П.-Ж. Прудон як засновник модерного анархізму.
55. Уявлення Сен-Сімона про державу та суспільство.
56. Політична гармонія і соціетаризм Фур'є.
57. Вчення Р. Оуєна про асоціацію, працю та кооперацію.
58. Порівняльна характеристика утопічних вчень В. Вейтлінга, Л. О. Бланкі, Т. Дезамі.
59. Політико-правовий процес зародження державності в країнах Південної Америки.
60. Політичне вчення С. Болівара.

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА № 4.

ПОЛІТИЧНІ ВЧЕННЯ ВІД ЗАРОДЖЕННЯ МАРКСИЗМУ ДО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Тема ХІІІ. Марксизм - новий напрямок політичної думки ХІХ століття

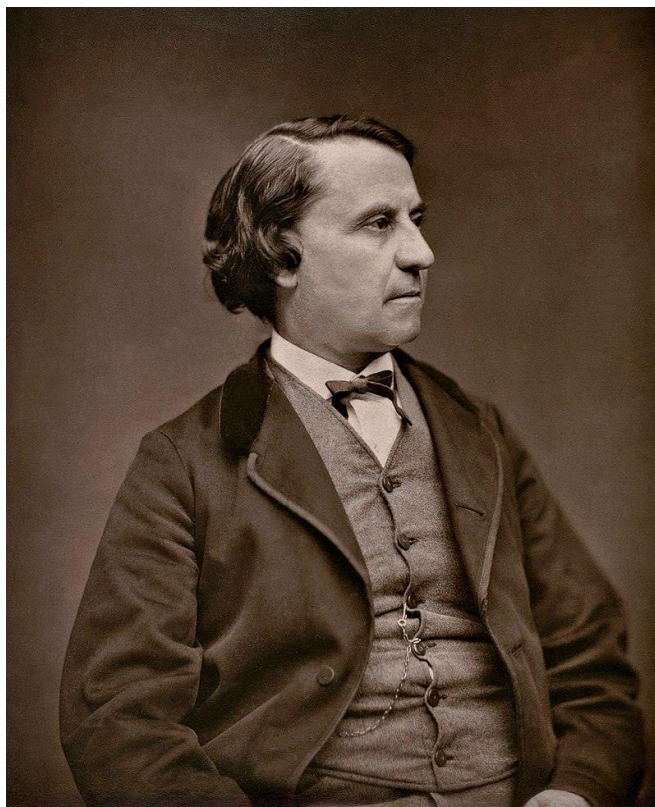
«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Історичні, економічні, соціальні, політичні і духовні передумови виникнення марксизму.

Розвиток капіталізму до середини ХІХ ст. Загострення суспільних протиріч. Три великі буржуазні битви і їх вплив на суспільно-політичну думку в країнах Європи.

Британський імперіалізм.

Промислова революція в Англії, її економічні наслідки. Політичні умови британського соціально-економічного розвитку за доби правління **королеви Вікторії (1837-1901)**. «Народна хартія» і політична теорія чартистів. Зародження політичних ідей всезагального виборчого права. Державне прийняття політики колоніальної експансії. Опіумні війни та пригноблення азійських колоній. Ідеологія британського імперіалізму **Сесіла Джона Родса (1853-1902)**. Зародження політичного обґрунтування апартеїду в Південній Африці.

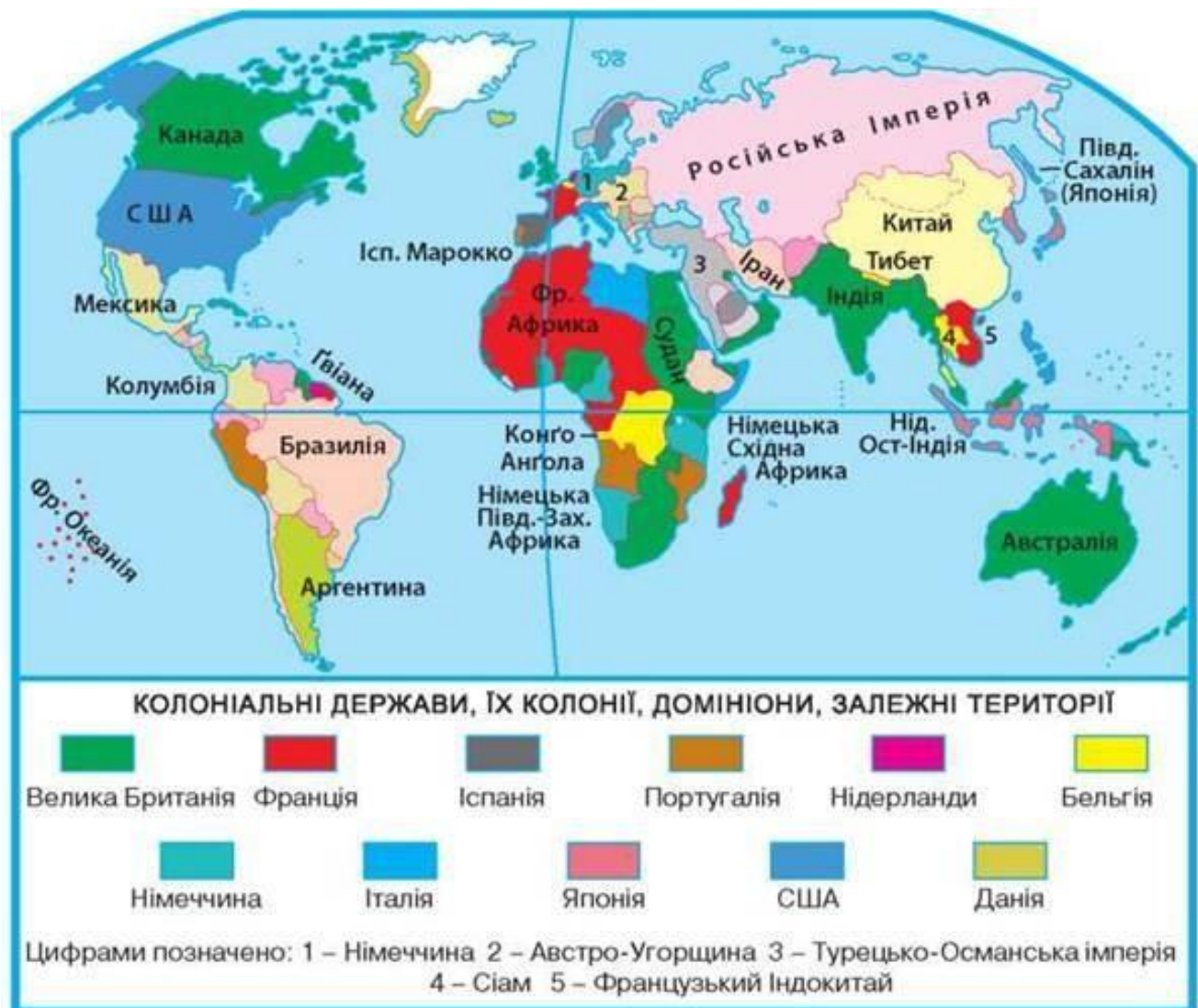

Луї Блан (1811-1882). Фото Е. Каржа.

Французька соціальна нестабільність.

Наслідки Великої Французької революції та їхнє втілення в Рішеннях Віденського конгресу (1815). Реставрація монархії династією Бурбонів (1815-1830). Липнева революція 1830 р. у Франції, встановлення обмеженої «липневої монархії» (1830-1848). Третя французька революція 1848 р. Політичне вчення **Луї Блана (1811-1882)** – книга «Організація праці», ідеї «соціальної республіки», вимога всезагального виборчого права.

Стрімке зростання ідей «бонапартизму». Проголошення Другої Французької республіки (1848-1852) як досягнення третьої революції. Президентські повноваження отримує племінник Наполеона Бонапарта – **Луї Наполеон Бонапарт (1808-1873)**. Обґрунтування «авторитарного» політичного ідеалу. Проголошення президентом Бонапартом «Другої бонапартистської Французької імперії» (1852-1870) за результатами всенародного референдуму. 1870 р. – поразка Франції від Пруссії, проголошення Третьої Французької республіки (1870-1940).

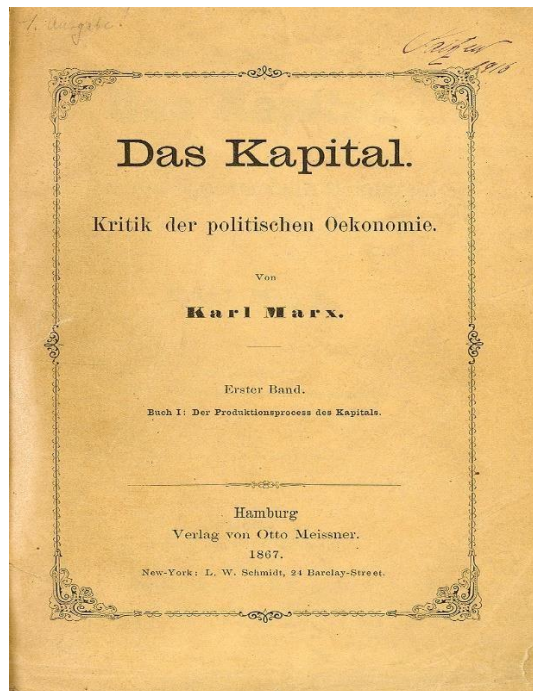

Колоніальний поділ світу в другій половині XIX ст.

Мапа із електронного ресурсу: edufuture.biz

Німецький консервативний ідеал.

Особливості розвитку Німеччини. Скасування Наполеоном Бонапартом в 1806 р. Священної Римської імперії («Першого Рейху»), що де-юре існувала з 962 р. Дезінтеграція Німецького союзу (північних територій) та Габсбургських володінь (Австрійської імперії). Соціальна ситуація в Австрійській імперії (1804-1867) та її конфедералізація в 1867 р. (поява «Австро-Угорщини»). Намагання австрійських монархів контролювати всі німецькомовні території, перехід ініціативи до Пруського королівства. **Імператор Франц-Йосип I (1848-1916)**. Голова пруського уряду **Отто фон Бісмарк (1815-1898)**. Проголошення Німецької імперії («Другого Рейху») в 1871 р. Соціально-економічні умови його існування до 1918 р.

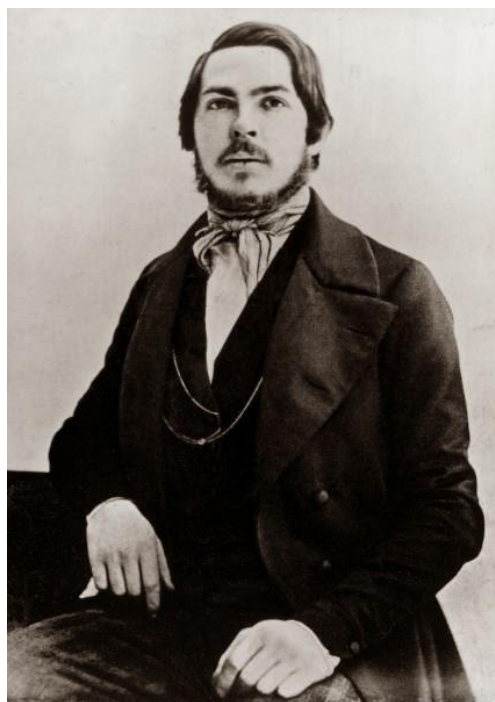

Обкладинка першого видання першого тому «Капіталу» К. Маркса (1867)

Сутність марксистського вчення.

Особливості формування марксизму в першій половині 40-х років XIX ст. Революційно-демократична спрямованість світогляду **Карла Маркса (1818-1883)** і **Фрідріха Енгельса (1820-1895)** кінця 30-х – початку 40-х років XIX ст. Філософсько-економічне обґрунтування нового суспільного ладу. Пролетарський гуманізм і соціально-політичний ідеал.

Діалектико-матеріалістичне обґрунтування К. Марксом і Ф. Енгельсом нового світогляду та критика ними політичних концепцій радикалізму та утопічного соціалізму.

Фрідріх Енгельс (1820-1895) в 1840 р. Фото невідомого автора

«Німецька ідеологія» та «Злиденність філософії» – цілісна марксистська концепція розуміння історії. Засновники нового вчення звертають увагу на взаємозв'язок історичних фаз виробництва і форм власності.

«Капітал» – політико-економічне обґрунтування нового суспільного ладу. Діалектика взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин. Зміни в структурі капіталістичного суспільства. Продуктивна і непродуктивна праця. Суспільний і технологічний розподіл праці. Нове суспільство не може виникнути раптово, це поступовий процес розвитку в усіх його сферах, поступове його перетворення в неполітичну форму соціокультурного життя. К. Маркс та Ф. Енгельс про основні тенденції розвитку капіталістичного суспільства, зміни в його соціальних структурах. Їхні уявлення про прогресивні сторони нового способу виробництва. Основоположники марксизму про неспроможність та історичну обмеженість «непролетарських» соціалістичних вчень.

К. Маркс і Ф. Енгельс та I Інтернаціонал. Погляди класиків марксизму на тред-юніонізм, анархізм, націоналізм. Вирішення питань війни і миру. К. Маркс та Ф. Енгельс про досвід Паризької Комуни як паризького самоуправління під час поразки Другої Французької імперії (1871). Погляди Ф. Енгельса на походження сім'ї, приватної власності і держави. Характеристика форм державного правління Енгельсом. Аналіз цивілізації та варварства Енгельсом, критика консерватизму та лібералізму. Марксисты постулюють власне бачення соціалізму як «третій шлях», у порівнянні з пануючими в європейському інтелектуальному дискурсі ідеологіями лібералізму та консерватизму.

Погляди К. Маркса та Ф. Енгельса на концепт «національна держава», що розповсюдився під час кризи Віденської конгресової системи (1815 р.) – в 1847-1871 рр. Прогнози К. Маркса і Ф. Енгельса про майбутнє потужних мілітарних імперій другої половини XIX ст. Невідворотність «імперіалістичної» війни.

**Перелік ключових тез соціально-політичного вчення
Карла Маркса (1818-1883) та Фрідріха Енгельса (1820-1895)**

1. Історичний процес матеріалістичний за своїм змістом. Він демонструє еволюцію виробничих відносин і технічний розвиток засобів економічного виробництва.
2. Економічні процеси складають базис історичного процесу та суспільного життя.
3. Політика та держава як її прояв виконують роль надбудови в історичному процесі та суспільному житті.
4. Всі політичні процеси історично орієнтовані на розв'язання економічних завдань.
5. Економіка, перебуваючи в базисі суспільного життя, зумовлює закономірну справедливість ключової риси соціально-економічних відносин – класової боротьби.
6. Держава на різних етапах історичного розвитку демонструє відмінні культурні форми класової боротьби. Саме класова боротьба лежить в основі державності.
7. Держава виникла в архаїчну добу як результат економічної нерівності, соціально-класової диференціації та експлуатації бідняків власниками засобів виробництва.
8. Теорія класової боротьби приводить дослідника до усвідомлення неминучості соціалістичного реформування світу. Соціалізм – не просто ідеологія, а насамперед наукова практика розбудови майбутнього світопорядку.
9. Теорії природного права, правової держави та суспільного договору є ідеалістично-утопічним баченням світопорядку. Вони слугують представникам торговельно-капіталістичних інтересів для пояснення біднякам необхідності підкорюватись, а багатіям – необхідності володарювати.
10. Справжня правова держава – це політичний організм, де відсутня експлуатація трудящих. Оскільки така правова держава можлива лише в умовах соціалістичного ладу, то поняття «соціалізм» та «справедливість» ототожнюються.
11. Розподіл гілок влади неможливий, так як він призводить до неспроможності демократичного режиму займатись ефективним державним управлінням. Соціалістичний лад повинен базуватись виключно на безпосередньому народоправстві, реалізованому через практику комун і виборів.
12. Робітничий клас повинен отримати в соціалістичних умовах статус провідної верстви та головуючого суспільного угруповання. Перехід до соціалізму повинен відбуватись через диктатуру пролетаріату.
13. Для забезпечення дієвої диктатури, пролетаріат повинен об'єднатись у політичну партію, сповідуючу вищезазначені принципи. Така партія – комуністична (або робітнича).
14. Перехід до диктатури пролетаріату можливо здійснити тільки засобами соціалістичної революції, що покликана «зламати» буржуазно-бюрократичний тип існуючих практик урядування.

Схема 13.1. Політична теорія класичного марксизму

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Марксизм – новий напрямок політичної думки ХІХ ст. (4 год.)

Семінарське заняття перше

1. Генеза марксистського вчення: британський, французький, австро-німецький внутрішньополітичні дискурси.
2. Чартисти та ідеї Л. Блана в пошуках механізмів запровадження всезагального виборчого права.
3. Ранній період творчості К. Маркса (1835-1848).

Семінарське заняття друге

1. «Зрілий марксизм» (1848-1895).
2. Марксистська теорія походження держави.
3. Погляди К. Маркса та Ф. Енгельса на сутність органів державної влади.
4. Політична економія класиків марксизму. Політичний дискурс «Капіталу».

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

= Карл Маркс, Фрідріх Енгельс «Маніфест Комуністичної партії»

= Фрідріх Енгельс «Походження сім'ї, приватної власності та держави»

= Карл Маркс «До критики політичної економії»

= Карл Маркс, Фрідріх Енгельс «Німецька ідеологія»

Завдання для самостійної роботи (12 год.)

1. **Проаналізуйте** ідейно-теоретичні та суспільно-політичні джерела зародження і розповсюдження марксизму. Встановіть значення активізації імперіалістичної та неоколоніальної політики європейських держав середини ХІХ ст. для зародження марксистської інтерпретації соціалістичного ідеалу.
2. Чи поділяєте ви твердження марксизму про революції як локомотив історії та як історичну місію пролетаріату? Свою позицію письмово обґрунтуйте.
3. **Зробіть** письмовий аналіз на тему: «Історична практика спростувала чи підтвердила політичні положення марксизму?».
4. **Опрацюйте** зміст статті Сергія Булгакова «Карл Маркс як релігійний тип». Назвіть основні спрямування булгаковської критики марксизму.

5. Розкрийте зміст такої тези К. Маркса:

«Матеріалістичне вчення про те, що люди є лише продуктами обставин забуває, що обставина твориться саме людьми і, що вихователь сам поділяє суспільство на дві частини, одна з яких підноситься над суспільством (наприклад, у того ж Р. Оуена). Співпадіння зміни цих обставин і людської діяльності може розглядатися і бути раціонально зрозумілим тільки як революційна практика».

6. Прокоментуйте такий постулат марксизму: «Якщо російська революція є сигналом пролетарської революції на Заході і обидві вони доповнять одна одну, то сучасна російська общинна власність на землю може стати вихідним пунктом комуністичного розвитку».

Студентські дебати з елементами оксфордського планування:
«Марксизм: утопія чи наука?» (за окремим планом)

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література:

1. Багрова І. В. Теорія вартості: історія, сучасний погляд. Інноваційна економіка. 2013. №5 (43). С. 177-180.
2. Баранівський В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. Політичний менеджмент. 2008. №2. С. 161-166.
3. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть. Збірник матеріалів Всеукраїнського Круглого столу 25 квітня 2018 року. К.: Кафедра історії та теорії господарства КНЕУ, 2018. 232 с.
4. Кислий О. Є. Формативна періодизація історії як система, її емерджентність та пошук системи. Таврійські студії. Історичні науки. 2013. № 5.
5. Кушерець Т. В. До питання про релевантність марксизму в сучасному ідеологічному дискурсі. Політикус. 2019. Вип. 3. С. 37-43.
6. Удод О., Юрій М. Теорія відчуження Карла Маркса і класова боротьба на сучасному етапі. Україна-Європа-Світ. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 13. С. 201-206.
7. Шматко І. В. Еволюція марксистської концепції ідеології: від ідеї до реальності. Політологічний вісник. 2013. Випуск 71. С. 300-311.

Іноземна та іношомовна література:

1. Афанасьев М. Н. Бюрократия как социально-политический феномен. Вестник АН СССР. 1989. № 7. С. 62-70.
2. Булгаков С. Н. Два Града. Исследование о природе общественных идеалов. СПб: Издательство Олега Абышко, 2008. 736 с.
3. Гайдар Е., Мау В. Марксизм: между научной теорией и «светской религией» (либеральная апология). Вопросы экономики. 2004. №5. С. 4-27.
4. Философия марксизма. История и современность. К 200-летию со дня рождения Карла Маркса. Под ред. И. Д. Осипова, С. Н. Погодина. СПб: Политех-пресс, 2018. 272 с.

5. Avineri S. The Social and Political Thought of Karl Marx (Cambridge Studies in the History and Theory of Politics). Cambridge: Cambridge University Press, 1968. X+270 pp.
6. Donham Donald. History, Power, Ideology: Central Issues in Marxism and Anthropology. Berkeley, CA: University of California Press, 1999. 262 pp.

*Першоджерела для підготовки до студентської конференції на тему:
«Марксизм – утопія чи наука?» (без її опрацювання участь в конференції неможлива):*

1. Маркс К., Економіко-філософські рукописи, 1844.
2. Маркс К., Тези про Фейербаха, 1845.
3. Маркс К., Енгельс Ф., Німецька ідеологія, 1845-1846.
4. Маркс К., Енгельс Ф., Маніфест комуністичної партії, 1848.
5. Маркс К., До критики політичної економії, 1858-1859.
6. Маркс К., Капітал, 1867.
7. Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності та держави, 1884.
8. Грамши А., Революція проти капіталу, 1917.
9. Ленін В., Держава та революція, 1918.
10. Каутський К., Диктатура пролетаріату, 1918.
11. Сталін Й., Про діалектичний та історичний матеріалізм, 1938.
12. Гобсбаум Е., Вік екстремізму. Коротка історія XX віку, 1994.

**Тема XIV. Західноєвропейська політична думка
середини XIX – середини XX ст.**

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Соціал-демократична спрямованість політичної думки.

Фердинанд Лассаль (1825-1864) і його соціально-політичне вчення. Ф Лассаль і марксизм. «Залізний закон заробітної плати». Специфіка трактування соціальної структури суспільства та панівного принципу. Ідеї про приватну власність і політичну владу. Шляхи переходу до нового суспільного ладу та його характерні риси.

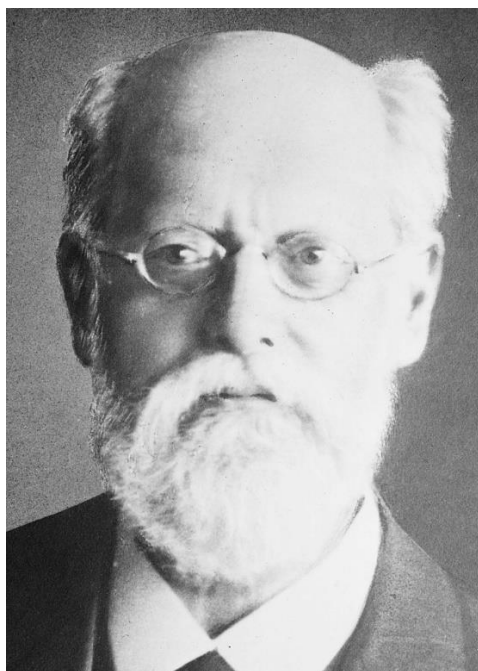
Фердинанд Лассаль (1825-1864). Фото 1860 р.

Соціально-політична теорія **Едуарда Бернштейна (1850-1932)**. Формування світогляду Е. Бернштейна. Ставлення Е. Бернштейна до марксизму. Ідейно-теоретичні основи вчення Е. Бернштейна. Судження і обґрунтування неспроможності соціалізму як науки. Соціальний прогрес. «Всезагальний інтерес» і моральна свідомість. Соціалістичний світогляд, ідеали кооперативного соціалізму та шляхи його досягнення.

Едуард Бернштейн (1850-1932)

Карл Каутський (1854-1938) і його політична доктрина. Особливості формування соціально- політичних поглядів К. Каутського. Вплив Л. Блана, Ф. Лассаля, К. Маркса та Ф. Енгельса. К. Каутський як історик політичної думки. Суть полеміки К. Каутського з Е. Бернштейном. К. Каутський і соціал-демократія. Ставлення до Жовтневої революції в колишній Російській імперії: зневага особистості, масове збройне насильство, однопартійний уряд і однопартійна система. Заклики Каутського до ліквідації радянської влади в Росії та заміни більшовизму демократією.

Карл Каутський (1854-1938)

Предтечі політичного позитивізму.

Ієремія Бентам (1748-1832). Теорія утилітаризму. Принцип користі. Політичний ідеал: держава – гарант забезпечення щастя людей. Спільне благо – сукупність індивідуальних благ. Демократична республіка. Відповідальність керівників та відповідальність підлеглих. Поняття «середнього класу».

Алексіс де Токвіль (1805-1859). Худ. Т. Шассеріо.

Алексіс де Токвіль (1805-1859). Сутність демократичного суспільства. Пліуралізм політичних режимів. Демократія і свобода. Сутність американського досвіду демократії. «Демократія в Америці» у двох томах (1835-1840). Політична драма Франції: нова спроба тлумачення історичних подій. Оцінка французьких переворотів та революцій 1789, 1799, 1814, 1815, 1830, 1848 років. Принципи функціонування політичних партій. Зародження геополітичного тлумачення міжнародних відносин: ідея біполярного поділу світу на «північноамериканську та російську частини». Месіанізм росіян та північноамериканців.

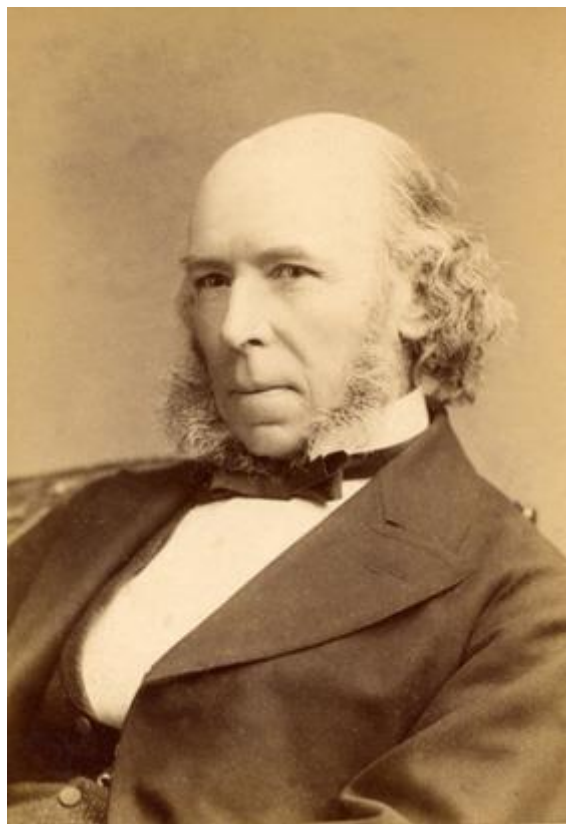
Теорія революцій де Токвіля. Проголошення революцій «кореневими трансформаціями», коріння яких розростається задовго до самих революційних подій. Для прикладу, коріння Великої Французької революції де Токвіль вбачав у реформах та податкових утисках часів «короля-сонце» Людовіка XIV. Крім того, він стверджував, що революції відбуваються не тоді, коли народ знаходиться в безодні економічного пригноблення, а виключно тоді, коли народ отримує більш-менш достойні умови для проживання та розвитку.

Політичні ідеї позитивістів.

Огюст Конт (1798-1857). Позитивістський підхід до політичних процесів. Соціологія і політика. Еволюція людської свідомості. Суспільство, держава, політична влада. Теорія «соціократії».

Запозичення Контом ідей Сен-Сімона та Бентама, періодизація наукового процесу. Суспільство підприємців як майбутнє людства. Критика класичної філософії за нехтування правами торговців. Дискурс ієрархії та власності в працях Конта.

Герберт Спенсер (1820-1903). Запровадження ідеї ієрархії соціальних структур. Теорія соціальних інститутів. Зародження теоретичних основ поняття «політичні інститути». Суспільство як організм, природний добір та боротьба як природний стан. Категорія «соціальна еволюція».

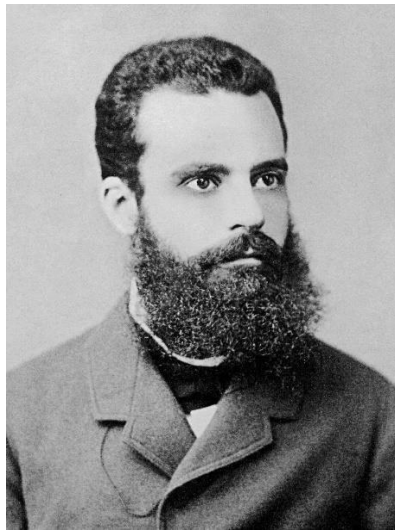

Герберт Спенсер (1820-1903).

Еміль Дюркгейм (1858-1917). Про розподіл суспільної праці. Розробка загальної теорії релігії. Політика і соціологія. Соціологія і соціалізм. Соціологія і філософія. Конститування «соціологічного періоду становлення політичної науки». Принципи методології політичних досліджень. Сенси і призначення компаративістики. Етнополітична проблематика як самостійна галузь студій. Концепція соціальних фактів. Поняття «суспільна свідомість». Поняття «політична свідомість суспільства». Роль і призначення політичних традицій. Політичні аспекти соціально-культурної антропології.

Напрямок політичної соціології.

Вільфредо Парето (1848-1923) – франко-італійський соціолог. Природа суспільної людини. Суспільство як система. Проблема суспільної користі. Теорія циркуляції еліт. Типологія еліт. Внутрішні закономірності циркуляції еліт. Політологія як наука про необхідність існування панівного класу. Нищівна критика демократії. Визнання фашистської ідеології Б. Муссоліні «дієвим політичним інструментом елітизму». Проголошення демократичних інститутів «засобами демагогічної плутократії». Політичне значення закону розподілу Парето, закону ефективності Парето, кривої лінії Парето. Всесвітньо-історичне значення досліджень В. Парето.

Вільфредо Парето (1848-1923).

Гаetano Моска (1858-1941) – італійський юрист та соціолог. Теорія «правлячого класу». Типологія політичних еліт. Роль політичних факторів в суспільному житті. Книга «Елементи політичної науки» (1896) як маніфест виокремлення політології із середовища позитивістської соціології Конта-Спенсера.

Гаetano Моска (1858-1941).

Роберт Міхельс (1876-1936) – німецький соціолог і філософ, учень Гаetano Моски, прихильник ідеології італійського фашизму. До 1914 р. знаходився на відверто соціалістичних позиціях. Після початку Першої світової війни змінив погляди. Проголосив себе націонал-консерватором. В 1911 р. опублікував статтю «Соціологія політичної партії в умовах сучасної демократії», де постулював «Залізний закон олігархічних тенденцій». Теоретичне обґрунтування «залізного закону олігархії». Заперечення закону циркуляції еліт В. Парето. Р. Міхельс стверджував, що будь-який політичний режим або будь-яка форма державного правління *apriori* завершуються перемогою олігархії. На відміну від позитивістів, критикував політичну роль торговців. Його погляди на колообіг форм державного правління нагадують класичні міркування Платона.

Макс Вебер (1864-1920) як самобутнє явище політичної науки та антитеза Карлу Марксу.

Теорія соціальної дії М. Вебера. Розуміння соціологія та економічні засади функціонування суспільства. Політичні спільності і господарство. Типи легітимного панування. Концептуальні засади соціологічного аналізу політики. Співвідношення легальності та легітимності. Досвід розмежування сфери політики і сфери юриспруденції.

Політика як сфера соціальних відносин в «галузі влади і панування». Мотивації, якими керуються суб'єкти політичних відносин. Концепція лідерства, бюрократії, політичного професіоналізму. Суспільство і релігія. Політична характеристика конфуціанства. Політичний аналіз даосизму. Інтерпретація політичного значення іудаїзму. Індуїзм як «політична ідеологія». Політична генеза і всесвітньо-історичне значення християнства.

Праця «Протестантська етика і дух капіталізму» (1911). Оцінка історичної ролі капіталізму. Залежність форми державного правління від типу релігійного світогляду. Розмежування релігій та релігійно-філософських систем. Можливість релігійної інтерпретації капіталізму.

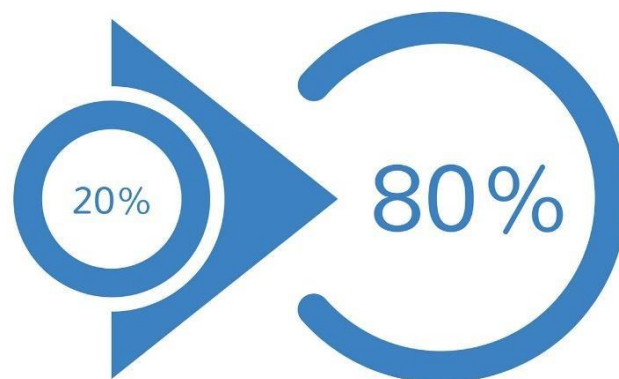
Есе «Політика як покликання та професія» (1919). Держава як монопольне право на легітимне насилля. Роль легальних (юридичних) інструментів. Уявлення про демократію, вибори, політичну етику.

Хосе Ортега-і-Гассет (1883-1955) – ключовий іспанський соціолог та політолог центристського напрямку. Критикував як франкістський фашизм, так і комунізм. Виникнення філософії як різновиду професійної діяльності. Демократія і лібералізм. Фашизм як насильство і протизаконність. Бунт мас. Дегуманізація мистецтва. Натовп як антитеза культурі. Творення нової аристократії як єдиний вихід із складної соціально-політичної ситуації. «Масове суспільство» і формування теорії «масового споживання».

Максиміліан Вебер (1864-1920) – фундатор сучасної політології. Фото 1894 р.

Закон Парето

Економіко-соціологічний закон Вільфредо Парето (1848-1923) стверджує, що лише 20% витраченого трудового часу приносить 80% досягнутих результатів. У свою чергу, 80% витраченого часу приносить лише 20% досягнутих результатів.

Головні політичні праці

- Про демократію в Америці (1835)
- Старий порядок і революція (1856)

Алексіс де Токвіль (1805-1859)

Французький соціолог та історик, теоретик ліберальної демократії, розробник геополітичного бачення міжнародних відносин, фундатор концепції демократичного плюралізму, прихильник союзу лібералів і консерваторів на демократичній основі

Політична теорія Токвіль

Соціальна доктрина

- Суспільство є виробничою силою тільки тоді, коли воно базується на принципах свободи та рівності
- Революційні трансформації суспільства шкідливі та антидемократичні, незважаючи на всі заявлені революціонерами гасла
- Держава повинна забезпечувати функцію механізму ствердження індивідуальних свобод громадян
- Демократія – основа демократичного суспільства, що репрезентує політичний режим, протиставлений ідеалам феодалізму
- На відміну від васально-сюзеренної соціально-політичної системи феодалізму, демократія сповідує принципи рівності, секуляризації та підприємницької ініціативи громадян
- Рівність повинна мати межі, встановлені законодавством і концепцією «правової держави»
- В центрі концепції суспільної рівності мають знаходитись лише ініціативні та працелюбні громадяни
- Надто велика схильність до всезагальної рівності нівелює потуги працелюбних громадян і зводить суспільство до стану однорідної усередненої маси людей, що руйнує колективістську демократію згубним індивідуалізмом
- Індивідуалізм – явище атомізації суспільства, наслідок надмірного зрівняння людей, призводить до деспотизму

Демократично-етатистська доктрина

- Держава повинна базуватись на засадах демократичної еволюції, уникати непередбачуваних за своїми наслідками революційних зламів
- Надмірна централізація влади в руках державного апарату призводить до громадянського невдоволення та, врешті-решт, до деспотизації держави
- Представницька форма правління є головним елементом демократичної держави
- Парламентське представництво має займати основне місце в демократичних державах
- Ефективне функціонування представницької форми правління досягається впровадженням системи розподілу та балансу гілок влади
- Окрім балансування законодавчої, виконавчої та судової влади, в державі має існувати автономна система місцевого самоврядування
- Для демократичної держави принципово важливі наявність свободи засобів масової інформації (друку), свободи релігійного самовизначення
- Основною судовою гілкою влади має бути не чиновницько-юрисдикційний апарат, а суд присяжних

Схема 14.1. Політичне вчення Алексіса де Токвіль

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Західноєвропейська політична думка середини XIX – середини XX ст. (6 год.)

Семінарське заняття перше

1. Власність та влада в оцінках Фердинанда Лассаля.
2. «Демократичний соціалізм» Едуарда Бернштейна.
3. Концепція соціального прогресу Карла Каутського.
4. Політичне вчення позитивістів: держава як соціальний організм.

Семінарське заняття друге

1. Політичне вчення А. де Токвіля.
2. Концепція «політичного класу» Гаетано Моски.
3. Теорія циркуляції еліт Вільфредо Парето.
4. Сутність «залізного закону олігархії» Роберта Міхельса.

Семінарське заняття третє

1. Перші кроки до інституціоналізації політології.
2. Макс Вебер як фундатор сучасної політичної науки.
3. Релігійний дискурс політики за Вебером.
4. Господарчий дискурс політики за Вебером.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Першоджерела для обов'язкового опрацювання

= Алексіс де Токвіль «Демократія в Америці»

= Карл Каутський «Демократія і соціалізм»

= Макс Вебер «Протестантська етика і дух капіталізму»

= Макс Вебер «Політика як професія та покликання»

= Роберт Міхельс «Соціологія політичної партії в умовах сучасної демократії»

Завдання для самостійної роботи (12 год.)

1. Поясніть і письмово занотуйте зміст поняття «старий режим» А. де Токвіля.
2. У своїй праці «*Старий режим і революція*» А. де Токвіль показує, що державна централізація, як компонент «Старого режиму», зуміла «цілковито перебраться у нове суспільство і міцно в ньому вкоренитися». У той момент, коли

настала революція, «у старій адміністративній споруді Франції майже нічого не було зруйновано». Централізація не тільки не згинула в революційному штормі, а «вона сама ж його і започаткувала: вона настільки природно посіла в революції своє місце, що її можна було прийняти за творіння ідеї революції», – зазначає Токвіль. Письмово поясніть такий стан справ. Чому бюрократична централізація так невідступно переслідувала французьку націю? Якна це дивився А. де Токвіль?

3. Перед вами дві афористичні тези, взяті з праці Токвіля «Демократія в Америці»:

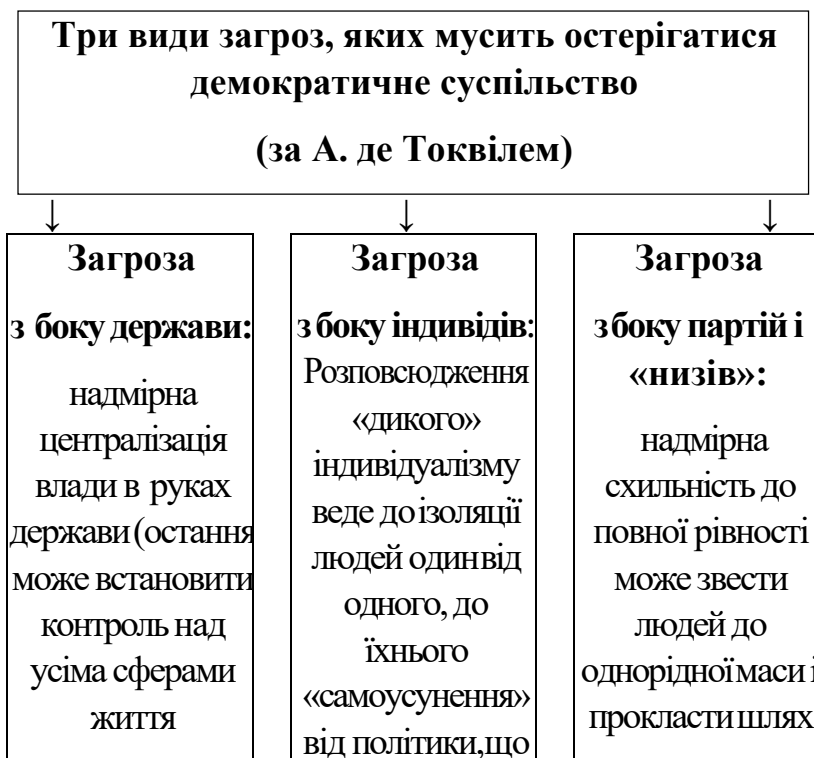
а) «Вади тих хто управляє, і глупота тих, ким управляють, здатні дуже швидко зруйнувати будь-яку конституцію»;

б) «Абсолютно неможливо повірити в те, що в результаті голосування народу, який має лакейські нахили, може бути створено мудрий, енергійний і ліберальний уряд».

Зіставивши ці два висловлювання, наведіть відомі вам приклади з історії людства, за допомогою яких можна було б проілюструвати істинність афоризмів.

4. «Америка, – писав А. де Токвіль, – є тією країною земної кулі, у череві якої міститься найменша кількість революційних паростків» (*Демократія в Америці*» Книга перша. Частина друга. Розділ третій). **Спробуйте пояснити**, з чим пов'язана ця особливість владі американського народу? Чому він, на відміну від багатьох інших народів (навіть того ж таки Американського континенту), не схильний до революційних перетворень у соціальному житті, віддаючи перевагу мирному реформуванню суспільно-владних відносин? Як можна ці твердження співвіднести із політико-правовими баталіями навколо обрання Президента США протягом 2016-2021 рр.?

5. Проаналізуйте кожную з трьох загроз, наведених в таблиці:

суспільства і перетворитися на душителя свободи)	створює сприятливі умови для проявів деспотизму	до «рівності у рабстві»
---	--	----------------------------

6. «Турбота про безпеку, – писав І. Бентам, – це неоцінене благо, яке є відмінною рисою людської цивілізації і виступає як цілковите породження закону». **Вкажіть**, у чому полягає це благо і як забезпечити його стабільне дотримання?

7. **Прокоментуйте** висловлювання К. Каутського: «Людина за своєю природою не тільки соціальна, а й демократична істота, або правильно кажучи, потяг до демократичної діяльності – одна з характерних рис її соціальної природи».

8. **Зробіть письмово** порівняльний аналіз елітарних теорій Г. Москі та В. Парето.

9. **Опишіть**, на яких засадах вибудовував М. Вебер свою методологію політичної науки?

10. **Письмово обґрунтуйте** або спростуйте положення М. Вебера про те, що аскетизм християнства є джерелом прагнення до накопичення багатств.

11. У концепції «раціональної бюрократії» М. Вебера бюрократія характеризується такими рисами:

а) жорстокою ієрархізацією влади, що дозволяє вищій посадовій особі здійснювати контроль за виконанням завдань нижчими за посадами працівниками;

б) формально встановленою і чітко зафіксованою системою правил, що забезпечують однаковість управлінської діяльності і застосування загальних інструкцій до індивідуальних випадків у найкоротший термін;

в) безликістю адміністративної діяльності та емоційною нейтральністю відносин, що виникають між функціонерами організації, де кожен виступає не як індивід, а як носій соціальної влади, як представник певної посади;

г) ефективністю, яка досягається за рахунок точного розподілу обов'язків між членами організації, що дає змогу використовувати висококваліфікованих фахівців на керівних посадах.

Поясніть, чи можна вважати веберівську характеристику еталонною моделлю бюрократичного правління? І чи відповідає цим ознакам сучасна українська бюрократія?

«ПУНКТ Д»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література:

1. Головка О. М. Історико-правові погляди Джереми Бентама. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2017. №23. С. 34-37.
2. Грубінко А. Ідея європейської політичної інтеграції в європейській політико-правовій думці і практиці міжнародних відносин: досвід Великої Британії. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 2. С. 10-16.
3. Елітознавство. Підручник. За заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2013. 268 с.
4. Кирилюк Ф.М. Політологія нової доби. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 304 с.

5. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
6. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології. К.: Центр учбової літератури, 2009. 410 с.
7. Олевич М. І. Концепція легітимного соціального порядку Макса Вебера: критичний аналіз. Молодий вчений. 2015. №11 (26). Ч. 3. С. 130-134.
8. Северинюк В. М. Концепція «соціальної дії» (поведінки) в дослідженнях Макса Вебера та політичного біхевіоризму. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2017. Вип. 74. С. 162-169.
9. Семенченко Ф. Г. Політичні свободи як пріоритетні цінності суспільного життя та загрози їм з боку демократичного суспільства. Політологічний вісник. 2014. Випуск 72. С. 209-220.
10. Ткач Т. Адміністративні причини лідерства у вченні Роберта Міхельса. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 2 (14). С. 56-65.
11. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. Київ: Парапан, 2006. 396 с.
12. Федорченко В. М. Сутність «ревізії» марксистського вчення Е. Бернштейном. Наукові записки НаУКМА. 2000. Том 18. Політичні науки. С. 16-22.
13. Феськов І. Соціал-демократія як приклад протоконвергенції у ХІХ столітті. Європейський політичний і правовий дискурс. 2015. Том 2. Вип. 2. С. 125-129.
14. Яковлева Л. І. Від соціального порядку до публічної влади: організаційні, інституційні та комунікативні засади легітимності. Політикус. 2019. Вип. 4. С. 10-16.

Іноземна та іношомовна література:

1. Бернштейн Э. Воспоминания. К.: Основні цінності, 2005. 328 с.
2. Вебер М. Избранное. Образ общества. М.: Юрист, 1994. 702 с.
3. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ: Основи, 1998. 534 с.
4. Каутский К. Демократия и социализм. М.: Знания, 1991. 64 с.
5. Каутский К. К критике теории и практики марксизма. М.: Едиториал УРСС, 2003. 297 с.
6. Каутский К. Путь к власти. М.: Госполитиздат, 1959. 151 с.
7. Классен В. Фердинанд Лассаль. Иерусалим, «Блю энд Уайт», 1988. 200 с.
8. Михельс Р Социология политической партии в условиях демократии. Политология: хрестоматия. Сост. проф. М. А. Василик, доц. М.С. Вершинин. М.: Гардарики, 1999. 544 с.
9. Токвиль А. де. Демократия в Америке: Пер. с франц. М.: Прогресс, 1992. 553 с.

Тема XV. Становлення західної політології у XX ст.

«ПУНКТ А»: ПРОГРАМНІ ВИМОГИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Політологія – соціально-поведінкова наука про політику, сутність, форми та закономірності формування, функціонування та еволюції політичних систем.

Інституціоналізація як соціальний феномен. Інституціоналізація як науковий феномен. Принципи перетворення політичної науки в самостійний і самобутній суб'єкт політичних процесів. Поняття «політичні інститути», «політичні процеси», «політична культура», «політична нація».

Трансформація дискусії про позитивне та природне право в юриспруденції. Закономірності явища «політизації» та феномен поняття «юридизація». Нерозділеність «політико-правового» комплексу знань.

Нерівномірність становлення політичної науки в різних країнах. Теоретичні джерела політології. Порівняльно-історичні методи. Поведінкова політологія. Політологія і соціальна психологія. Біхевіоризм у політології. Структурно-функціональний аналіз. Антропоцентрична політологія.

Нові явища і тенденції у розвитку західної політології 30-х – 90-х років XX ст.

Ключові політико-історичні події XX століття. Криза неоколоніальних учень під час Першої світової війни (1914-1918). Поява теорій «стратегічної політики», нівеляція імперіалістичного бачення політичної мапи світу. Інституціоналізація «політичної географії» та «геополітики» як наукових напрямків. Розповсюдження політології у навчальних програмах провідних університетів Західного світу. Рецепція політології як управлінської науки навчальними закладами Китаю та Японії.

Падіння імперіалізму. Серія революцій 1917-1922 рр. Творення Версальської системи міжнародного права після поразки Німеччини, Австро-Угорщини і Османської імперії. Відкрита окупація європейцями мусульманських провінцій колишньої Османської імперії. Загострення проблем правосуб'єктності та юридичного спадкоємства.

Версальська система як фундамент для закріплення комуністичної ідеології в Європі та ґрунт для праворадикальної реакції – появи фашистських ідеологій і націонал-соціалізму. Третій Рейх та його політичні вчення. Друга світова війна (1939-1945) як найжахливіше збройне протистояння в історії людства. Поразка фашистських і націонал-соціалістичного режимів. Засудження націонал-соціалізму та його прибічників Нюрнберзьким трибуналом (1946). Дискурс криміналізації фашистських і нацистського рухів.

Принципи фашизму: антилібералізм, мілітаризм, корпоративізм, націоналізм, етатизм, вождизм, елітаризм, експансіонізм, антикомунізм. Нацизм став уособленням тоталітарного політичного режиму, тоді як фашистські режими відображають еталон радикально-авторитарних режимів.

Ключові європейські **теоретики фашизму**: Леон Доде (1867-1942), Шарль Моррас (1868-1952), Джованні Джентіле (1875-1944), Антоніу ді Салазар (1889-1970), Франциско Франко (1892-1975), Енгельберт Дольфус (1892-1934), Корнеліу Зеля Кодряну (1898-1938), Юліус Евола (1898-1974), Жан Дені (1902-1992), Хосе Антоніо Прімо де Рівера (1903-1936), Раміро Ледесма Рамос (1905-1936), Лео Дегрель (1906-1994), Беніто Муссоліні (1883-1945). Ключові фундатори злочинної ідеології націонал-соціалізму: Ганс Рютер (1891-1968), Альфред Розенберг (1893-1946), Йозеф Геббельс (1897-1945). В умовах тоталітаризації європейського суспільства із фашистами або нацистами співпрацювала велика кількість інтелектуалів континенту. Значну роль, зокрема, відіграв філософ Мартін Гайдеггер (1889-1976), що був прихильником праворадикального консерватизму і традиціоналізму.

Холодна війна 1946-1989 рр. «Біполярна» система міжнародних відносин. Протистояння комуністичного блоку (на чолі з СРСР) капіталістичному блоку (на чолі із США). Теорія політичних блоків. Крах комуністичного блоку в 1989-1991 рр. Політична наука як інструмент протиборства блоків. Боротьба капіталістичного та соціалістичного ідеалів політичного аналізу.

Після падіння тоталітарного режиму СРСР в 1991 р. політична наука перетворюється із заручниці глобальної конфронтації двох полюсів (біполярної системи) в заручницю глобальної конфронтації багатьох полюсів (багатополярної системи).

Соціально-економічна модернізація. Рух вбк інформаційного суспільства. Зміни у розвитку західного суспільства як основа новацій політичної науки. Переосмислення підходу до проблеми ідеології.

Реідеологізація, технологізація, монетизація і політологія. Питання демократії, умови її функціонування. Демократичні інститути і бюрократія. Проблеми корпоративізму. Політизація засобів масової інформації. Переосмислення ролі політичних партій у суспільному житті. Зміни методів політології. Послаблення позитивістської методології. Постбіхевіоризм. Аналітична філософія та логіко-лінгвістичний дискурс модерної політичної науки.

Американська політологічна школа

Зародження і остаточне оформлення. Метод порівняльного аналізу політичних явищ. Юридичний підхід. Застосування психологічних і статистичних методів. Фундаментальні закони політики. Сцієнтизм і антисцієтизм. Політологія і психологія. Радянологія. Вплив європейської політичної думки.

Створення нової науки про політику. Біхевіоризм як специфічний метод дослідження політичного життя. Модернізм, постбіхевіоризм, структурний функціоналізм.

Функціоналістський і системний аналіз. Психологічні концепції. Феноменологія і концепція «символічної взаємодії» в політичній науці. Плюралізм думок і демократія. Коаліції, партії і правління більшості. Аналіз виборів і політичної участі. Теорії суспільної стабільності. Теорії комунікацій. Теорії організацій.

Політична наука Великобританії

Два напрямки розуміння природи людини. «Етологія» Дж. Ст. Мілля (1806-1873). «Соціологічний» і «економічний» напрямки в англійській політології. Об'єкти політології. Політичні відносини і влада. Проблема суверенітету. Питання демократії. Проблема конституційної системи за умови відсутності писаної конституції. Класифікація сучасних форм правління. Постколоніальні особливості розвитку політичної науки. Дискурс конкурентності політології.

Політична наука у ФРН

Теоретичні основи німецької політології: німецька класична філософія. Франкфуртська школа. Особливості німецької політології: політико-філософський характер політології, інтегративний характер науки. Вплив гегеліанства та гайдеггеріанства.

Практична й «аналітична» концепції політичної науки, інтерпретації поняття «політичне». Вплив історії політичних ідей. Держава і політичні процеси як основні об'єкти політології ФРН. Проблеми демократії. Деантропологізація та етатизація сфери політичного. Проблематика розмежування соціології, культурології та політології.

Політична наука і пошук рішення політичних проблем у Франції

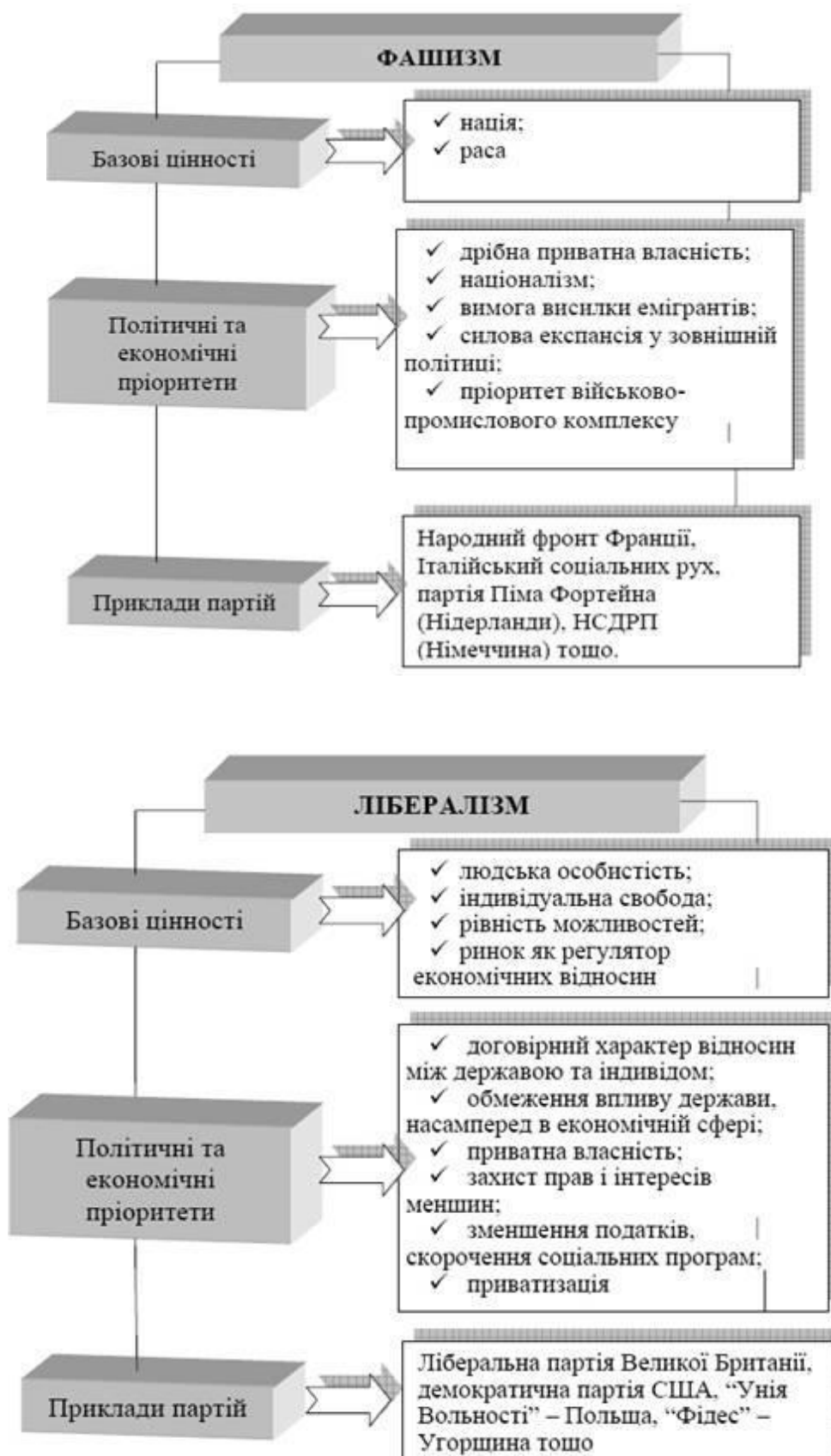
Політична влада – головний об'єкт аналізу французьких політологів. Вплив подій 1968 р. на політичну думку Франції. Пошук шляхів подолання «кризи влади». Аналіз політичної ідеології голлізму. Еволюція поглядів Моріса Дюверже (1917-2014).

Проблеми держави і демократії в політичній науці Франції. Концепція походження держави Леона Дюгі (1859-1928). Держава як абстрактний носій влади. Соціальний консенсус. Аналіз соціально-політичних криз і їх впливу на демократію. Партії, вибори і демократія.

Політична культура Франції в контексті західної політичної культури. Історія Франції як каталог політичних режимів. Традиції французької політичної культури. Проблема політичної індиферентності.

Основні ідеологічні платформи XX століття
 (за посібником «Політологія для вчителя» К. О. Ващенко і В. О. Корнієнка)

«ПУНКТ Б»: СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема: Становлення західної політології у XX ст. (4 год.)

Семінарське заняття перше

1. Деїмперіалізація та ідеологізація в першій половині XX ст.
2. Дискурс протистояння ліворадикальних і праворадикальних ідеологічних напрямів.
3. Феномен європейського фашизму. Його міжнародне засудження.

Семінарське заняття друге

1. Процес інституціоналізації політології.
2. Західні напрямки політичної науки в другій половині XX ст.

Умови успішної підготовки до семінару:

- 1) Прочитати першоджерела, які рекомендовані цією програмою.
- 2) Прочитати рекомендовані викладачем теми у підручниках.
- 3) На основі прочитаних і прослуханих матеріалів скласти свій розширений план по кожному із вказаних питань і запропонувати для обговорення академічній групі.

«ПУНКТ В»: САМОСТІЙНА РОБОТА

Завдання для самостійної роботи (12 год.)

1. **Зробіть** письмово порівняльний аналіз американської, англійської, німецької і французької політологічних шкіл.

2. **Виконайте** письмову роботу на тему: «Особливості протистояння демократичних і недемократичних політичних вчень у XX столітті».

«ПУНКТ Г»: ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Вітчизняна література:

1. Балацька О. Б. Політичне насилля в сучасному світі: культурноцивілізаційний вимір. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 10. С. 115-121.
2. Бушанський В. В. Екзистенціальний підхід до концептуалізації часу. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5-6. С. 93-124.
3. Варзар І. М. Політична етнологія (пропедевтичний курс). К.: Персонал, 2010. 354 с.
4. Воронов І. О. Людина і політика: у пошуках гуманістичної альтернативи: монографія. К.: Генеза, 2004. 315 с.
5. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Монографія. К.: Либідь, 2001. 334 с.
6. Елітознавство. Підручник. За заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2013. 268 с.
7. Кирилюк Ф. М. Методологія компаративного аналізу політики Девіда Аптера. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2011. Вип. 1. С. 116-128.
8. Кирилюк Ф. М. Неопатримоніалізм: історія, теорія, практика. Монографія. К.: ВАДЕКС, 2014. 553 с.
9. Кирилюк Ф. М., Мельник В. М. Громадянська політологія: між історією громадянства та громадянською історією. Збірник тез і матеріалів доповідей Міжнародної наукової конференції «Наукові засади об'єктивності і суб'єктивності громадянського суспільства». За заг. ред. проф. Ф. М. Кирилюка. К., 2017. С. 3-8.
10. Цвих В. Ф. Становлення та проблеми розвитку політичної науки України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Питання політології. 2006. Вип. 825. С. 5-13.

Іноземна та іншомовна література:

1. Агамбен Дж. Номос сапет. Суверенная власть и голая жизнь. М.: Издательство «Европа», 2011. 256 с.
2. Бабич І. Л. Антропология власти и ислам. М.: МГЛУ, 2009. 232 с.
3. Бжезінський Збігнєв. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Пер. з англ. А. Іщенка. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
4. Бондаренко Д. М. Постколониальный мир: формирование наций и историческое прошлое. Культурная сложность современных наций. Отв. ред. В.А. Тишков, Е.И. Филиппова. М.: Политическая энциклопедия, 2016. С. 224-240.
5. Бурдьё П. О государстве: курс лекций в Коллеж де Франс (1989-1992). М.: Издательский

дом «Дело» РАНХиГС, 2016. 720 с.

6. Валлерстайн Иммануил. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. СПб., 2001. 416 с.
7. Веселкин Е. А. Структурализм: претензии на философию (теоретические проблемы британского этнологического структурализма). Этнография за рубежом. М., 1975. С. 88-113.
8. Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХІ століття. Пер. з фр. Д. Каратєєва. К.: Дух і літера, 2006. 331 с.
9. Геффернен Майкл. Значення Європи. Географія та геополітика. К.: Дух і літера, 2011. 464 с.
10. Замятин Д. Н. Власть пространства и пространство власти: Географические образы в политике и международных отношениях. М.: РОССПЭН, 2004. 352 с.
11. Крадин Н. Н. Современные теории происхождения государства. Stratum plus. Археология и культурная антропология. 2018. №6. С. 17-28.
12. Леонард Марк. О чем думают в Китае? Пер. с англ. И. В. Кузнецова. М.: АСТ, 2010. 224 с.
13. Луптак М., Луптакова М. Современный экономический кризис и формирование общества «нового феодализма»: несвоевременные заметки. Анналы юридичної історії. 2017. Т. 1. №1. С. 147-153.
14. Пленков О. Ю. Мифы нации против мифов демократии: немецкая политическая традиция и нацизм. СПб: Изд-во РХГИ, 1997. 576 с.
15. Сміт Ентоні. Нації та націоналізм у глобальну епоху. К.: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
16. Сорос Джордж. Помилковість, рефлексивність і принцип людської непевності. Європейський Союз: дезінтеграція чи відродження? Джордж Сорос у бесідах із Грегором Петером Шміцем. Пер. з англ. Н. Комарової. К.: Дух і літера, 2015. С. 155-200.
17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Политические исследования. 1994. №1. С. 33-48.
18. Яхтенфукс Маркус, Колер-Кох Беата. Урядування та створення інститутів. Європейська інтеграція. Укладачі: Маркус Яхтенфукс, Беата Колер-Кох. Переклад з німецької М. Яковлєва. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. С.9-32.
19. Anckar Carsten. Global Patterns of Regime Change 1800-2015. Political Science. 2018. Vol. 70. Issue 3. pp. 207-223.
20. Boncourt Tibaud. The evolution of political science in France and in Britain: a comparative study of two political science journals. European Political Science. Vol. 6, No. 3. 2007. pp.276-294.
21. Boncourt Tibaud. Is European political science different from European political sciences? A comparative study of the European Journal of Political Research, Political Studies and the Revue Française de Science Politique 1973-2002. European Political Science, vol. 7, no. 3, 2008, p.366-381.
22. Boncourt Tibaud. A History of the International Political Science Association. Montreal: International Political Science Association, 2009.
23. Boncourt Tibaud. A discipline on the edge. An overview of the history and current state of political science in France. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, M. Kulakowska & P. Scigaj (eds.). Political science in Europe at the beginning of the 21st century. Krakow: Jagiellonian University Press, 2015. p. 109-132.
24. Boncourt Tibaud. Entre science et politique. La constitution de la science politique européenne depuis 1945 [Between science and politics. The structuring of European political science since 1945]. Paris: CNRS editions, 2016.
25. Cohen Abner. The Politics of Elite Culture. Berkeley: University of California, 1981. 270 pp.
26. Easton David. A Systems Analysis of Political Life. New York: Wiley, 1965. XVI+507 pp.
27. Latour Bruno. Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy. transl. C. Porter. Cambridge: Harvard University Press, 2004. 320 pp.
28. Morlino Leonardo, Berg-Schlosser Dirk, Badie Bertrand. Political Science: a Global Perspective. London: SAGE Publications Ltd, 2017. 312 pp.

Тема XVI. Письмова контрольна робота №4

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПИСЬМОВОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ №4:

1. Сутність ліберально-демократичних політичних ідей.
2. Зародження ліберальних течій у політичній думці XVIII ст.
3. Зародження консервативних течій у політичній думці XVIII ст.
4. Як Алексіс де Токвіль трактував проблему рівності?
5. Розкрийте сутність положень А. де Токвіля про демократичну революцію.
6. Які з політичних ідей А. де Токвіля простежуються у політичній практиці сучасної України?
7. Як К. Маркс і Ф. Енгельс оцінювали суспільно-політичні вчення минулого?
8. Особливості формування марксизму в першій половині 40-х років XIX ст.
9. Які основні політичні положення сформулювали К. Маркс і Ф. Енгельс, аналізуючи досвід революцій 1848-1850 рр.?
10. Погляди К. Маркса і Ф. Енгельса на проблему приватної власності.
11. Проблема відчуження і шляхи її подолання у марксизмі.
12. Сутність класової теорії марксизму.
13. У чому полягає специфіка марксизму як ідейно-політичної доктрини?
14. Які положення марксистського вчення були прийняті й розвинуті теоретиками соціал-демократії, а які були піддані критиці?
15. Які соціал-демократичні ідеї знайшли своє втілення в політичній практиці?
16. Загальні особливості розвитку соціально-політичної думки у Західній Європі протягом другої половини XIX – першої половини XX ст.
17. Циркуляція еліт за В. Парето.
18. Чи з усіма положеннями теорії еліт Г. Моска ви погоджуєтесь?
19. Сутність політичного класу за Г. Моска.
20. Як пояснити, що два ідейних фундатори елітизму (Гаetano Моска і Вільфредо Парето) в період фашистського путчу в Італії опинилися в конфронтуючих угрупованнях?
21. Чи можна називати перше покоління італійських елітистів мак'явеллістською школою (серед них – Гаetano Моска та Вільфредо Парето)?
22. Розкрийте сутність олігархізації влади за Робертом Міхельсом.
23. М. Вебер про сутність і характерні ознаки раціональної бюрократії.
24. Як Макс Вебер тлумачив становлення капіталістичного суспільства? Чим відрізняється веберівський підхід від марксистської дефініції капіталізму?
25. Що означає термін «легітимна влада»? Які типи легітимної влади розрізняв Макс Вебер?
26. Веберівська концепція держави: в чому полягає її специфіка?
27. Які проблеми досліджує сучасна західна політологія?
28. Біхевіоризм як основний метод політичних досліджень американської політології XX ст.
29. Європейська політологія XX ст.: тенденції, теоретичні проблеми, перспективи.
30. Соціальні цінності та ідеї соціального захисту населення в дослідженнях сучасних західних політологів.

ІСПИТ

Другий семестр навчального року закінчується проведенням іспиту

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ПІДСУМКОВОЇ (ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ) РОБОТИ В ДРУГОМУ СЕМЕСТРІ:

1. Політичні ідеї Стародавнього Єгипту: періодизація, жанрові особливості першоджерел, релігійні засади влади фараонів.
2. Характеристика політичної думки Месопотамії: шумерський, асирійський, вавілонський періоди.
3. Політична думка Давньої Персії. «Авести». Принципи деспотичного правління.
4. Політична думка в Стародавній Індії. «Артхашастра». Роль буддизму в історії політичної думки.
5. Політичні вчення Стародавнього Китаю. Конфуціанство і його історична роль. Ненасильство та принцип невтручання у вченні даосизму.
6. Особливості соціально-політичного розвитку Стародавньої Греції.
7. Вчення Платона про «ідеальний державний устрій».
8. Сутність і зміст політичного вчення Аристотеля. «Політика» Аристотеля.
9. Становлення політичного життя римського суспільства та його сутність. Цицерон «Про державу».
10. Сутність політичних поглядів римських юристів.
11. Історичні і соціально-економічні умови виникнення християнства.
12. Політичні погляди Аврелія Августина.
13. Політичні вчення Східної Римської імперії (Візантії).
14. Вчення про трансляцію імперії та особливості функціонування політичних інститутів у Середньовічній Європі.
15. Політичні вчення мислителів Середньовічного Сходу.
16. Фома Аквінський і його політична доктрина.
17. Політична концепція Марсилія Падуанського.
18. Іслам як основа політичної думки Середньовічного Сходу.
19. Аль-Фарабі. Філософські трактати.
20. Політичне вчення Нікколо Мак'явеллі.
21. Вчення Жана Бодена про державу.
22. Суспільно-політичний зміст протестантської Реформації.
23. Томас Мор і Томмазо Кампанелла – класичні представники утопічного соціалізму.
24. Вчення Гуго Гроція про державу і право.
25. Політичні вчення інкської цивілізації у відображенні Інки Гарсіласо де ла Вега.
26. Джон Лок як засновник політичної ідеології лібералізму.
27. Особливості договірної теорії походження держави у Томаса Гоббса.

28. Сутність Просвітництва як суспільно-історичного феномену.
29. Теорії абсолютної монархії у Франції часів Людовіка XIV.
30. Політичне вчення Шарля-Луї де Монтеск'є.
31. «Суспільний договір» Ж.-Ж. Руссо та його вплив на подальший політичний розвиток.
32. «Імперський» ідеал Мореллі.
33. Суспільно-політичний ідеал Габріеля Бонно де Маблі.
34. Північноамериканська політична думка просвітницької доби.
35. Ідеї демократичної республіки, самостійності штатів і народного суверенітету у вченнях Б. Франкліна, Т. Пейна і Т. Джефферсона.
36. Південноамериканська політична думка XIX ст.
37. Особливості становлення політичної думки в Німеччині (XVII-XIX століття).
38. Кантіанське вчення про право, мораль та політику. Теорія «вічного миру».
39. Держава та громадянське суспільство у вченні Г.-В.-Ф. Гегеля.
40. Політичні вчення творців Великої Французької революції.
41. Політична теорія Кондорсе. Парадокс Кондорсе.
42. Теорія консерватизму Едмунда Берка.
43. Теорія демократії Алексіса де Токвіля.
44. Політичне вчення Клода-Анрі де Сен-Сімона.
45. Суспільно-політичний прагматизм Франсуа-Марі-Шарля Фур'є.
46. Суспільно-політична та економічна генеза марксизму.
47. Марксистська концепція держави.
48. Ф. Енгельс «Походження сім'ї, приватної власності і держави».
49. Політичні доктрини анархістів.
50. Політичні концепції соціал-демократів.
51. Позитивістський погляд на походження держави.
52. «Демократичний соціалізм» Едуарда Бернштейна.
53. Концепція соціального прогресу Карла Каутського.
54. Концепція «політичного класу» Гаєтано Моски.
55. Теорія еліт Вільфредо Парето.
56. Сутність «залізного закону олігархії» Роберта Міхельса.
57. Політична теорія Макса Вебера.
58. Теоретики недемократичних концепцій політичної науки у XX столітті.
59. Інституціоналізація політології як науки.
60. Особливості французької та німецької політологічних шкіл другої половини XX століття.

ЧАСТИНА III. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

РОЗДІЛ III

Навчально-методичні рекомендації

I. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОПРАЦЮВАННЯ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Серед усіх видів навчальної роботи важливе місце належить самостійній підготовці студентів. Вона включає в себе пошук і підбір літератури, працю над обраною літературою (книгою), написання рефератів, доповідей, повідомлень, наукових статей тощо. Метою цих рекомендацій є вироблення у студентів навичок самостійної роботи, розвиток інформаційної культури, формування навичок підготовки публікації наукових доробків.

Підбір літератури і робота над книгою

При самостійній роботі студентів з підготовки їх до практичних занять доводиться використовувати велику кількість літератури - як тієї, що є в списках до кожної теми, так і тієї, яку радить лектор безпосередньо під час лекції чи консультації. Тому при вивченні політології в студентів повинен випрацьовуватися раціонально-критичний підхід до книг, статей та інших інформаційних повідомлень.

Слід враховувати, що з часом ряд інформаційних і теоретичних матеріалів стають застарілими. З іншого боку, кожне поточне питання має свою історію, яку теж корисно знати. Слова, сказані десять, сто чи дві тисячі років тому ще можуть бути важливими. «Політика» Аристотеля, «Держава» Платона, «Досвіди» Ф. Бекона, «Залежність віри від волі» У Джемса та ін. - рясні й щедрі джерела знань.

Щоб глибоко зрозуміти зміст книги, потрібно вміти раціонально її читати. Попередньо переглянувши книгу, можна вирішити, чи варто її читати (попередній огляд включає ознайомлення з титульною сторінкою книги, анотацією, передмовою, змістом). Прекрасною професійною якістю є вміння читати зміст. Порада тут проста: зміст продумується як завдання по відтворенню тексту, при цьому свої думки необхідно фіксувати на папері. Розвивається концептуальне мислення, вміння мислити образно й вільно.

При ознайомленні зі змістом необхідно виділити глави, розділи, параграфи, що являють для вас інтерес, швидко їх переглянути, знайти місця, що відносяться до теми (абзаци, сторінки, параграфи) й ознайомитися з ними загалом.

Наступний етап роботи з книгою - прочитати виділені місця в швидкому темпі. Мета швидкого читання - визначити, що є цінного в кожній частині, до якого питання чи доповіді реферату має відношення та чи інша інформація і що з нею робити, як застосувати, чим доповнити.

Сформулюємо рекомендації з методики швидкого читання:

- ясно усвідомити й чітко зафіксувати мету читання: до якого саме питання шукаєте інформацію, для чого вона потрібна, її характер і т. д.;
- оперативно змінювати швидкість читання, сповільнюючи його на інформації, що стосується мети, і збільшувати на читанні інших частин. Описовий текст читається швидше, ніж текст складних умовиводів, доказів;
- зосереджено без відволікань працювати, над текстом. Це • забезпечить глибоке розуміння тексту;
- уміти визначати структуру тексту - співвідпорядкованість його частин (глав, параграфів, рубрик), взаємозв'язок тексту з малюнками, картами, схемами, таблицями, графіками, діаграмами, виносками, примітками і додатками;
- розуміти зміст прочитаного при швидкому ознайомленні з текстом (виробити здатність при прочитанні цілого речення відразу розуміти його зміст і значення).

Швидкість правильного читання повинна бути в 3-4 рази вищою від швидкості мови.

Дуже корисними можуть бути ДОПОМІЖНІ матеріали до ввдань, і тому необхідно знати, з яких основних елементів складається апарат книги, які його функції.

До характерних елементів книги відносяться інформація про автора і назва книги, її тип чи жанр, інформація про відповідальних за випуск книги (редакторів, організації, що брали участь у підготовці видання і т. д.), вихідні дані, анотація. Ця інформація розташована на титульній сторінці, її звороті, на останній сторінці книги, допомагає скласти попередню думку про книгу.

157

Глибше зрозуміти зміст книги можна, прочитавши вступну статтю, передмову, післямову, коментарі, списки літератури.

Передмова ознайомлює з подіями епохи, іншими працями автора, а також містить довідково-інформаційний матеріал. Якщо книга наповнена коментарями й примітками, то не слід нехтувати і цими елементами апарата.

Багато наукових книг і статті мають у своєму апараті списки літератури, що підвищують інформаційну цінність видання і дають читачам можливість підібрати додаткову літературу з певної тематики. Якщо видання включає велику кількість матеріалів, орієнтуватися в них допомагають спеціальні покажчики.

Науково-довідковий апарат, при вмілому його використанні, сприяє глибшому засвоєнню змісту книги.

Окремий етап вивчення книги - ведення запису прочитаного. Існує кілька форм ведення записів: план (простий і розгорнутий), виписки, тези, анотація, резюме, конспект. План як найбільш коротка форма запису прочитаного являє собою перелік питань, розглянутих у книзі чи статті. Планом, особливо розгорнутим, зручно користуватися під час підготовки тексту власного

виступу, статті на певну тему. Кожен пункт плану розкриває одну зі сторін обраної теми, а всі його пункти охоплюють її в цілому.

Складнішою формою записів є тези - стислий виклад основних положень тексту у формі твердження чи заперечення. Тези складаються після попереднього ознайомлення з текстом, при повторному його прочитанні. Вони слугують для збереження інформації в пам'яті і є основою для дискусії.

Анотація - короткий виклад змісту — дає загальне уявлення про книгу, брошуру чи статтю. Резюме коротко характеризує висновки, головні підсумки.

Найпоширенішою формою записів є конспект. Багато починають конспект книги після того, як весь матеріал прочитано і складено план. Основу конспекту становлять тези, доповнені міркуваннями й доказами. Конспект може бути іскетувальним, вільним чи тематичним. Текстуальний конспект < і ворується з цитат - із збереженням логіки й структури тексту. Ні іьний конспект - це виклад матеріалу в зручному для читача порядку (наприклад, думки, розкидані по всій книзі, зводяться

158

воедино). У тематичному конспекті за основу береться тема чи проблема, він може бути складений з кількох джерел.

Економію часу при конспектуванні дає використання різного роду скорочень, аббревіатур тощо. Акуратне, розбірливе написання конспекту має пришвидшуватись: від 120 знаків за хвилину до 150.

Для запису даних, які підлягають використанню, багато дослідників рекомендують систему карток (файлів). Перевага карток у тому, що кожна довідка реєструється окремо й легко може бути знайдена, їх зручно розкласти на столі й згрупувати. Занісши довідковий матеріал до картки, внизу наводиться назва джерела, вгорі - заголовок. На кожній картці робиться лише один запис. Доцільно зберігати їх, згрупувавши тематично.

Без такої систематизації роботи з книгою в голові й у записах буде суцільний хаос. «Тільки система... дає нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена уривчастими, нескладними знаннями, - говорив К. Д. Ушинський, - схожа на комору, в якій усе безладно і де сам хазяїн нічого не відшукає».

Підготовка рефератів

Реферат (від *лат. referee* - доповідати, повідомляти) - короткий виклад змісту одного або кількох документів, наприклад наукових статей з певної теми. Реферат є одним із перших видів науково- навчальних робіт, які виконують студенти у навчальному закладі.

Обсяг реферату визначається специфікою теми й змістом документів, кількістю інформації, її науковою цінністю або практичним значенням. Обсяг реферату коливається від 500-2500 до 20-24 тис. знаків.

Існує багато видів рефератів. Науковці найчастіше мають справу з інформативними й розширеними, або зведеними, рефератами. Інформативний реферат найповніше розкриває зміст документа, містить основні фактичні та теоретичні відомості. У такому рефераті має бути зазначено предмет дослідження й мету роботи; наведено основні результати; викладено дані про метод і умови дослідження; відбито пропозиції автора щодо застосування результатів тощо. Розширений, або зведений (багатоджерельний, оглядовий) реферат містить відомості про певну кількість опублікованих і неопублікованих, наприклад, архівних документів з певної теми, які викладено у вигляді зв'язаного тексту.

159

Приблизна структура реферату може бути такою:

ВСТУП.

РОЗДІЛ 1. Історія й теорія питання.

РОЗДІЛ 2. Розв'язання проблеми в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Реферат потрібно починати з викладу суті проблеми. Слід уникати зайвих фраз.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її особливості, значущість щодо соціальних потреб суспільства та розвитку конкретної галузі філософії, політології, релігієзнавства.

У розділі 1 наводяться основні теоретичні, експериментальні дослідження з теми, згадуються вчені минулого, які вивчали дану проблему, їхні ідеї.

У розділі 2 проводиться аналітичний оглід сучасних досліджень з цієї теми, визначаються її ціннісні складові та створюються теоретичні моделі розвитку найактуальніших із них в сучасному політичному світі.

У висновках проводиться системне узагальнення основних змістовних положень та визначення понять і категорій, якими наповнена досліджувана тема.

Список літератури складається із опрацьованих і використаних першоджерел та монографічної літератури і сучасної наукової періодики.

Зразок титульної сторінки:

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Філософський факультет

Кафедра політології

РЕФЕРАТ

на тему: “ ”

Студент:

Науковий керівник:

Київ - 2018

159

II. «ОКСФОРДСЬКІ ДЕБАТИ» для студентів відділення політології

Оксфордські дебати - надзвичайно видовищний метод, однак слід пам'ятати, що до роботи залучається лише частина групи. Метод передбачає поділ учасників на головних промовців та публіку. Роль «публіки», яка може бути активною, дуже обмежена.

Принципи дебатів опираються на традиції британської Палати громад. Найважливішим є поділ дебатантів на дві команди. У дебатах вони називаються сторонами: за дискутовану тезу (сторона пропозиції) та проти (сторона опозиції). Поділ повинен бути чітким, що відображається у формулюванні тези. Вона має бути зрозумілою (найкраще провокаційною), наприклад, "інтерактивне навчання - це марна трата часу".

Оксфордські дебати є чудовим тренінгом для публічних виступів. Учасники вчаться принципам побудови виступу, техніці та відповідному використанню невербальної комунікації. Дуже важливою є змістова підготовка до дебатів, тому цей метод може бути використаний для отримання знань учасниками з певної теми.

Вибираючи дебати як метод, слід підкреслити, що це - тренінг, у якому головні промовці відіграють певні ролі (як і в симуляції). Промови, які вони виголошують під час дебатів, не мусять збігатися з їхніми особистими поглядами. Це важливо, оскільки часто дебати є контраверсійними.

Коли застосовувати?

- навчаючи мистецтву публічного виступу, дебати вимагають від промовців ретельної підготовки, вміння будувати виступи, застосовувати принципи презентації, а також, що є найважчим, уміння справитися із складними питаннями;
- якщо хочемо показати переваги та недоліки певної теорії чи розв'язків, наприклад, переваги та небезпеки використання інтерактивних методів у навчанні дорослих;
- коли навчаємо роботі в групі - успіху в дебатах може добитися лише та сторона, яка готується до виступу спільно;
- коли працюємо з великою групою (кілька десятків осіб) - часто найвдалішим методом у роботі з такою групою буде лекція чи оксфордські дебати.

160

Переваги: дебати є дуже видовищними, і тому заангажованість учасників висока; що дає можливість цікаво показати переваги та недоліки визначеної проблеми; змушує учасників глибоко ознайомитись із темою.

Труднощі: учасникам потрібно чимало часу для підготовки виступу; часто з'являються демагогічні виступи, які є малоцінними щодо поданої інформації; не всі члени групи однаково залучені до участі.

Хід занять:

Детальний опис дебатів подано в таблиці:

Роль головних промовців під час оксфордських

дебатів	
Пропозиція	Опозиція
Промовець І: Відкриває дебати. Його завдання - визначити тему і пояснити її розуміння цієї тези, до Апелюючи до тези, він того ж це не може бути має визначити всі неясні діаметрально формулювання, які протилежне визначення містяться у ній. Потім найбільше власне повинен представити 3-4 головні аргументи своєї сторони частково обґрунтовуючи. Для його виступу відводять 5 хвилин. Його роль дуже важлива - всі наступні промовці як з боку Пропозиції, так і з боку Опозиції, повинні апелювати до визначеної ним тези.	Промовець І: Його завдання - апелювати до визначеної тези супротивної сторони і представити своє розуміння цієї тези, до того ж це не може бути протилежне визначення. Найбільше власне повинен представити 3-4 головні аргументи своєї сторони значення. Промовець повинен представити 3-4 головні контраргументи до Пропозиції та обґрунтувати їх. На наступному виступі відводять 5 хвилин. Його роль дуже важлива, бо він задає тон усієї подальшої стратегії своєї сторони.
Промовець ІІ: Його завдання - розвинути аргументи Промовця 1. Він може коротко апелювати до аргументів опозиції, проте це не є його головне завдання. Нін має розвинути <u>обґрунтування аргументів</u>	Промовець ІІ: Також, як і Промовець І з боку Пропозиції.

161

Пропозиції, поданих Промовцем 1, та додати 2-3 власні аргументи, пов'язані з попередніми чи які будуть їх розвивати. На його	
--	--

виступ відводять 4 хвилини.	
Промовець III - IV: Він повинен спростувати аргументи другої сторони та їхній розвиток. Нових власних аргументів він не представляє взагалі, можливо тільки в крайньому разі. Натомість він має апелювати до всіх аргументів супротивників і по-можливості спростувати їх, показати їхню помилковість чи відсутність зв'язку з обговореним питанням. На виступ відводиться 4 хвилини. Це найважлива роль у дебатах, яка вимагає від Промовця вслухатись в аргументи супротивника й швидко аналізувати. Якщо у дебатах виступає Промовець IV, він має додатковий шанс відреагувати на виступ Промовця III з боку Опозиції.	Промовець III - IV: Так само, як і Промовець III-IV з боку Пропозиції
Промовець V: Він підсумовує аргументи своєї сторони. Може коротко апелювати до виступу попереднього промовця зі своєї команди. Якщо попередній Промовець з боку Пропозиції не зробив цього, він може коротко	Промовець V: Так само, як і Промовець V з боку Пропозиції, але до його додатковим козирем є те, що він закриває головну частину дебатів і йому належить останнє слово.

повернутися до аналізу аргументів супротивників. Проте його основним завданням є повторити й закріпити найважливіші аргументи, що їх наводила його сторона, і обґрунтувати їхнє значення. Слід пам'ятати, що саме його виступ найбільше запам'ятається слухачам, які вже за хвилину приступлять до голосування. На його виступ відводять 5 хвилин.

Регламент оксфордських дебатів

- Дебати організовує і провадить Голова. Він не має права брати участь у дебатах, бо є особою безсторонньою.
- Голову підтримує Секретар, який інформує Промовців про те, скільки вони мають часу для виступу, та веде документацію дебатів.
- Перед дебатами їх учасники займають місця в такому порядку:
- праворуч від Голови сидять ті, хто виступає за тезу - Пропозиція,
- ліворуч від Голови сидять ті, хто виступає проти тези - Опозиція,
- в останніх рядах, посередині (перпендикулярно до сторін) сидять ті, хто не має власної думки (так зване «болото»).
- Кожен Промовець повинен розпочати свій виступ словами: "Пане голово...", - звертаючись до ведучого дебатів, за винятком втручання (реплік) до дискусії.
- Учасники дебатів повинні звертатися одне до одного: "Пан/Пані".
- У дебатах виступають по черзі Промовці, які захищають тезу, і які виступають проти неї. Першим виступає Промовець, який захищає тезу і водночас її пояснює, другим - Промовець, який заперечує тезу, наступні Промовці повинні триматися тез, які сформулювали перші. Останні Промовці підсумовують аргументи сторін і відповідно підтримують або заперечують тезу.
- Після виступів головних Промовців починаються дебати в тлі: тут виступити має право кожен (у тому числі й головні

82

Промовці), перед виступом слід назвати своє ім'я і прізвище Секретареві. Промовці по черзі представляють різні сторони - захисників тези і її опонентів. Розпочинає дебати Промовець, який захищає тезу. Дебати тривають доти, доки не виступлять всі бажаючі взяти участь в обговоренні, наприклад, з боку опозиції або після розпорядження Голови.

- Промовець має виступати біля трибуни. Він має підійти до неї з того боку, з якого сидить. Промовець не повинен надмірно віддалятися від трибуни.
- Якщо учасники дебатів хочуть поставити питання чи подати інформацію, вони повинні піднятися з місця, покласти ліву руку на голову, підняти праву руку і сказати: "Питання" або "Інформація". Промовець має право прийняти чи відкинути репліку, вдаючись до певного жесту або кажучи: "Прошу" або "Ні, дякую". Репліка не повинна бути довшою від 2-3 речень.

- Якщо репліку буде відкинута, то той, хто хоче з нею виступити, повинен сісти, не промовивши жодного слова.
- Промовець і Голова мають право в будь-який момент перервати репліку.
- У часники дебатів можуть змінювати свої місця і покидати зал лише у перервах між виступами.
- На час дебатів для Промовців є обов'язковий тільки офіційний стрій.
- Голова втихомирює учасників дебатів словом: "Тиша". У виняткових випадках Голова має право попросити вийти із зали тих учасників, які порушують регламент.
- Після дебатів настає голосування, під час якого всі мають право висловитися згідно зі своєю позицією. Голосуючі повинні оцінювати не саму тезу, а представлені обома сторонами аргументи та їхню важливість.

Етап I - вияснення принципів проведення дебатів, вступний тренінг

Проведення якісних дебатів залежить від підготовки учасників. Якщо можливо, етап підготовки до дебатів краще провести за кілька днів перед дебатами. Ведучий має детально представити регламент дебатів, ілюструючи його схемою розташування в приміщенні під час дебатів.

164

Схема облаштування залу під час оксфордських дебатів:

ГОЛОВА (крісло на підвищенні)

СЕКРЕТАР

Трибуна

ПРОПОЗИЦІЯ	ОПОЗИЦІЯ
------------	----------

час виступів:

1. 5 хв.	1. 5 хв.
2. 4 хв.	2. 4 хв.
3. 4 хв.	3. 4 хв.
4. 4 хв.	4. 4 хв.
5. 5 хв.	5. 5 хв.
ПУБЛІКА на боці пропозиції (по 2 хв.)	ПУБЛІКА на боці опозиції (по 2 хв.)
НЕЙТРАЛЬНА ПУБЛІКА («болото»)	

Важливо нагадати, що головні промовці не мусять ототожнювати свою власну думку із аргументами, наведеними під час дебатів. Дебати є своєрідним театром, де промовців після виступу оцінює публіка (публіка під час голосування вибирає ту сторону, яка найкраще представить свої аргументи).

Готуючи учасників до дебатів, слід провести вступний тренінг, який проілюструє хід дебатів і дозволить учасникам отримати впевненість у виступі. Ці тренінги є універсальними, оскільки не лише готують учасників до дебатів, але й вчать принципам ведення дискусії загалом.

Вправа 1. «Промовець на кріслі».

Метою цієї вправи є підкреслення важливості перших секунд виступу. Ведучий просить кожного учасника стати на крісло і виголосити одну будь-яку думку, якій передуює зворот: *«Пане голово, шановне товариство...»*. Тренер має звернути увагу на позу, жестикуляцію, зоровий контакт та інтонацію промовця.

165

Вправа 2. «Продовження висловлювання».

Метою вправи є розвиток вміння швидкої та логічної реакції на почуте слово. Ведучий просить учасників сісти в коло так, щоб бачити один одного. Далі починає розповідь на довільну тему, наприклад: *«Коли Україна увійде до НАТО...»*, *«Коли вчора я зайшов в Академію...»*. Завданням учасника є продовження речення. Учасники отримують слово за вказівкою ведучого, а не за порядком займаних місць. Тренер перериває висловлювання учасників і просить вказану особу продовжити його. Зміна має відбуватись швидко. Сигналом до зміни може бути, наприклад, плескання в долоні та вказівка рукою на наступного промовця.

Ведучий має обговорити зв'язність висловлювання (чи кожне наступне висловлювання не суперечить попереднім).

Вправа 3. «Аргумент».

Завдяки цій вправі учасники розвивають уміння аргументувати. Ведучий роздає учасникам підготовлені заздалегідь аркуші з тезою. Їхнім завданням є пошук аргументів, що підтверджують цю тезу (наприклад, найкраща пора року - осінь, полуниця - найсмачніша ягода, королева наук - філософія).

Після кожного виступу ведучий разом з учасниками обговорює аргументи. Важливо обговорення почати з позитивної інформації.

Етап II - визначення головних промовців на дебатах, підготовка виступу

Ведучий визначає серед учасників 8-10 головних промовців (4-5 з кожної сторони). Існує можливість включення до команди сторонньої особи (найчастіше це експерт у даній галузі). Важливо, щоб обидві сторони нараховували однакову кількість промовців.

Ідеальною буде та ситуація, коли дебатанти мають декілька днів на підготовку до виступу. Тоді вони зможуть зібрати необхідну інформацію, визначити стратегію й уявити свій виступ. Можливо також проводити дебати без підготовки, однак тоді треба враховувати, що це обов'язково відіб'ється на якості аргументів.

Особи, які займуть місця для публіки, теж мають підготуватися до дебатів.

Після виступу головних промовців вони також можуть отримати слово.

Окрім того, у них є можливість ставити запитання чи виголошувати репліку (див. Регламент). Це вимагає підготовки усіх осіб.

165

Етап III - дебати

Дебати - це так званий театр, а театр потребує декорацій. Важливо, щоб ведучий подбав про підготовку приміщення. Крісла мають стояти так, щоб ввдню було поділ на Пропозицію, Опозицію і публіку. Центральне місце у залі займає крісло Голови, Секретаря і Промовця. Учасники Пропозиції сідають з правого боку від голови, а Опозиції ліворуч. Промовець стає попереду, але біля своєї команди Публіка сідає навпроти Голови. Для неї є можливість зголоситися на бік Пропозиції чи Опозиції, займаючи місця перед дебатами за головними промовцями підтримуваної сторони. Особи, які не мають чітких поглядів сідають напроти Голови, в так званому «болоті».

Дебати розпочинаються з того, що в зал заходять головні промовці, Голова і Секретар. Публіка повинна привітати їх оплесками. Після того, як всі учасники зайняли свої місця, Голова вітає публіку, нагадує тезу дебатів, одночасно представляє всіх головних промовців та Секретаря. Ролі промовців наведено також у таблиці «Детальний опис дебатів» (див. Хід заняття).

Перший виступ має сторона Пропозиції, наступний - до Опозиції. Сторони представляють свої виступи по чергово. Виступи перших та останніх промовців даної сторони тривають довше (5-6 хв.) за інші (4- 5 хв). Час виділяє Секретар, він нагадує, скільки часу залишилось до кінця виступу, кладучи перед Промовцем аркуш з відповідною інформацією. Під час виступів головних промовців публіка та інша сторона можуть ставити питання та подавати інформацію чи репліку. Вони можуть це робити не раніше, ніж через 30 сек. після початку виступу і не пізніше, ніж за 30 сек. перед його закінченням (сигналом може бути, наприклад плескання в долоні Секретаря). Бажання ставити питання супроводжується вставанням з місця, підняттям руки та словом «питання» чи «інформація». Запитання можна ставити лише тоді, коли головний Промовець дасть на це згоду.

Після закінчення виступів усіх головних промовців Голова дозволяє виступи із залу. Час цих виступів значно коротший (як правило, 2 хв). Важливо зберегти рівновагу виступів. Голова має стежити, щоб виступила однакова кількість осіб з обох сторін. Останній етап дебатів - голосування. Веде його Голова, допомагає Секретар. Він нагадує, що публіка вибирає ту сторону, яка надала кращі аргументи, а не ту, з поглядами якої погоджується.

166

Етап IV - підсумок дебатів

Наприкінці дебатів потрібно підвести підсумки. Тренер або запрошений експерт згадує вжиті аргументи, доповнюючи їх в разі потреби чи провокуючи до подальшої дискусії. Обговорено має бути також вміння промовців виступати публічно.

Після виступу головних промовців до безпосередньої участі в дискусії допускають осіб з числа публіки в залі, так званих промовців, які будуть їх доповнювати.

- Голова інформує, що зараз можуть взяти слово особи з числа Публіки в залі, які хотіли б підтримати Пропозицію чи Опозицію.

- Промовці, які доповнюватимуть виступи, по черзі: першим виступає Промовець Пропозиції, другим - Опозиції.
- Якщо в залі не буде нікого, хто бажав би підтримати Пропозицію, то Голова може (але не мусить) надати слово одному Промовцю з числа тих, хто доповнюватиме виступи, з боку Опозиції. Якщо після його виступу Промовця з боку Пропозиції не знайдеться, то Голова повинен закінчити виступи публіки із зали.
- Промовцями, які доповнюватимуть виступи, можуть бути Головні промовці, та пристойніше надати слово публіці.
- Особа із зали, яка хоче взяти слово, підводиться, щоб звернути на себе увагу Голови, бо лише він має право надати слово. Після дозволу особа підходить до трибуни й стає з того боку, з якого сидить сторона, яку вона хоче підтримати; далі треба назвати Секретареві своє ім'я і прізвище та представитися всім присутнім.
- Кожному промовцеві, який доповнюватиме виступи, надають на виступ до двох хвилин.

Поза виступами промовців, які доповнюватимуть виступи, публіка може впливати на перебіг дебатів, вдаючись до реплік, але вони теж регулюються процедурою. Реплікою може бути інформація чи питання, що їх Промовець бере до відома чи відкидає

Організаційні застереження

Дебати є методом, що вимагає участі великої групи (щонайменше 30 осіб). Якщо в заняттях задіяні лише кільканадцять осіб, на дебати можна запросити публіку ззовні.

Укладено на основі вивчення досвіду англійських, німецьких, скандинавських та французьких вищих навчальних закладів г період 2005-2018 років.

167

ІІІ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ПРОВЕДЕННЮ ДІЛОВОЇ ГРИ

Головною перевагою ділової гри є практична форма набуття досвіду застосування знань. Знімається протиріччя між абстрактним характером навчального предмета і реальним характером професійної діяльності, системним характером використаних знань і їх приналежності до різних дисциплін.

Ігрова форма відповідає логіці діяльності, включає момент соціальної взаємодії, готує до професійного спілкування. Ігровий компонент сприяє більшому залученню студентів. Ділова гра насичена зворотним зв'язком, змістовнішим у порівнянні з традиційними методами. У грі формуються установки професійної діяльності, легше долаються стереотипи, коригується самооцінка. Традиційні методи передбачають домінування інтелектуальної сфери, а у грі проявляється вся особистість.

Слід виділити два аспекти управління грою: інструментальний і емоційно-рольовий. У грі добре виражена послідовність таких кроків: введення в гру, поділ слухачів на групи, занурення в гру, вивчення і системний аналіз

ситуації або проблеми, ігровий процес, загальна дискусія, підведення підсумків гри і рефлексія з подальшим «вивантаження» з гри.

Зазвичай на етапі введення в гру учасників знайомлять зі змістом, цілями і завданнями, загальним регламентом, здійснюють консультування та інструктаж. В умовах університету гри передують лекція або бесіда з актуальних проблем навчальної дисципліни.

Оптимальний розмір групи 5-7 чоловік; у кожній групі обирається лідер і при необхідності розподіляються ігрові ролі, які можуть розподілятися як на початку гри, так і в процесі.

На етапі занурення в гру учасники отримують «ігрове завдання».

Вивчення і системний аналіз ситуації здійснюються в кожній групі як процедура проблематизації. Учасники гри аналізують пропоновану ситуацію, здійснюють діагностику і ранжування проблем, домовляються про термінологію, формують проблеми. Крім того, вони отримують не тільки інформацію, матеріали для аналізу, але й установки щодо поведінки і правил гри. Отже, відбувається процес ознайомлення з правилами і входження в рольову поведінку.

168

На етапі самої гри здійснюється пошук або вироблення варіантів рішень, прогнозування можливих потенційних проблем, ризиків та інших наслідків розглянутих рішень і конкретних дій. Розробляється проект рішення, який візуалізується на плакатах для презентації усім учасникам гри.

Кожна група делегує представника своєї команди для презентації та обґрунтування своїх рішень (етап загальної дискусії - обмін думками, опонування, питання і відповіді). Для проведення міжгрупового спілкування змінюється просторове середовище та розподіляються спеціальні ролі (наприклад, «адвокат диявола», провокатор, опонент, критик тощо). За підсумками дискусії може виступити і викладач, але лише з коментарями за змістом дискусії, за типовими проектами, а не взагалі по всій грі.

Необхідність етапу підведення підсумків особливо важлива, так як тут оцінюються рішення. Крім того, на цьому етапі підраховуються бали, штрафні та заохочувальні, виявляються кращі команди, гравці, проекти. Гра отримує логічне завершення.

Досвід, отриманий у грі може виявитися навіть більш продуктивним, порівняно з придбаним у професійній діяльності. Це відбувається з кількох причин. Ділові ігри дозволяють збільшити масштаб охоплення дійсності, наочно представляють наслідки прийнятих рішень, дають можливість перевірити альтернативні рішення:

- підвищується інтерес до навчальних занять і до тих проблем, які моделюються і розігруються на ділових іграх;
- студенти отримують і засвоюють більшу кількість інформації, заснованої на конкретних прикладах, що сприяє набуттю учасниками гри навичок прийняття конструктивних рішень;

- змінюється мотивація студентів до освоєння інноваційних знань;
- зростає самооцінка студентів, а для тих у кого на початку гри самооцінка була завищена, вона стає більш об'єктивною;
- накопичений у процесі ділової гри досвід дасть можливість більш правильно оцінювати можливі реальні ситуації;
- участь у ділових іграх розвиває інноваційне, аналітичне, економічне і психологічне мислення студентів, що в кінцевому рахунку впливає на ментальність учасника гри.

169

IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСКУСІЇ ТА ДИСПУТУ

Дискусія - це форма колективного обговорення, мета якого - виявити істину або знайти правильне рішення порушеного питання через висловлення власних міркувань та зіставлення поглядів опонентів на проблему. Дискусія - це суперечка окремих осіб, співбесідників. Під час обговорення виявляються різні позиції, озвучуються протилежні думки, а емоційно-інтелектуальний стимул підштовхує до активного мислення.

Організація наукової дискусії передбачає 3 етапи: підготовчий; основний; заключний.

На першому етапі доцільно сформулювати тему дискусії й основні питання, які будуть винесені на обговорення загалом, підібрати відповідну літературу, визначити час і місце проведення дискусії. Учасників краще розмістити так, щоб усі присутні бачили одне одного в обличчя і добре чули. На обговорення не слід виносити більш як 5 питань. Якщо тема складна, потрібно зробити невеликий вступ, щоб учасникам було легше визначитись.

На другому етапі обговорюються ті питання, які були винесені на порядок денний. Процесом обговорення керує ведучий. Від виконання ним своєї ролі багато в чому залежить перебіг та результат дискусії. Заклики на зразок «Пам'ятайте про регламент», «Дотримуйтесь правил дискусії! Будьте цивілізовані!» не знімуть загострення пристрастей, а можуть лише образити членів наради.

Проте до поведінки учасників також є певні умови: по-перше, вони повинні підготуватися до обговорення обраної теми і виявити готовність викласти свої погляди; по-друге, кожен повинен уважно слухати інших і чути, про що саме говорять доповідачі; по-третє, всім бажано поводитись відповідно до загальноновизнаних норм поведінки, не слід перетворювати дискусію на суперечку.

Якщо внаслідок дискусії виникла пауза на роздуми, переривати її не слід, можливо, вона допоможе знайти цікавий поворот.

Третій етап - підбиття підсумків - зазвичай робить ведучий, але можна доручити це і досвідченому спеціалісту з числа учасників. Він оцінить глибину теми, новизну інформації, відзначить різні погляди, наголосить на значущих результатах обговорення. Добре якщо до аналізу дискусії буде долучено й інших учасників.

Дискусія не повинна тривати понад 3 години, зловживання часом може викликати роздратування в присутніх. Ведучий має відчувати кульмінаційний момент, після якого зацікавленість до обговорення зменшиться, і підбити підсумки. Як правило, для повідомлення надається 15-20 хвилин, для виступу 3-5 хвилин. Якщо під впливом дискусії в частини учасників змінилися настанови, то це означатиме, що подіяв «ефект переконання».

Він виявляється навіть тоді, коли в декого зароджуються сумніви щодо правильності своїх поглядів. «Нульовий ефект» дискусії буває, коли погляди, думки більшості людей не змінюються, це може бути наслідком пасивного ставлення до дискусії та браком готування до неї. Якщо в декого під час дискусії сформулюються погляди протилежні тим, які хотілося сформулювати під час організації, це означає дію «ефекту бумеранга», тобто від'ємний результат дискусії.

Мета учасника дебатів - переконати інших у тому, що його підхід до рішення проблеми правильний. Проведення дебатів є ефективним засобом навчання учасників дискусії вмінню зрозуміло й логічно сформулювати свою позицію, знаходити переконливі факти й аргументи на свою підтримку. Наприкінці дебатів учасники повинні оцінити наслідки реалізації позиції супротивника. При цьому, можливо, треба буде оцінити діючий закон або політику.

Дискусія у стилі телевізійного ток-шоу - це, коли група із 3-5-ти осіб веде дискусію на обрану тему в присутності аудиторії. Глядачі вступають до обговорення пізніше: вони висловлюють свої думки або ставлять запитання. Ток-шоу дає можливість чітко виразити різні точки зору на тему, але для цього основні учасники обговорення повинні бути добре підготовлені. У всіх рівні умови - 3-5 хвилин. Ведучий повинен слідкувати, щоб учасники не відхилялись від теми.

Правила проведення дискусії:

- Чітко визначте свою точку зору й аргументи до неї.
- Вступаючи у дискусію, не починайте її з тих питань, за якими ваша думка не збігається з думкою вашого опонента.
- Використовуйте метод Сократа, який полягає у тому, що свою думку ви ділите на маленькі частинки й кожен пропонуєте у формі запитання.

170

- Аргументи не слід пропонувати у низхідному порядку, краще розпочинати з сильних доведень і такими ж завершувати.
- Пам'ятайте про психологічний закон пам'яті, запропонований Г. Еббінгаузом, на якому побудовано «правило рамки»: найбільше запам'ятовуються початок і кінець виступу.
- Уникайте категоричності, особливо якщо ви заперечуєте.
- Умійте почути та зрозуміти опонента.
- Не переривайте свого співрозмовника.

- Волійте не перемогти, а знайти істину.
- Майте мужність визнати свою неправоту та просити критичного обговорення запитання.

V. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ З ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ

Слово «тренінг» походить від англійського «to train», що означає «навчати, тренувати, дресирувати». Тренінг - це одночасно: цікавий процес пізнання себе та інших; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду.

Під час тренінгу створюється неформальне, невимуслене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, ці методи роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим.

Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання охоплюють весь потенціал людини: рівень її компетентності (соціальної, емоційної, інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. Звичайно, традиційна форма передачі знань не є сама по собі чимось негативним, проте у світі швидких змін і безперервного старіння знань традиційна форма має звужені рамки застосування.

Так само, як і будь-яке заняття, тренінг має певну мету. Це:

- інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь;

171

- опанування нових технологій у професійній сфері;
- зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);
- зміна погляду на проблему;
- зміна погляду на процес навчання, аби зрозуміти, що він може давати наснагу та задоволення;
- підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя;
- пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників відомств, які впливають на розв'язання цих проблем;
- активізація громадськості щодо розв'язання актуальних проблем;
- здобуття альтернативної громадянської освіти.

Тренінг має свої «атрибути», а саме: тренінгова група; тренінгове коло; спеціально обладнане приміщення та приладдя (фліпчарт, маркери тощо); тренер; правила групи; атмосфера взаємодії та спілкування; інтерактивні

методи навчання; структура тренінгового заняття; оцінювання ефективності тренінгу.

Тренінгова група - це спеціально створена група, учасники якої за сприяння ведучого (тренера) включаються в інтенсивне спілкування, спрямоване на досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань. Тренінгова група зазвичай включає 15-20 осіб. Така кількість людей дозволяє оптимально використати час та ефективно навчати людей.

Тренінгові заняття можуть бути різної тривалості: від 1,5-3-х годин (2-4 академічні години по 45 хвилин кожна) до декількох днів поспіль. За тривалістю найбільш удаюю формою групової роботи є марафон, тобто проведення занять тривалістю 6-8 годин щоденно протягом кількох днів. За такої форми роботи передбачається велика обідня перерва (не менше години) та дві перерви по 15-20 хвилин через кожні 1,5-2 години роботи. Під час коротких перерв учасникам доцільно запропонувати напої (чай, каву, воду, соки), можна й легку їжу (бутерброди, цукерки, печиво). Вважається, що такої тривалості перерви достатньо для відновлення сил учасників.

172

Робочі місця для учасників у приміщенні можуть бути розташовані по-різному, але доцільно уникати «аудиторного» та «шкільного» стилів. Добре, коли стільці для учасників розташовуються півколом - це сприяє створенню неформальної атмосфери, забезпечує можливість кожному бачити всіх учасників тренінгу, підкреслює рівнозначність позицій усіх учасників. Це сприяє створенню атмосфери відкритості, розвитку довіри, уваги та інтересу учасників один до одного.

Головне, що забезпечує сприятливу атмосферу для навчання у тренінговій групі, - це правила, яких має дотримуватися кожний учасник. Основні з них: цінування часу; ввічливість; позитивність; розмова від свого імені; добровільна активність; конфіденційність; «стоп»; «піднята рука»; зворотний зв'язок тощо. Правила приймаються на початку тренінгу всіма учасниками групи і потрібні для того, щоб кожний міг:

- працювати в комфортних умовах;
- отримувати інформацію самому й не заважати отримувати інформацію іншим у зручний для кожного спосіб;
- відверто, без побоювань висловлювати свої думки;
- дозволити собі спонтанні, попередньо не зважені вислови, що наближатиме тренінг до реального життя;
- бути впевненим, що надану ним інформацію використають тільки в інтересах учасників.

Тренінг проводить тренер (ведучий), котрий спілкується з учасниками «на рівних», є таким самим учасником тренінгової групи, як і всі інші учасники. Але одночасно він є й каталізатором усіх процесів, що відбуваються в групі на шляху до досягнення визначеної мети тренінгу (для цього він повинен

розуміти настрій кожного). Тренер відрізняється від інших учасників тим, що:

- володіє інформацією щодо означеної теми;
- знає методiku проведення тренінгових занять;
- уміє працювати з аудиторією й володіє методикою навчання дорослих і дітей;
- володіє навичками ведення тренінгової групи (регулює групові процеси, знає, як зацікавити учасників, зняти напруження, спрямувати групу на конструктивне розв'язання проблеми тощо);

173

- постійно підвищує свій тренерський потенціал;
- знає методи оцінювання результатів та вміє їх застосовувати;
- знає про відстрочені результати впливу тренінгу, як очікувані, так і неочікувані.

У тренінгу широко використовуються методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони об'єднуються під назвою «інтерактивні техніки» і забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу:

інтер (лат. inter) - префікс, що означає перебування поміж чимось, кимось; актив (лат. actus) - приводжу в рух; інтерактивний - рух, що відбувається між об'єктами: зовнішніми - між окремими людьми, внутрішніми - активність, що відбувається в самій людині і яка призводить до змін її поглядів, думок, поведінки тощо.

Проведення тренінгу відбувається за певною структурою. Типова структура, мета та завдання тренінгу разом слугують основою для складання плану його проведення. Такий план може мати різні форми (таблиця, перелік послідовних дій, схема тощо), але принципово те (і це слід добре засвоїти майбутньому тренеру), що план тренінгу треба скласти обов'язково. Звичайно, це не означає, що тренінг пройде повністю так, як було заплановано, проте план допоможе тренеру дотримуватися основних питань, які мають бути опрацьовані в ході роботи групи, інакше неможливо досягти поставленої мети. Під час тренінгу неодмінно виникає багато побічних тем для обговорення, і кожна з них виявляється привабливою для учасників. Проте їх опрацювання слугуватиме іншим цілям. Тим часом термін заняття спливатиме, й обов'язкові питання можуть залишитися не розглянутими. Тож саме завчасно складений план допоможе дотримуватися обраної теми, дістатися бажаної мети.

Отже, тренінг - це:

- група, яка допомагає стати кожному її учаснику більш компетентним;
- процес, під час якого учасники вступають у взаємодію;
- процес, у центрі якого є проблема та її розуміння учасниками групи, а не компетентність ведучого щодо зазначеної проблеми;
- навчання, під час якого активність учасників вища, ніж активність ведучого;

173

- навчання, яке дає учасникам задоволення, активізує їх, стимулює інтерес до пізнання;
- навчання, результат якого досягається у взаємодії всіх учасників тренінгу;
- відкриття в собі нових можливостей, відчуття того, що вони знають і вміють більше, ніж до цього часу думали про себе;
- можливість відкриття інших людей, навчання через взаємодію з ними, розуміння того, на що здатні люди, від яких раніше не очікувалося нічого цікавого;
- можливість у безпечних, з одного боку, трохи штучних, а з іншого - наближених до реальності умовах взаємодії з іншими людьми досягти бажаних змін.

VI. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ РОБОТИ В МАЛИХ ГРУПАХ

Для кожної людини ситуація потрапляння в будь-яку групу є певною мірою хвилюючою, тому що людина в групі прагне одночасно реалізувати два взаємно протилежні комплекси міркувань, психологічних установок: з одного боку, вона природно прагне до об'єднання із собі подібними, а з іншого - так само природно, до виокремлення себе серед інших.

Людина схильна до об'єднання та взаємодії з іншими для того, щоб досягти власних цілей: конкретних, які дають відчутні результати стосовно питань, котрі поєднали групу, і загальних - безпеки, захисту, поваги та любові з боку оточення. Людина схильна до відсторонення від інших для того, щоб не ототожнюватися з ними, не відчувати тиску, зберегти власну індивідуальність, неповторність, свободу та незалежність.

У зв'язку з такою єдністю та боротьбою протилежностей кожний учасник групи схвилюваний (як правило - підсвідомо) тим, як об'єднати різні прагнення: бути разом, але уникнути небезпеки поглинення іншими; зберегти власний внутрішній комфорт, але в стані об'єднання з іншими, до того ж реалізувати це без шкоди для себе. Необхідність вирішувати подібні питання створює певну психічну напругу (усвідомлювану чи неусвідомлювану), і її наслідки можуть бути як негативними, так і позитивними.

Усі навчаються по-різному: дехто краще засвоює матеріал, коли читає, дехто, коли слухає, а дехто у процесі практичних занять.

174

Викладач який подає матеріали в різний спосіб (урізноманітнює форми й методи навчання), має більші можливості забезпечити потреби аудиторії й закріпити вивчене.

Обираючи метод викладання, слід урахувувати: рівень знань учасників з даної теми; якими навчальними засобами підкріпити матеріал; розміри групи (інтерактивні форми ефективніші за меншої кількості учасників); ресурси, зокрема часу й простору (розподіл на малі групи потребує їх більше); умови приміщення (фіксоване розташування місць ускладнює зміну конфігурації).

Існує два способи формування груп - для роботи у складі цілої групи та у складі малих груп. Кожному притаманні свої особливості.

Заняття у складі всієї групи передбачає, що всі учасники сидять разом, а їхня увага зосереджена на лідері групи. Такий вид роботи, як правило, застосовується: під час вступної частини щоденних занять; коли треба вислухати одного або декількох промовців, зокрема під час лекції або колективної презентації; під час обміну результатами роботи, виконаної у складі малих груп; наприкінці тренінгу для підбиття підсумків і завершення заняття.

Переваги групової роботи полягають у тому, що з інформацією можуть ознайомитися всі члени групи. Крім того, існує можливість легко давати інструкції одразу всім учасникам. Важливо також, що окремі учасники неспроможні відразу брати активну участь у навчанні, відчувають обмеження можливостей засвоєння матеріалу, їм легше адаптуватися до умов тренінгу у великій групі.

Робота в малих групах, на відміну від занять у складі всієї групи, коли всі є переважно пасивними одержувачами інформації, передбачає активність учасників, їхню жваву взаємодію один з одним, вироблення власних ідей та виявлення творчості.

У процесі роботи у складі малих груп доцільно мати двох тренерів: вони зможуть приділити більше часу, допомагаючи кожній групі, вносити у процес різні особисті якості та досвід, збагачуючи матеріал. Метод малих груп зручний у застосуванні, коли учасникам потрібно: познайомитися один з одним; переглянути матеріал, представлений на лекції; розв'язати завдання, поставлені тренером; спланувати, як представити інформацію іншим групам у формі рольової гри; відпочити, навчитися взаємодіяти, адаптуватися серед незнайомих людей.

175

Існує чимало способів організації малих груп, кількість людей у яких, зазвичай, коливається від 2 до 8. Якщо кількість членів перевищує 8, їм стає важко всім одночасно брати участь у роботі і, відповідно, легше виключитися з неї - при цьому група, як правило, розпадається на підгрупи. Спосіб формування груп залежатиме від виду роботи, якою вони мають займатися.

Групи обговорення створюються для стимулювання мислення та вироблення ідей, пов'язаних з певною темою. Наприклад, якщо доцільно визначити теми, що їх хотіли б вивчити глибше. Від учасників групи обговорення не вимагається розв'язання проблеми або завершення складання переліку завдань. Оптимальний розмір такої групи становить 4-6 осіб. Обговорення має бути відносно коротким - приблизно 10 хвилин. Учасникам групи обговорення тренер повинен чітко пояснити мету обговорення. Якщо цей метод передбачається застосовувати досить часто, слід змінювати склад групи після одного-двох обговорень (деякі групи підбираються вдало і добре працюють разом, інші - ні).

Завдання, призначені для роботи в парах, необхідно добирати дуже ретельно. Вони мають бути короткими, щоб учасники не могли зайти у глухий кут, якщо пари не спрацюються. Попарно зручно працювати: під час виконання вступних ознайомчих вправ; коли один учасник, який уже володіє певними

навичками, навчає іншого; коли люди на основі особистих симпатій обирають собі пару для вирішення завдань тренера, які зручніше виконувати вдвох, наприклад, коли треба виконувати дві різні ролі тощо.

Трійки, малі групи у складі трьох осіб, особливо корисні, коли треба, щоб двоє людей взаємодіяли між собою, а один спостерігав за ними і робив зауваження. Члени малої групи з трьох осіб розподіляють між собою ролі промовця, слухача та спостерігача. У такій трійці промовець розповідає задану тему, слухач реагує на промову згідно з тренерським завданням, а спостерігач не бере участі в розмові. Він лише спостерігає та записує свої зауваження («погляд збоку»), а наприкінці вправи коментує враження від почутого. Взаємодія промовець-слухач триває, як правило, 5-10 хвилин. Спостерігач коментує протягом 5 хвилин. Зазвичай у таких вправах члени трійки по черзі міняються ролями в певному порядку, щоб кожний з них побував у всіх трьох ролях.

176

першодже-рел, письмова контрольна робота, залік, іспит				
1 1.3	сутність політичного життя, політичних відносин і процесів, співвідношення суб'єктів та об'єктів політики на різних етапах всесвітньо- історичного процесу	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, залік, іспит	10
1 1.4	права, свободи та обов'язки людини і громадянина, сутність і	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного	10

	значення політичних інститутів у процесі історичного розвитку держави та громадянського суспільства		дослідження, залік, іспит	
Вміти:				
2 2.1	визначати теоретичні, духовні, прикладні та інструментальні компоненти політичного знання, аналізувати їхні ролі та функції у процесах підготовки і прийняття політичних рішень	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, письмова контрольна робота, залік, іспит	10
2 2.2	здійснювати ґрунтовний системний, порівняльний та критичний аналіз понять, категорій, концептів, концепцій і теорій класиків зарубіжної політичної думки, виокремлювати теоретичні та прикладні аспекти політичного знання, розмежовувати раціональне та ірраціональне в	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, пояснення до конспекту першоджерел, залік, іспит	10

	політиці			
1 2.3	оперувати навичками політичної культури, застосовувати політичні знання в індивідуальній професійній та громадській діяльності; користуватись критеріями і морально-етичними засадами академічної доброчесності	Семінари, самостійна робота	Презентація самостійного дослідження, залік, іспит	10
Комунікація:				
3 3.1	використовувати знання іноземних мов для аналізу іншомовного масиву матеріалів із історії зарубіжних політичних вчень, в тому числі аудіо- та відеоматеріалів (електронних лекцій, курсі	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, реферування з	5

I СЕМЕСТР

Змістовна частина 2.

Політичні вчення в епохи Середньовіччя, Відродження, Реформації та в період революцій XVII ст. Дебати до Темі V: Соціально-політичні вчення доби Середньовіччя

VII. Тема дебатів: ЦЕЗАРОПАПІЗМ VS. ПАПОЦЕЗАРИЗМ – БОРотьБА ДВОХ ТЕОРИЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Анотація дебатів:

З метою навчання мистецтву публічного виступу та правилам політичної риторики, нормативного контролю за виконанням навчальної програми з курсу Історії зарубіжних політичних вчень (1 курс), дебати «ЦЕЗАРОПАПІЗМ VS. ПАПОЦЕЗАРИЗМ» відбуваються за модернізованою технологією «Оксфордських дебатів» та шляхом публічного диспуту двох промовців.

Технологія дебатів «ЦЕЗАРОПАПІЗМ VS. ПАПОЦЕЗАРИЗМ»:

Два промовці (диспутанти) представляють аудиторії конкретну тезу візантійських або католицьких мислителів доби Середньовіччя, запропоновану в питаннях для дискусії (див. нижче).

Перший промовець захищає тезу та всіляко її підтримує, використовуючи весь арсенал своєї ерудиції, своїх знань з курсу (найголовніше!), цитуючи праці античних та середньовічних філософів, посиляючись також на історіографічних класиків та сучасників політології.

Другий промовець критикує тезу та всіляко їй протистоїть, використовуючи весь арсенал своєї ерудиції, своїх знань з курсу (найголовніше!), цитуючи праці античних та середньовічних філософів, посиляючись також на історіографічних класиків та сучасників політології.

**Регламент виступу кожного промовця – 2-3
хвилини. Регламент виступу обох промовців у
сукупності – 6 хвилин.**

Для виступу, кожен диспутант готує 7 слайдів презентації у форматі Power Point, що, на його погляд, найглибше розкривають сутність обстоюваної або контраргументованої тези.

На одному слайді має бути не більше чотирьох візуальних зображень.

Кожне фотографічне/графічне та будь-яке інше зображення на слайді має супроводжуватись пояснюючим текстом.

Зловживати великою кількістю тексту на слайдах не можна.

Слайди мають бути виконані так, щоб текст та фото не зливались із фоном.

Оцінюватиметься змістовність захисту тези чи протистояння тези на слайді.

«Гортання» слайдів здійснюватиме спеціальна особа.

Після закінчення виступу, кожен промовець задає по одному питанню своєму опоненту.

Регламент відповіді на питання – до 2 хвилин.

Після закінчення диспуту в режимі «запитання-відповідь», кожен виступаючий задає по одному питанню для конкретних представників аудиторії.

Питання можуть задаватись, як виступаючим представникам аудиторії, так і колегам-слухачам.

Відповідь на таке питання з боку колег-слухачів має бути публічною, змістовною та демонструвати достатній рівень обізнаності з курсом лекційного та семінарського навчального матеріалу.

Регламент відповіді на питання від слухача – до 1 хвилини.

Під час звернення один до одного та до аудиторії важливо звертатись в офіційній формі, з використанням імені та по-батькові.

Загальний регламент заслуховування однієї пари диспутантів – 10 хвилин.

На диспуті дозволяється:

Використовувати цитати та ідеї вивчених філософів та політичних мислителів;

Користування написаним від руки конспектом, оформленим **ВИКЛЮЧНО В ТЕЗОВОМУ ВАРІАНТІ**, на білих аркушах паперу А4 (не більше двох – з обох боків), загорнутих у спеціальну папку;

Піднімати руку під час роботи диспутантів з аудиторією та задавати питання по темі;

Піднімати руку під час загальної роботи читань та задавати питання Президії по темі;

Всі мобільні телефони та смартфони мають бути вимкнені.

На диспуті не дозволяється:

Використовувати книги, підручники, зошити та інші підручні засоби під час безпосереднього диспуту;

Використовувати телефони, смартфони та цифрову техніку, як диспутантам, так і представникам аудиторії;

Використання нецензурних та абсцентних висловлювань, технологій образ та приниження колег за будь-яким мотивом, включаючи ідеологічний; дискусії та запитання не по темі;

Банально читати доповідь чи відповідь з листочка;

Гучно розмовляти представникам аудиторії та заважати диспутантам чи Президії.

Відступи від часу не допускаються. Виступаючі будуть зупинятись, в разі перевищення часових вимог.

Контроль над часом здійснюватиме секретар-ведучий.

Конкурсний характер дебатів:

Дебати носитимуть змагальний характер.

Після завершення читань, будуть визначені переможці.

Визначення переможців відбудуватиметься наступним чином: *всі представники аудиторії, включаючи диспутантів, колег-слухачів та вільних слухачів, отримають листок паперу, на якому напишуть прізвище найкращого, на їхню думку, диспутанта. Формат відповіді «найкращого не було» або «найкращий лише я» – забороняється. Голосування буде анонімним. Оголошуватиметься лише кількість поданих аркушів за диспутантів-переможців.*

Таким чином, будуть визначені два переможці.

Між переможцями відбудеться фінальне десятихвилинне змагання на тему, запропоновану викладачем семінарських занять.

За підсумками змагання, буде проведено нове голосування, що визначить перше та друге призові місця.

Всі учасники отримають сертифікати про участь в дебатах.

Переможці отримають тематичні призи, книги з підписами викладачів.

**VIII. ФІКСОВАНА ТЕМАТИЧНА ПРОГРАМА ДЕБАТІВ НА ТЕМУ:
«ЦЕЗАРОПАПІЗМ VS. ПАПОЦЕЗАРИЗМ – БОРОТЬБА ДВОХ ТЕОРІЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ»**

*Доповідачі для кожної нижченаведеної теми визначаються на
семінарському занятті*

*На кожну нижченаведену тему призначаються два доповідачі – перший
(захисник) і другий (критик)*

1. Політична концепція доби доміану: плюси та мінуси.
2. Федеративні аспекти політичної теорії доби доміану: аргументи «за» і «проти» в римському суспільстві.
3. Теорія пентархії в Східній Римській імперії: візантійське втілення і католицька критика.
4. Політичні погляди імператора Юстиніана: позитивні та негативні оцінки.
5. Візантійська теорія симфонії: василевс керував церквою чи церква керувала василевсом?
6. Боротьба Константинополя і Папства проти єресей: спільне та відмінне.
7. Політична теорія імперії Каролінгів: західноєвропейський і візантійський підходи.
8. Поява Священної Римської імперії та протистояння папства й германських імператорів. Позиції антагоністів.

Змістовна частина 2. Політичні вчення в епохи Середньовіччя, Відродження, Реформації та в період революцій XVII ст.

Дебати до Теми VII:

Політичні вчення західноєвропейських країн у період революцій XVII ст.

**Тема дебатів: ТОМАС ГОББС (1588-1679) – ДЖОН ЛОК (1632-1704):
КОНФЛІКТ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ**

Технологія проведення дебатів:

Дебати проходять у формі змагання промовців.

Промовець представляє аудиторії конкретне проблемне питання у політичній теорії Томаса Гоббса і Джона Лока.

Для виступу, кожен промовець готує слайдову презентацію у форматі Power Point.

На одному слайді має бути не більше чотирьох візуальних зображень.

Кожне фотографічне/графічне та будь-яке інше зображення на слайді має супроводжуватись пояснюючим текстом.

Зловживати великою кількістю тексту на слайдах не можна.

Слайди мають бути виконані так, щоб текст та фото не зливались із фоном.

Регламент виступу кожного промовця – 10 хвилин.

Регламент відповіді на запитання – 10 хвилин.

Регламент виголошення ремарки чи зауваження – 2 хвилини.

Регламент відповіді на одне питання – до 2 хвилин.

Відповідь на будь-яке питання має бути публічною, змістовною та демонструвати достатній рівень обізнаності з курсом лекційного та семінарського навчального матеріалу.

Промовець має право задавати питання до залу, залучати аудиторію студентів та вчених до інтерактивної дискусії.

Практичні рекомендації промовцям, слухачам та авторам запитань і

ремарок:

На конференції РЕКОМЕНДОВАНО:

- 1) використання цитат та ідей будь-яких філософів та політичних мислителів, за умови творчої інтеграції їх у контекст теоретичного протистояння Гоббс-Лок;
- 2) користування написаним від руки конспектом, оформленим **ВИКЛЮЧНО В ТЕЗОВОМУ ВАРІАНТІ**, на білих аркушах паперу А4 (не більше двох – з обох боків), загорнутих у спеціальну папку;
- 3) піднімати руку під час роботи промовців з аудиторією та задавати питання по темі;
- 4) вимкнути всі мобільні телефони та пристрої, що заважають інтерактиву промовця із аудиторією.

На конференції НЕ РЕКОМЕНДОВАНО:

- 1) використовувати книги, підручники, зошити, технічні прилади та інші підручні засоби під час виступу та подальшого диспуту;
- 2) використовувати телефони, смартфони та цифрову техніку, як диспутантам, так і представникам аудиторії;
- 3) використання нецензурних та абсцентних висловлювань, технологій образ та приниження колег за будь-яким мотивом, включаючи ідеологічний; проводити дискусії і задавати питання далекі від дослідницької сфери Історії зарубіжних політичних вчень;
- 4) читати доповідь, запитання чи відповідь на нього;
- 5) гучно розмовляти представникам аудиторії та заважати промовцям і слухачам.

Відступи від 10-хвилинного регламенту виступу не допускаються.

Конкурсний формат дебатів:

Між виступами промовців передбачена змістовна конкуренція.

Визначення переможців відбуватиметься наступним чином: всі представники аудиторії, включаючи промовців, диспутантів, колег-слухачів та вільних слухачів, отримають форму для «жорсткого» оцінювання кожного виступу. Голосування буде анонімним. Оголошуватиметься лише присвоєна кількість балів диспутантам-переможцям.

Планується визначити двох переможців.

Між двома переможцями відбудеться фінальне десятихвилинне ораторське змагання на тему: **«Джон Лок і Томас Гоббс: джерела формування політичних доктрин»**.

Остаточного переможця буде визначено прямим і відкритим голосуванням аудиторії, шляхом підняття правої руки вгору.

Всі учасники отримають сертифікати, що підтверджують участь в студентській науковій конференції.

Переможці отримають тематичні призи, книги з підписами викладачів та фахівців у царині історії політичних вчень.

ІХ. ФІКСОВАНА ТЕМАТИЧНА ПРОГРАМА ДЕБАТІВ НА ТЕМУ:
«ТОМАС ГОББС (1588-1679) – ДЖОН ЛОК (1632-1704):
КОНФЛІКТ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ»

Доповідачі для кожної нижченаведеної теми визначаються на семінарському занятті

1. Томас Гоббс (1588-1679) і Джон Лок (1632-1704) в сучасному політологічному дискурсі.
2. Протистояння доктрин Гоббса і Лока на ідейно-політичній мапі Європи XVII століття.
3. Пізньоантичні джерела розуміння статусу громадянина в ідеях Гоббса і Лока (експериментальне порівняння з християнськими політичними ідеями Римської імперії IV-VI століть).
4. Відмінності у розумінні категорії «людина» в концепціях Томаса Гоббса і Джона Лока.
5. Громадянське суспільство в доктринах Гоббса і Лока: досвід порівняльної характеристики.
6. Характерні ознаки природного стану у політичних концепціях Джона Лока і Томаса Гоббса.
7. Людина як «власник своєї долі»: політико-філософський огляд.
8. Особливості функціонального аналізу політичних інституцій у Томаса Гоббса і Джона Лока.
9. Гоббс і Лок про обмеження владного свавілля принципом свободи і благом підданих.
10. Лок і Гоббс. Спільні та відмінні риси у розумінні суспільства та держави.
11. Проблеми меж і обсягу законодавчої влади в працях Т. Гоббса і Дж. Лока.
12. Розподіл політичної влади у теоріях держави і права Дж. Лока і Т. Гоббса.
13. Т. Гоббс і Дж. Лок про відмінність влади патріархальної від влади політичної.
14. Патріархальна та політична влада в політологічному конфлікті Лока та Гоббса.
15. Принцип рівності владарюючих перед законом і теорією розподілу влад (на матеріалах Гоббса і Лока).
16. Спільне та відмінне в концепції абсолютної монархії Т. Гоббса та політичній ідеології лібералізму Дж. Лока.
17. Проблема засадничих норм громадського порядку та права у Т. Гоббса і Дж. Лока.

II СЕМЕСТР

Змістовна частина 4. Політичні вчення від зародження марксизму до другої половини XX ст.

Дебати до Теми XIII:

Марксизм – новий напрямок політичної думки XIX ст.

Тема дебатів: МАРКСИЗМ – УТОПІЯ ЧИ НАУКА?

Анотація дебатів:

З метою навчання мистецтву публічного виступу та правилам політичної риторики, нормативного контролю за виконанням навчальної програми з курсу Історії зарубіжних політичних вчень (1 курс), дебати «Марксизм – утопія чи наука?» відбуваються за модернізованою технологією «Оксфордських дебатів» та шляхом публічного диспуту двох промовців.

Технологія дебатів «Марксизм – утопія чи наука?»:

Два промовці (диспутанти) представляють аудиторії конкретну тезу класиків марксизму (Маркс, Енгельс, Ленін, Грамши) або соціал-демократії (Бернштейн, Каутський), запропоновану в питаннях для дискусії (див. нижче).

Перший промовець захищає тезу та всіляко її підтримує, використовуючи весь арсенал своєї ерудиції, своїх знань з курсу (найголовніше!), цитуючи праці марксистів та їхніх противників, цитуючи праці класиків та сучасників політології.

Другий промовець критикує тезу та всіляко їй протистоїть, використовуючи весь арсенал своєї ерудиції, своїх знань з курсу (найголовніше!), цитуючи праці марксистів та їхніх противників, цитуючи праці класиків та сучасників політології.

Регламент виступу кожного промовця – 2-3 хвилини.

Регламент виступу обох промовців у сукупності – 6 хвилин.

Для виступу, кожен диспутант готує 3 слайди презентації у форматі Power Point, що, на його погляд, найглибше розкривають сутність обстоюваної або контраргументованої тези.

На одному слайді має бути не більше чотирьох візуальних зображень.

Кожне фотографічне/графічне та будь-яке інше зображення на слайді має супроводжуватись пояснюючим текстом.

Зловживати великою кількістю тексту на слайдах не можна.

Слайди мають бути виконані так, щоб текст та фото не зливались із фоном.

Оцінюватиметься змістовність захисту тези чи протистояння тезі на слайді.

«Гортання» слайдів здійснюватиме спеціальна особа.

Після закінчення виступу, кожен промовець задає по одному питанню своєму опоненту.

Регламент відповіді на питання – до 2 хвилин.

Після закінчення диспуту в режимі «запитання-відповідь», кожен виступаючий задає по одному питанню для конкретних представників аудиторії.

Питання можуть задаватись, як виступаючим представникам аудиторії, так і колегам-слухачам.

Відповідь на таке питання з боку колег-слухачів має бути публічною, змістовною та демонструвати достатній рівень обізнаності з курсом лекційного та семінарського навчального матеріалу.

Регламент відповіді на питання від слухача – до 1 хвилини.

Під час звернення один до одного та до аудиторії важливо звертатись в офіційній формі, з використанням імені та по-батькові.

Загальний регламент заслуховування однієї пари диспутантів – 10 хвилин.

На диспуті дозволяється:

- 1) Використовувати цитати та ідеї вивчених філософів та політичних мислителів;
- 2) Користування написаним від руки конспектом, оформленим **ВИКЛЮЧНО В ТЕЗОВОМУ ВАРІАНТІ**, на білих аркушах паперу А4 (не більше двох – з обох боків), загорнених у спеціальну папку;
- 3) Піднімати руку під час роботи диспутантів з аудиторією та задавати питання по темі;
- 4) Піднімати руку під час загальної роботи читань та задавати питання Президії по темі;
- 5) Всі мобільні телефони та смартфони мають бути вимкнені.

На диспуті не дозволяється:

- 1) Використовувати книги, підручники, зошити та інші підручні засоби під час безпосереднього диспуту;
- 2) Використовувати телефони, смартфони та цифрову техніку, як диспутантам, так і представникам аудиторії;
- 3) Використання нецензурних та абсцентних висловлювань, технологій образ та приниження колег за будь-яким мотивом, включаючи ідеологічний; дискусії та запитання не по темі;
- 4) Банально читати доповідь чи відповідь з листочка;
- 5) Гучно розмовляти представникам аудиторії та заважати диспутантам чи Президії.

Відступи від часу не допускаються. Виступаючі будуть зупинятись, в разі перевищення часових вимог.

Контроль над часом здійснюватиме секретар-ведучий.

Конкурсний характер дебатів:

Дебати носитимуть змагальний характер.

Після завершення читань, будуть визначені переможці.

Визначення переможців відбуватиметься наступним чином: *всі представники аудиторії, включаючи диспутантів, колег-слухачів та вільних слухачів, отримають листок паперу, на якому напишуть прізвище найкращого, на їхню думку, диспутанта. Формат відповіді «найкращого не було» або «найкращий лише я» – забороняється. Голосування буде анонімним. Оголошуватиметься лише кількість поданих аркушів за диспутантів-переможців.*

Таким чином, будуть визначені два переможця.

Між переможцями відбудеться фінальне десятихвилинне змагання на тему, вказану в підрозділі «Заключний диспут» (висловлювання А. Грамши, див. нижче).

За підсумками змагання, буде проведено нове голосування, що визначить перше та друге призові місця.

Присуджуватимуться:

одне перше місце (диплом переможця),
одне друге місце (диплом переможця),
чотири третіх місця (диплом переможця),
чотири спеціальні дипломи від Президії (сертифікати переможців),
сертифікати учасників.

Всі учасники отримають сертифікати про участь в дебатах.

Переможці отримають тематичні призи, книги з підписами викладачів.

Переможці отримають право підготувати та опублікувати статтю в фаховому науковому журналі з політичних наук.

Всі результати враховуватимуться під час іспиту з ІЗПВ, враховуючи нормативний порядок Робочої програми навчальної дисципліни.

ФІКСОВАНА ТЕМАТИЧНА ПРОГРАМА ДЕБАТІВ НА ТЕМУ:
«МАРКСИЗМ – УТОПІЯ ЧИ НАУКА?»

Частина 1: ЕТАП ДІЯЛЬНОСТІ РАННЬОГО МАРКСА (1835-1848 рр.)

(Ключове поняття: Entfremdung = Відчуження*)

*Відчуження людини від продуктів її власної праці, відчуження людини від її власної сутності та перетворення її капіталізмом у гвинтик глобального виробництва

ПИТАННЯ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

1. «Абсолютна ідея Гегеля – це ніщо» (Маркс К., Економіко-філософські рукописи, 1844)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
2. «Людина має бути практично-діальною, а не споглядальною, як про це писав Л. Фейербах» (Маркс К., Тези про Фейербаха, 1845)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
3. Чи можливий емпіричний аналіз фактів політичної економії? (метод, обстоюваний Марксом в «Економіко-філософських рукописах» 1844)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
4. Капіталізм опускає людину до рівня машини (Маркс К., Економіко-філософські рукописи, 1844)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
5. Робітник тим бідніший, чим більше багатства він виробляє своєю працею (Маркс К., Економіко-філософські рукописи, 1844)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
6. «Комунізм, як соціальний порядок – це створення глибокої та всебічно розвиненої особистості» (Маркс К., Економіко-філософські рукописи, 1844)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
7. Виробництво призводить до відокремлення міста від села (Маркс К., Енгельс Ф., Німецька ідеологія, 1845-1846)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.

Частина 2: ЕТАП ДІЯЛЬНОСТІ ПІЗНЬОГО МАРКСА (1848-1883 рр.)

(Ключове поняття: п'ять формацій із домінуючими виробничими відносинами та формами власності)

ПИТАННЯ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

1. «Збільшення кількості державних фабрик, знарядь виробництва, розчистка землі та загальне планування аграрної сфери» (Маркс К., Енгельс Ф., Маніфест комуністичної партії, 1848)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
2. «Централізація кредиту в руках держави, шляхом розвитку національного банку з державним капіталом та його виключною монополією» (Маркс К., Енгельс Ф., Маніфест комуністичної партії, 1848)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
3. «Межі між селом та містом мають бути стерті» (Маркс К., Енгельс Ф., Маніфест комуністичної партії, 1848)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
4. «Не свідомість людей детермінує їх буття, а, навпаки, їхнє суспільне буття детермінує їхню свідомість» (Маркс К., До критики політичної економії, 1858-1859)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
5. «Сукупність виробничих відносин складає економічну структуру суспільства, його реальний базис, на вершині якого знаходиться юридична та політична надбудова» (Маркс К., До критики політичної економії, 1858-1859)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
6. «Вартість продукту є ніщо інше, як кристалізований робочий час» (Маркс К., Капітал, 1867)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
7. Справедливість твердження про суп Румфорда: широкий контекст та питання нелюдських умов праці за умов капіталізму (Маркс К., Капітал, 1867, дет.: розділ 22 тому 1)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
8. П'ятичленна система соціально-економічних формацій: за і проти (сформульована вперше у роботі: Маркс К., До критики політичної економії, 1858-1859; поглиблена у монографії: Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності та держави, 1884; розповсюдилась в СРСР завдяки роботі: Сталін Й., Про діалектичний та історичний матеріалізм, 1938)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.

Частина 3: МАРКСИЗМ ПІСЛЯ МАРКСА (1883-1921 рр.)

(Ключове поняття: соціальна держава, як держава всезагального добробуту)

ПИТАННЯ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

1. «Держава виникає з появою приватної власності, розколом суспільства на класи та розвитком класових протиріч»; «держава є продуктом непримиренних класових протиріч» (Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності та держави, 1884)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
2. «Приватна власність, класи та держава існували не завжди, а виникли на певному етапі економічного розвитку» (Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності та держави, 1884)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
3. «Держава – це знаряддя насилля меншості (експлуататорів) над більшістю (широкими народними масами)» (Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності та держави, 1884)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
4. «Класи мають зникнути. Після цього зникнуть також держави» (Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності та держави, 1884)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
5. «Приватна власність має перетворитись на соціалістичну» (Ерфуртська програма, 1891)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
6. «Те, що соціалізм взагалі називають кінцевою метою, для мене нічого не означає. Рух – це все» (висловлювання Е. Бернштейна)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
7. «Розвиток вперед, до комунізму, йде виключно через диктатуру пролетаріату» (Ленін В., Держава та революція, 1918) ПРОТИ «Диктатура пролетаріату не потрібна. Перехід до соціалізму може відбутись еволюційним та демократичним чином» (Каутський К., Диктатура пролетаріату, 1918)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.

ЗАКЛЮЧНА ДИСКУСІЯ ДИСПУТІ

1. «Громадянське суспільство є ідеологічною надбудовою економічного базису Маркса» (Грамши А., Революція проти капіталу, 1917)
СПІКЕРИ: визначаються шляхом голосування студентів.

Змістовна частина 4. Політичні вчення від зародження марксизму до другої половини XX ст.

Публічні дебати до Теми XIV:

Західноєвропейська політична думка другої половини XIX – початку XX ст.

**Тема дебатів: МАКС ВЕБЕР (1864-1920)
ЯК ФУНДАТОР НОВІТНЬОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

Скорочена назва: «Веберіанські читання»

Анотація публічних дебатів:

На відміну від попередніх студентських дебатів, «Веберіанські читання» відбуваються за принципом публічності та максимальної відкритості до зовнішніх спостерігачів та учасників. В цьому сенсі, «Веберіанські читання» володіють ознаками студентської наукової конференції, а участь в їхній роботі прирівнюється викладачами курсу історії політичних вчень, під час підрахунку підсумкових балів перед іспитом, до участі в будь-якому іншому науковому форумі молодих учених.

З метою навчання мистецтву публічного виступу та правилам політичної риторики, нормативного контролю за виконанням навчальної програми з курсу Історії зарубіжних політичних вчень (1 курс), дебати «Макс Вебер (1864-1920) як фундатор новітньої політичної науки» відбуваються за модернізованою технологією «Оксфордських дебатів» та шляхом публічного диспуту двох промовців.

Технологія публічних дебатів:

Принцип публічності.

До участі в публічних дебатах запрошуються студенти різних курсів, викладачі різних кафедр і факультетів, представники фахових наукових організацій та фондів, учені, журналісти та громадські діячі.

Зміст публічних дебатів полягає в необхідності забезпечити знайомство студентів-політологів I-го курсу з представниками наукового політологічного співтовариства всеукраїнського рівня.

Зовнішні представники та учасники допомагають роботі публічних дебатів своїми самостійними виступами, майстер-класами та авторськими семінарами. Вони також беруть участь в обговоренні студентських виступів, висловлюють фахові та неупереджені зауваження, неухильно дотримуються прописаного нижче регламенту.

Принцип дискусійності.

Два промовці (диспутанти) представляють аудиторії конкретну тезу Максиміліана Вебера з позицій захисту та опонування.

Тематичне різноманіття Веберіанських читань окреслене в запропонованих нижче питаннях для дискусії.

Перший промовець захищає тезу та всіляко її підтримує, використовуючи весь арсенал своєї ерудиції, своїх знань з курсу (найголовніше!), цитуючи праці М. Вебера та його противників, цитуючи праці класиків та сучасників політології.

Другий промовець критикує тезу та всіляко їй протистоїть, використовуючи весь арсенал своєї ерудиції, своїх знань з курсу (найголовніше!), цитуючи праці М. Вебера та його противників, цитуючи праці класиків та сучасників політології.

Регламент виступу кожного промовця – 2-3 хвилини.

Регламент виступу обох промовців у сукупності – 6 хвилин.

Для виступу, кожен диспутант готує 3 слайди презентації у форматі Power Point, що, на його погляд, найглибше розкривають сутність обстоюваної або контраргументованої тези.

На одному слайді має бути не більше чотирьох візуальних зображень.

Кожне фотографічне/графічне та будь-яке інше зображення на слайді має супроводжуватись пояснюючим текстом.

Зловживати великою кількістю тексту на слайдах не можна.

Слайди мають бути виконані так, щоб текст та фото не зливались із фоном.

Оцінюватиметься змістовність захисту тези чи протистояння тезі на слайді.

«Гортання» слайдів здійснюватиме спеціальна особа.

Після закінчення виступу, кожен промовець задає по одному питанню своєму опоненту.

Регламент відповіді на питання – до 2 хвилин.

Під час звернення один до одного та до аудиторії важливо звертатись в офіційній формі, з використанням імені та по-батькові.

Загальний регламент заслуховування однієї пари диспутантів – 10 хвилин.

Після заслуховування пар диспутантів відбувається дискусія між командами сторони захисту конкретної тези і сторони критики конкретної тези.

Принципи дискусії між командами зазначені у фіксованій тематичній програмі Веберіанських читань.

На диспуті дозволяється:

1. Використовувати цитати та ідеї вивчених філософів та політичних мислителів;
2. Користування написаним від руки конспектом, оформленим **ВИКЛЮЧНО В ТЕЗОВОМУ ВАРІАНТІ**, на білих аркушах паперу А4 (не більше двох – з обох боків), загорнутих у спеціальну папку;
3. Піднімати руку під час роботи диспутантів з аудиторією та задавати питання по темі;
4. Піднімати руку під час загальної роботи читань та задавати питання Президії по темі;
5. Всі мобільні телефони та смартфони мають бути вимкнені.

На диспуті не дозволяється:

1. Використовувати книги, підручники, зошити та інші підручні засоби під час безпосереднього диспуту;
2. Використовувати телефони, смартфони та цифрову техніку, як диспутантам, так і представникам аудиторії;
3. Використання нецензурних та абсцентних висловлювань, технологій образ та приниження колег за будь-яким мотивом, включаючи ідеологічний; дискусії та запитання не по темі;
4. Банально читати доповідь чи відповідь з листочка;
5. Гучно розмовляти представникам аудиторії та заважати диспутантам чи Президії.

Відступи від часу не допускаються. Виступаючі будуть зупинятись, в разі перевищення часових вимог.

Контроль над часом здійснюватиме секретар-ведучий.

Конкурсний характер публічних дебатів:

Публічні читання носитимуть змагальний характер.

Після завершення Веберіанських читань, будуть визначені переможці.

Визначення переможців відбуватиметься наступним чином: *всі представники аудиторії, включаючи диспутантів, колег-слухачів та вільних слухачів, отримають листок паперу, на якому напишуть прізвище найкращого, на їхню думку, диспутанта. Формат відповіді «найкращого не було» або «найкращий лише я» – забороняється. Голосування буде анонімним. Оголошуватиметься лише кількість поданих аркушів за диспутантів-переможців.*

Таким чином, будуть визначені два переможця.

Між переможцями відбудеться фінальне десятихвилинне змагання на тему, визначену викладачами курсу історії політичних вчень спеціально.

За підсумками змагання, буде проведено нове голосування, що визначить перше та друге призові місця.

Присуджуватимуться:

одне перше місце (диплом переможця),
одне друге місце (диплом переможця),
одне третє місце (диплом переможця),
два спеціальні дипломи від Президії (сертифікати переможців),
сертифікати учасників.

Всі учасники отримають сертифікати про участь в дебатах.

Переможці отримають тематичні призи, книги з підписами викладачів.

Переможці отримають право підготувати та опублікувати статтю в фаховому науковому журналі з політичних наук.

Всі результати враховуватимуться під час іспиту з ІЗПВ, враховуючи нормативний порядок Робочої програми навчальної дисципліни.

ФІКСОВАНА ТЕМАТИЧНА ПРОГРАМА ДЕБАТІВ НА ТЕМУ:
«МАКС ВЕБЕР (1864-1920) ЯК ФУНДАТОР НОВІТНЬОЇ ПОЛІТИЧНОЇ
НАУКИ»

- 1) **«Насилля – головний специфічний засіб держави»** (Politik als Beruf, 1919)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.
- 2) **«Проблема легітимності в політиці»** (Politik als Beruf, 1919)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.
- 3) **«Чому ми всі є політиками за випадком?»** (Politik als Beruf, 1919)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.
- 4) **«Різниця між партикуляризмом і централізмом в політиці»** (Politik als Beruf, 1919 und Die protestantische Ethik und der «Geist» des Kapitalismus, 1905)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.

- 5) **«Політика – релігійна категорія чи ні?»** (Die protestantische Ethik und der «Geist» des Kapitalismus, 1905)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.
- 6) **«Принцип економічного відбору і сутність капіталізму»** (Die protestantische Ethik und der «Geist» des Kapitalismus, 1905)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.
- 7) **«Протестантизм як самостійна цивілізація: витоки і політичне значення»** (Die protestantische Ethik und der «Geist» des Kapitalismus, 1905)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.
- 8) **«Чиновники-спеціалісти та політичні чиновники: в чому різниця та практичне значення концепції для України?»** (Politik als Beruf, 1919)
СПІКЕРИ: визначаються на семінарських заняттях.
Один спікер (захисник) репрезентує сторону захисту тези М. Вебера.
Другий спікер (критик) репрезентує сторону критики тези М. Вебера.
І захисник, і критик самостійно готують власні команди із чотирьох співдоповідачів для дискусії, що почнеться одразу після виступів обох доповідачів та «туру взаємних запитань-відповідей».
Дискусія має відбуватись протягом 5-7 хвилин.
Принцип проведення дискусії – нівеляція аргументів протилежної сторони шляхом запитань, відповідей, ремарок і коротких реплік.

Додаткові практичні завдання із вивчення ключових слів та головних наукових підходів «Історії зарубіжних політичних вчень»

Кожному студенту необхідно дати відповіді на перелік нижченаведених питань, використовуючи, зокрема, інформацію з авторських відеолекцій.

Відеоролики, за якими слід готувати відповіді до питань:

1. ВСТУП	ДО	ІСТОРІЇ	ПОЛІТИЧНОЇ	ДУМКИ.
HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=SEIV2DXIMQG				
2. МЕТОДОЛОГІЯ	–	ЩО	ЦЕ?	
HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=NQ5HNLRIJZO				
3. ЕТАПИ	ВЕЛИКОЇ	ПОЛІТИКИ.		
HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=001ECH1J38O				
4. ПОЛІТИЧНІ	ІНСТИТУТИ.	ІСТОРІЯ	ПРО	ПОЛІТОЛОГІЮ.
HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=QFA_KJTWXQ0				
5. ТЕОРІЇ	ПОХОДЖЕННЯ	ДЕРЖАВНОСТІ		5
https://www.youtube.com/watch?v=suQM8zOpAnU&t=8s				
6. ТЕОРІЯ	СУСПІЛЬНОГО	ДОГОВОРУ	ТА	АРХАЇЧНА
https://www.youtube.com/watch?v=G0KeFlOQ2Q4&t=270s				ДЕРЖАВА 6
7. РАСОВА	ТЕОРІЯ	ДЕРЖАВИ		7
https://www.youtube.com/watch?v=Uccv7G9fmgE&t=5s				
8. РАСОВА	ТЕОРІЯ:	ПРОДОВЖЕННЯ		8
https://www.youtube.com/watch?v=cvfz8s2ICEI&t=297s				
9. ПОЗИТИВІСТИ	ПРО	ПОХОДЖЕННЯ	ДЕРЖАВИ	
https://www.youtube.com/watch?v=exXYp6EkXfU&t=214s				9
10. КРОВОЗМІЩЕННЯ	ТА	ДЕРЖАВА		10
https://www.youtube.com/watch?v=ry3hK0ePNx4				

Питання для надання письмових відповідей
(якісні вимоги до надання відповідей написані
курсивом після кожного питання)

1. Поясніть різницю між «окциденталізмом» та «орієнталізмом» (дайте розгорнуту відповідь – від 10 до 25 речень).
2. Чому політологи ділять політичні системи на «східні» та «західні»? Наведіть приклади відмінностей «західного» та «східного» менталітетів із власного життя чи із засобів масової інформації (дайте розгорнуту відповідь – від 10 до 20 речень).
3. Яка форма юриспруденції містить у нерозривному вигляді релігійні, моральні та правові норми? (випишіть дефініцію із відео).
4. Охарактеризуйте три групи політико-історичних методів. Чи можуть вони бути корисними для наукових досліджень у сфері Ваших зацікавлень? (дайте розгорнуту відповідь – до 15 речень).
5. Яке справжнє тлумачення поняття «релігія»? (випишіть дефініцію із відео).

6. Чим політична партія відрізняється від політичної ідеології? *(дайте коротку відповідь в 2-3 речення).*
7. Випишіть авторське визначення поняття «держава» з одного із відеороликів. *(випишіть дефініцію із відео).*
8. В чому різниця між «централізованими» і «децентралізованими» політичними інститутами? *(випишіть тільки особливості інститутів із відео).*
9. Напишіть сім прикладів «політичних інститутів» *(дайте простий перелік без пояснень).*
10. Яку із розглянутих теорій походження держави Ви вважаєте найбільш близькою до істини? *Продивіться всі ролики та дайте відповідь у формі короткого твору – від 30 до 50 речень. Свою відповідь аргументуйте щонайменше трьома прикладами із відеолекцій та щонайменше трьома прикладами із власного життя або із засобів масової інформації. Критерії оцінювання: формальна оригінальність за Антиплагіатом, змістовна оригінальність авторських думок, індивідуальність роботи над твором (колективна праця двох і більше студентів над одним твором неприпустима).*
11. Випишіть ключові особливості патріархальної, патримоніальної, психологічної, теологічної, капіталістичної, расової теорій походження держави *(оформлення у вигляді презентації Power Point на 9-11 слайдах).*
12. Випишіть найпершу самостійну професію в історії людства *(знайдіть відповідь в текстових вставках однієї із відеолекцій).*
13. Випишіть і проаналізуйте із використанням прикладів зі свого життя головні засади теорії походження держави шляхом суспільного договору *(обсяг – до 20 речень).*
14. В період якої кризи расова теорія остаточно перетворилась у доктрину справедливості європоцентричного господарювання? *(знайдіть відповідь у текстових вставках однієї із відеолекцій).*
15. Що таке «політична воля» та «культурний інтелект»? *(знайдіть відповідь у текстових вставках однієї із відеолекцій).*
16. Яким було політичне вчення Ю. Еволи? *(опишіть вчення у десяти реченнях, знайдіть відповідь у текстових вставках однієї із відеолекцій).*
17. Відшукайте визначення консерватизму та лібералізму в одній із відеолекцій *(знайдіть відповідь у текстових вставках однієї із відеолекцій).*
18. Проаналізуйте ключові слова політологічного позитивізму *(до 20 речень, знайдіть відповідь у текстових вставках однієї із відеолекцій).*
19. Чому табу породило бюрократію? *(напишіть міні-твір на 20-30 речень та поясніть позицію К. Леві-Строса, своє ставлення до неї).*

Технічні вимоги для надання письмових відповідей:

Формат «письмової» відповіді – MS Word, поля – 2.0 з усіх сторін, вирівнювання тексту – по ширині, гарнітура – Times New Roman, шрифт – 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Інтервал між абзацами та автоматична нумерація не потрібні.

Кожен підписаний файл із відповідями має надсилатись студентом на електронну адресу: melnyk1996ethnology@gmail.com.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна література: (Базова)

1. Андрусак Т. Історія політичних і правових вчень. Л.: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 220 с.
2. Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень. Навчальний посібник. К.: Професіонал, 2006. 432 с.
3. Бурдьє П. О государстве: курс лекций в Коллеж де Франс (1989-1992). М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2016. 720 с.
4. Вебер Макс. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ: Основи, 1998. 534 с.
5. Дейвіс Норман. Європа. Історія. Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К.: Основи, 2014. 1464 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній Новий час). За ред. проф. Б. Й. Тищика. Львів: Світ, 2006. 696 с.
7. Історія вчень про державу і право: підручник. За ред. проф. Г. Г. Демиденка і проф. О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. 256 с.
8. Історія політичної думки: підручник. За заг. ред. Н. М. Хоми. [Авт.: І. В. Алексєєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. Львів: «Новий Світ – 2000», 2016. 1000 с.
9. Караджє Т. В. Политическая философия. М.: Мысль, 2007. 510 с.
10. Кирилюк Ф.М., Ковш А.Г. Западно-европейские социально-политические учения. К., 1991. 156 с.
11. Кирилюк Ф.М. Історія політології. Підручник для вищих навчальних закладів. К.: Знання України, 2002. 535 с.
12. Кирилюк Ф.М. Політологія нової доби. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 304 с.
13. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби. К.: Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
14. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології. К.: Центр учбової літератури, 2009. 410 с.
15. Кирилюк Ф.М. Практикум з історії зарубіжних політичних вчень: навчально-методичний комплекс. К.: Знання України, 2015-2016 (у 2-х частинах).
16. Класики політичної думки (від Платона до Макса Вебера). К.: Тандем, 2002. 584 с.
17. Конверський А.Є. Критичне мислення. К.: Центр учбової літератури, 2018. 344 с.
18. Короткий оксфордський політичний словник. За ред. І. Макліна, А. Макмілана. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.
19. Куц Г. М. Класичні політичні ідеології: базові принципи та сутнісні розбіжності. Політикус. 2015. №2. С. 65-69.
20. Марчук В. П., Марчук Г. В. Історія політичних і правових вчень. К.: Персонал, 2009. 480 с.
21. Мироненко О. М., Горбатенко В. П. Історія вчень про державу і право. К.: Академія, 2010. 454 с.
22. Морис Ян. Чому Захід панує – натепер. Оповіді з історії та що з них впливає щодо майбутнього. К.: КЛІО, 2018. 784 с.
23. Слющинський Б. В. Історія суспільно-політичної думки: курс лекцій. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 456 с.
24. Себайн Дж., Торсон Т. Л. Історія політичної думки. К.: Основи 1997. 838 с.
25. Чанышев А. А. История политических учений. Классическая западная традиция (античность – первая четверть XIX в.). М., 2001. 480 с.
26. Morlino Leonardo, Berg-Schlosser Dirk, Badie Bertrand. Political Science: a Global Perspective. London: SAGE Publications Ltd, 2017. 312 pp.
27. Morrow John. History of Political Thought. A Thematic Introduction. London: Palgrave, 1998. XVI+417 pp.

28. Mukherjee Subrata, Ramaswamy Sushila. A History Of Political Thought: Plato To Marx. New Delhi: PHI ltd, 1999. 576 pp.
29. Nay Olivier. Histoire des idées politiques (1re édition). Paris: Armand Colin, 2004. 592 pp.
30. Paipais Vassilios. Political Ontology and International Political Thought. Voding a Pluralist World. UK: Palgrave Macmillan, 2017. XIV+241 pp.

Додаткова література:

1. Авдиев В. И. История Древнего Востока. М.: Государственное издательство политической литературы, 1953. 760 с.
2. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. М.: Издательство «Европа», 2011. 256 с.
3. Алебастрова А. А. Медичи: великие правители и великие авантюристы. Ростов н/Д.: Феникс, 2011. 222 с.
4. Александров Г. Ф. История социологических учений. Древний Восток. М., 1959. 600 с.
5. Алексеев В. Теоретичні і практичні розробки Роберта Оуена як приклад державно-управлінської діяльності. Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 3 (22). С. 3-16.
6. Антисери Д., Реале Д. Западная философия от истоков до наших дней. От Возрождения до Канта. СПб., 2002. 880 с.
7. Антоновский Ю. М., Краснов П., Литвинова Е. Ф., Орлов Е. Н. Сократ, Платон, Аристотель, Сенека, Бруно. Биографические очерки. СПб.: ЛИО Редактор, 1995. 326 с.
8. Асмус В. Ф. Платон. М.: Мысль, 1975. 220 с.
9. Афанасьев М. Н. Бюрократия как социально-политический феномен. Вестник АН СССР. 1989. № 7. С. 62-70.
10. Багрова І. В. Теорія вартості: історія, сучасний погляд. Інноваційна економіка. 2013. №5 (43). С. 177-180.
11. Баландые Жорж. Політична антропологія. Пер. з франц. О. Хоми. К.: «Альтерпрес», 2002. 252 с.
12. Балацька О. Б. Політичне насилля в сучасному світі: культурноцивілізаційний вимір. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 10. С. 115-121.
13. Балух В. О., Возник І. П., Коцур В. П. Історичні портрети античності та середньовіччя. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 502 с.
14. Балух В. О. Історія античної цивілізації: у 3-х томах. Том 2. Стародавній Рим. Підручник. Чернівці: Наші книги, 2016. 848 с.
15. Балух В. О., Коцур В. П. Історія Середніх віків. Том 1. Раннє Середньовіччя: курс лекцій. Чернівці: Наші книги, 2016. 496 с.
16. Баранівський В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. Політичний менеджмент. 2008. №2. С. 161-166.
17. Барг М. А., Авдеева К. Д. От Макиавелли до Юма: Становление историзма. М., 1998. 306 с.
18. Батиев Л. В. Политические и правовые учения XVII века. СПб.: Асланов, 2006. 346 с.
19. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления. М.: URSS ЛЕНАНД, 2014. 224 с.
20. Бауэр Сьюзен Уайс. История Древнего мира: от истоков цивилизации до падения Рима. М.: АСТ, 2015. 988 с.
21. Бауэр Сьюзен Уайс. История Средневекового мира: от времен Константина до первых Крестовых походов. М.: АСТ, 2015. 990 с.
22. Белков П. Л. Племя и вождество: к определению понятий. Племя и государство в Африке. М., 1991. С. 36-50.
23. Бернштейн Э. Воспоминания. К.: Основні цінності, 2005. 328 с.
24. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Пер. з англ. А. Іщенко.

- К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
25. Бицилли П. М. Место Ренессанса в истории культуры. СПб.: Мифрил, 1996. 258 с.
 26. Бонгард-Левин Г. М. Мудрецы и философы древней Индии. М.: Наука, 1975. 376 с.
 27. Бондаренко Д. М., Коротаев А. В. Политогенез и общие проблемы теории социальной эволюции («гомологические ряды» и нелинейность). Социальная антропология на пороге XXI века. Ред.: Ю. М. Резник. М.: МГСУ, 1998. С. 134-137.
 28. Бондаренко Д. М. Государство как феномен социальной истории: сущность и отличительные признаки. Историческая психология и социология истории. 2014. № 2. С. 164-188.
 29. Боргош Ю. Фома Аквинский. М.: Мысль, 1975. 182 с.
 30. Бредун І. В. Уявлення про державу англійських філософів XVII століття на прикладі Томаса Гоббса. Гуманітарний часопис. 2011. №1. С. 122-126.
 31. Бродель Фернан. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв.: В 3 т.: Пер. с фр. Вступ. ст. и ред. Ю. Н. Афанасьева. М., 1986–1992. Т. 1–3.
 32. Булгаков С. Н. Два Града. Исследование о природе общественных идеалов. СПб: Издательство Олега Абышко, 2008. 736 с.
 33. Бушанський В. В. Екзистенціальний підхід до концептуалізації часу. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5-6. С. 93-124.
 34. Валлерстайн Иммануил. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. СПб., 2001. 416 с.
 35. Варзар І. М. Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації і політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтези. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2009. Вип. 1. С. 22-38.
 36. Варзар І. М. Політична етнологія (пропедевтичний курс). К.: Персонал, 2010. 354 с.
 37. Васильев Л. С. История религий Востока. М., 1999. 551 с.
 38. Вдовичин І. Я. Реалізація свободи особи в Стародавній Греції (політико-правові ідеї і державно-правові механізми). Актуальні проблеми політики. 2013. Випуск 48. С. 419-431.
 39. Вдовичин І. Я. Ідея циклічності в політико-правовій думці Дж. Віко. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2016. Вип. 3. С. 10-25.
 40. Вдовичин І. Я. Глобалізація і європейська традиція правоутворення. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2017. Вип. 5. С. 18-30.
 41. Вебер Макс. Протестантская этика и дух капитализма. Избранные произведения М.: Прогресс, 1990. 808 с.
 42. Вебер Макс. Избранное. Образ общества. М.: Юрист, 1994. 702 с.
 43. Вебер Макс. Конфуцианство и пуританизм. Личность. Культура. Общество. М., 2009. Том XI. Вып. 3 (№ 50). С. 24-43.
 44. Вернан Ж.-П. Просхождение древнегреческой мысли. М.: Прогресс, 1988. 224 с.
 45. Веселкин Е. А. Структурализм: претензии на философию (теоретические проблемы британского этнологического структурализма). Этнография за рубежом. М., 1975. С. 88-113.
 46. Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки XXI століття. Пер. з фр. Д. Каратєєва. К.: Дух і літера, 2006. 331 с.
 47. Власенко Ю. К., Шокер Р. І. Феномен макіавеллізму в сучасному науковому дискурсі. Інтелект. Особистість. Цивілізація. 2017. Випуск. 14. С. 70-77.
 48. Воронов І. О. Людина і політика: у пошуках гуманістичної альтернативи: монографія. К.: Генеза, 2004. 315 с.
 49. Гайдар Е., Мау В. Марксизм: между научной теорией и «светской религией» (либеральная апология). Вопросы экономики. 2004. №5. С. 4-27.
 50. Гегель Г.-В.-Ф. Философия права. М.: Мысль, 1990. 526 с.
 51. Геффернен Майкл. Значення Європи. Географія та геополітика. К.: Дух і літера, 2011. 464 с.

52. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Минск: БелЭн, 2005. 416 с.
53. Головки О. М. Історико-правові погляди Джеремі Бентама. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2017. №23. С. 34-37.
54. Гордієнко М. Процес еволюції та політичні перспективи ідеології консерватизму. Політичний менеджмент. 2007. №5. С. 46-59.
55. Горфункель А. Х. Философия эпохи Возрождения. М.: Высшая школа, 1980. 368 с.
56. Гране М. Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы. М.: Республика, 2008. 526 с.
57. Грановский Т. Н. Лекции по истории средневековья. М.: Наука, 1987. 432 с.
58. Григулевич (Лаврецкий) И. Р. Церковь и олигархия в Латинской Америке: 1810-1959. М.: Наука, 1981. 328 с.
59. Грубінко А. Ідея європейської політичної інтеграції в європейській політико-правовій думці і практиці міжнародних відносин: досвід Великої Британії. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 2. С. 10-16.
60. Губерський Л. В. Ідеологія як соціально-культурний феномен. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2011. Вип. 20. С. 6-10.
61. Гурак Р. В. Аналіз політико-правових учень країн Стародавнього Сходу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. №10-2. Том 1. С. 21-23.
62. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. М.: Искусство, 1990. 396 с.
63. Дворкин А. Очерки по истории Вселенской православной церкви. Курс лекций. Нижний Новгород: Христианская библиотека, 2016. 1024 с.
64. Джураєва О. О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 2. Том 1. С. 25-28.
65. Дзюбань О. П., Руденко С. О. Політика і мораль: історико-філософський аспект взаємодії. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 4. С. 13-21.
66. Денисенко В. М. «Міфологічне знання»: постановка проблеми щодо усвідомлення його предметності. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2015. Вип. 6. С. 7-15.
67. Денисенко В. М., Климончук В. Й., Привалов Ю. О. Свобода як цивілізаційний принцип у 2 кн. Книга 2: Історичні форми політичних свобод: антропологічний та інституційний виміри. Київ-Львів, 2017. 492 с.
68. Долгов К. М. Гуманизм, Возрождение и политическая философия Никколо Макиавелли: монография. Москва-Берлин: Директ-Медиа, 2017. 284 с.
69. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Монографія. К.: Либідь, 2001. 334 с.
70. Дорошенко С. І. Дослідження політичних ідеологій в історії французької політичної думки. Наукові записки НаУКМА. 2002. Т. 20. Серія: Політичні науки. С. 20-23.
71. Древнеиндийская философия. Начальный период. Переводы с санскрита. М.: Мысль, 1972. 271 с.
72. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть. Збірник матеріалів Всеукраїнського Круглого столу 25 квітня 2018 року. К.: Кафедра історії та теорії господарства КНЕУ, 2018. 232 с.
73. Еліас Норберт. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Том I-II. К.: «Альтернативи», 2003. 672 с.
74. Елітознавство. Підручник. За заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2013. 268 с.
75. Желудков А. А. Гуго Гроций и его трактат «О праве войны и мира» // Гуго Гроций. О праве войны и мира. М., 1994. С. 6-38.
76. Забзалюк Д. Є. Політико-правові детермінанти епохи Середньовіччя в Західній Європі: доктринальне осмислення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. №4. С. 3-11.

77. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. Наукові записки НаУКМА. 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 16-20.
78. Замятин Д. Н. Власть пространства и пространство власти: Географические образы в политике и международных отношениях. М.: РОССПЭН, 2004. 352 с.
79. Зайцев А. И. Культурный переворот в Древней Греции VIII-V вв. до н. э. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1985. 208 с.
80. Зайченко Г. А. Джон Локк. М.: Мысль, 1973. 206 с.
81. Зозуля Є. В. Політико-правові ідеї Реформації щодо прав і свобод людини, громадянського суспільства в контексті цивілізаційного вибору України (До 500-ї річниці початку Реформації в Європі). Правовий часопис Донбасу. 2017. №3-4 (61). С. 60-66.
82. Zubov V. P. Aristotel: Chelovek. Nauka. Sud'ba nasledie. M.: URSS, 2009. 368 s.
83. Зюзь Д. Генеза інституту власності та роль держави в трансформації відносин власності. Ефективність державного управління. 2017. Вип 2 (51). Ч. 1. С. 102-110.
84. Иркин Ю. В. Политическая мудрость древнего Востока, взгляд с XXI века на политические идеи Древнего Египта, Вавилона, Индии и Китая. Вестник Российского ун-та дружбы народов. Серия «Политология», 2000. № 2. С. 5-20.
85. История Древней Греции. Под ред. В. И. Авдиева, А. Г. Бокщанина и Н. Н. Пикуса. Учебник. М.: Высшая школа, 1972. 424 с.
86. История Древнего Востока: Учебник. Под ред. В. И. Кузицина. М.: Высшая школа, 1979. 456 с.
87. История политических и правовых учений. Под ред. О. Лейста. М.: Юридическая литература, 1997. 576 с.
88. Історія європейської цивілізації. Рим. За ред. Умберто Еко. Х.: Фоліо, 2017. 1031 с.
89. Канарш Г. Ю. Этические основания политики в современном аристотелизме. Знание. Понимание. Умение. М., 2005. № 2. С. 145-152.
90. Каутский К. Путь к власти. М.: Госполитиздат, 1959. 151 с.
91. Каутский К. Демократия и социализм. М.: Знания, 1991. 64 с.
92. Каутский К. К критике теории и практики марксизма. М.: Едиториал УРСС, 2003. 297 с.
93. Келлер О. Б., Прокопьев А. Ю. Обзор международной научной конференции «Религия и общество в Европе: от Средних веков к Новому времени». Proslogion: Проблемы социальной истории и культуры Средних веков и раннего нового времени. 2017. Вып. 3 (2). С. 244-252.
94. Кирилюк Ф. М. Політологія Середньовіччя. Навчальний посібник. К.: Знання України, 2000. 256 с.
95. Кирилюк Ф. М. Методологія компаративного аналізу політики Девіда Аптера. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2011. Вип. 1. С. 116-128.
96. Кирилюк Ф. М. Неопатримоніалізм: історія, теорія, практика. Монографія. К.: ВАДЕКС, 2014. 553 с.
97. Кирилюк Ф. М., Мельник В. М. Громадянська політологія: між історією громадянства та громадянською історією. «Наукові засади об'єктивності і суб'єктності громадянського суспільства» в рамках «Днів науки філософського факультету – 2017». К.: МЦГП, 2017. С. 3-8.
98. Кирилюк Ф. М., Мельник В. М. Людина і громадянство в контексті парадигмального виміру політичної науки. Політологічний вісник. 2018. Випуск 80. С. 8-19.
99. Кислий О. Є. Формативна періодизація історії як система, її емерджентність та пошук системи. Таврійські студії. Історичні науки. 2013. № 5.
100. Классен В. Фердинанд Лассаль. Иерусалим, «Блю энд Уайт», 1988. 200 с.
101. Клулас И. Лоренцо Великолепный. М.: Молодая гвардия, 2007. 260 с.
102. Коваленко С. М. Формування теорії соціально-правової держави в філософії Томаса Гоббса: «Левіафан». Наукові праці. Державне управління. 2011. Випуск 147. Том 159. С. 85-90.
103. Козинець О. Г., Півень Б. О. Політичні та правові погляди Нікколо Макіавеллі в історичному та сучасному аспекті. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. №3. С. 8-11.
104. Козинець О. Г. Держава та право в ученні Ш. Л. Монтеск'є. Вчені записки ТНУ імені В. І.

- Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). №1. С. 26-31.
105. Коломієць Л. Технократизм як напрям політичної думки: промислово-наукове суспільство К. А. Сен-Сімона. Нова парадигма. 2015. Вип. 128. С. 146-153.
106. Конфуций. Суждения и беседы. Пер. с кит. П. С.Попова. СПб.: Азбука-классика, 2008. 224 с.
107. Крадин Н. Н. Современные теории происхождения государства. Stratum plus. Археология и культурная антропология. 2018. №6. С. 17-28.
108. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу: підручник. К.: Либідь, 2006. 592 с.
109. Круглий стіл «Філософської думки». Просвітництво: історія, культура, ідентичність. Філософська думка. 2017. №4. С. 6-46.
110. Курбатов Г. Л. Ранневизантийские портреты: К истории общественно-политической мысли. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. 272 с.
111. Куц Г. М., Ляхович Л. М. Ідеї консерватизму в політико-релігійних практиках сучасного буття. Сучасне суспільство: соціально-політичні і соціокультурні виміри. За ред. І. Д. Денисенко. Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. С. 51-68.
112. Куц Г. М. Консерватизм як класична політична ідеологія: домінантні ідеї та евристичний потенціал. Політологічний вісник. 2018. Вип. 81. С. 91-100.
113. Куц Г. М. Ідея свободи в ліберальному та доліберальному дискурсах. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 1 (11). Ч. 2. С. 101-108.
114. Кушерець Т. В. До питання про релевантність марксизму в сучасному ідеологічному дискурсі. Політикус. 2019. Вип. 3. С. 37-43.
115. Куян І. А. Особливості розуміння ідеї суверенітету в політико-правовій думці західних держав XVI-XVIII століття. Науковий вісник Чернівецького університету. 2010. Випуск 538. Правознавство. С. 30-35.
116. Кісь Р. Свобода і рух смислів. Народознавчі зошити. 2018. № 3 (141). С. 550-576.
117. Лебон Гюстав. Психология народов и масс. Челябинск: Социум, 2010. 400 с.
118. Леськів М. Філософсько-теологічне осмислення «людини політичної» в епоху Середньовіччя. Вісник Дніпропетровського університету. Політологія. 2014. №4. С. 184-190.
119. Лойко О. И. Эволюция правовых практик коллективных отношений в пространстве национальной экономики: методологические тезисы исторической школы. Анналы юридичної історії. 2017. Т. 1. №3-4. С. 12-14.
120. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. Исторический смысл эстетики Возрождения. М.: Мысль, 1998. 750 с.
121. Лукьянов А. Е. Лао-Цзы и Конфуций: философия Дао. М.: Восточная литература, 2000. 588 с.
122. Луптак М., Луптакова М. Современный экономический кризис и формирование общества «нового феодализма»: несвоевременные заметки. Анналы юридичної історії. 2017. Т. 1. №1. С. 147-153.
123. Львов С. Л. Гражданин Города Солнца, повесть о Томмазо Кампанелла. М: Политиздат, 1981. 438 с.
124. Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения. Петрозаводск: Петроком, 1993. 139 с.
125. Матвеева Т. О. Французька революція 1789-1794 років. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. №1. С. 14-17.
126. Материалисты Древней Греции: Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура. Под ред. М. А. Дынника. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. 240 с.
127. Машкин Н. А. История Древнего Рима. М.: Государственное издательство политической литературы, 1950. 736 с.
128. Мележик И. Н. Правовые и политические учения в Голландии и Англии периода ранних буржуазных революций (Г. Гроций, Б. Спиноза, Т. Гоббс, Дж. Локк): учебное пособие. М. : Дружба народов, 2003. 46 с.

129. Мельник В. М. Болівія: політична історія та конституційне право. К.: УАЗП, 2016. 30 с.
130. Мельник В. М. Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2017. 192 с.
131. Мельник В. М. Теорія і практика маздакізму: соціально-політичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Вип. 30. С. 183-190.
132. Мельник В.М. У полоні інтерпретацій. Політична антропологія між Сходом і Заходом: монографія. Вінниця: Нова книга, 2020. 280 с.
133. Меровский Б. В. Томас Гоббс. М.: Мысль, 1975. 208 с.
134. Мечников Л. И. Цивилизация и великие исторические реки. Предисловие и комментарии В. И. Евдокимова. М.: Айрис-пресс, 2013. 320 с.
135. Мизес Людвиг фон. Либерализм. Челябинск: Социум, 2007. 332 с.
136. Михельс Р Социология политической партии в условиях демократии. Политология: хрестоматия. Сост. проф. М. А. Василик, доц. М.С. Вершинин. М.: Гардарики, 1999. 544 с.
137. Момджян Х. Н. Французское Просвещение XVIII века. М., 1983. 447 с.
138. Мортімер Існ. Століття змін. Яке століття бачило найбільше змін і чому це важливо для нас. Пер. з англ. Я. Машико. Х.: Ранок, Фабула, 2018. 448 с.
139. Навіщо нам податки? Держава як спільний бізнес. Нариси за редакцією Наталії Ковалко та Віктора Мельника. Київ: ТОВ «Якабу Паблішинг», 2019. 240 с.
140. Найчук А. В. Давньогрецький поліс в контексті соціально-політичних поглядів Платона та Аристотеля. Збірник наукових праць «Політологічні студії». 2010. Випуск 1. С. 105-113.
141. Новак-Каляєва Л. Парадокси теорії та практики реалізації концепції прав людини: досвід Великої французької революції. Демократичне врядування. 2012. Вип. 10. С. 1-10.
142. Норвич Джон Джулиус. История Византии. История Венецианской республики. М.: АСТ, Астрель, 2011. 960 с.
143. Олевич М. І. Концепція легітимного соціального порядку Макса Вебера: критичний аналіз. Молодий вчений. 2015. №11 (26). Ч. 3. С.130-134.
144. Ортайли Ільбер. Османи на трьох континентах. Пер. з тур. О. Кульчинського. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, Київ: Ніка-Центр, 2019. 208 с.
145. Осиновский М. Н. Томас Мор: утопический коммунизм, гуманизм, реформация. М.: Наука, 1978. 326 с.
146. Панкевич О. З. Лібералізм як основа європейської політико-правової філософії сучасності (до постановки питання). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. №2. С. 449-459.
147. Петінова О. Б. Інтерпретація свободи в концепції лібералізму. Грані. 2013. №9 (101). С. 71-79.
148. Пленков О. Ю. Мифы нации против мифов демократии: немецкая политическая традиция и нацизм. СПб: Изд-во РХГИ, 1997. 576 с.
149. Протосавіцька Л. С. Концепція анархізму як альтернативна форма організації суспільства (теоретико-правовий аналіз). Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2015. Вип. 213. Ч. 1. С. 24-30.
150. Пугач В. Г. Актуальний Макіавеллі: ідеї, що витримали випробування часом. Політологічний вісник. 2015. Випуск 79. С. 294-300.
151. Ракитская И. Ф. Политическая мысль итальянского Возрождения: гуманизм конца XIV-XV вв. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. 135 с.
152. Реале Джовани, Антисери Дарио. Западная философия от истоков до наших дней. Ч. III. Новое время (От Леонардо до Канта). СПб., 1996. 714 с.
153. Ревуненкова Н. В. Ренессансное свободомыслие и идеология Реформации. М.: Мысль, 1988. 206 с.
154. Резнік В. С. Делегітимація приватної власності в утопічних соціалістичних вченнях Нового часу. Український соціум. 2012. №1 (40). С. 71-82.
155. Риер Я. Г. Локальные цивилизации Средневековья: генезис и особенности: монография.

Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. 200 с.

156. Саид Эдвард Вади. Ориентализм. Западные концепции Востока. Пер. с англ. и послесл. А. В. Говорунова. СПб: Русский мир, 2016. 671 с.
157. Северинюк В. М. Концепція «соціальної дії» (поведінки) в дослідженнях Макса Вебера та політичного біхевіоризму. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2017. Вип. 74. С. 162-169.
158. Семенченко Ф. Г. Політичні свободи як пріоритетні цінності суспільного життя та загрози їм з боку демократичного суспільства. Політологічний вісник. 2014. Випуск 72. С. 209-220.
159. Сенека Луцій. Моральні листи до Луцілія. Пер. А. Содомори. К.: Основи, 1999. 608 с.
160. Скрипнюк О. В. Генеза поглядів на демократію та демократична суспільна практика в Америці. // Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). К.: Логос, 2006. С. 71-121.
161. Слободян В. Консерватизм як ідеологія державотворення. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 3 (26). С. 62-71.
162. Смірнова В. О. Теоретичне обґрунтування проблематики реалізації політичної волі: історія та сучасність. Держава і право. 2015. Вип. 68. С. 10-21.
163. Сміт Ентоні. Нації та націоналізм у глобальну епоху. К.: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
164. Соколов В. В. Европейская философия XV-XVII вв. М.: Высшая школа, 1984. 448 с.
165. Сопов А. В. Социально-политические взгляды итальянских гуманистов XIV-XVI вв.: монография. Саарбрюккен: Lambert Academic Publishing, 2015. 147 с.
166. Сорос Джордж. Помилковість, рефлексивність і принцип людської непевності. Європейський Союз: дезінтеграція чи відродження? Джордж Сорос у бесідах із Грегором Петером Шміцем. Пер. з англ. Н. Комарової. К.: Дух і літера, 2015. С. 155-200.
167. Талах В.Н., Куприенко С.А. Америка первоначальная. Источники по истории майя, науа (астеков) и инков. К.: Видавець Купрієнко С. А, 2013. 370 с.
168. Терзі О. С., Заставська Л. Ю. Політико-правові погляди Ш. Монтеск'є. Наука, релігія, суспільство. 2012. №4. С. 110-113.
169. Теряев Г. В. Предшественники научного коммунизма. Курс лекций. М.: Мысль, 1965. 88 с.
170. Ткач Т. Адміністративні причини лідерства у вченні Роберта Міхельса. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 2 (14). С. 56-65.
171. Токвиль А. де. Демократия в Америке: Пер. с франц. М.: Прогресс, 1992. 553 с.
172. Томсинов В. А. Государство и право Древнего Египта: монография. М.: Зерцало-М, 2011. 512 с.
173. Торчинов Е.А. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного. СПб.: Азбука-классика, 2007. 480 с.
174. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. Київ: Парапан, 2006. 396 с.
175. Удод О., Юрій М. Теорія відчуження Карла Маркса і класова боротьба на сучасному етапі. Україна-Європа-Світ. Збірник наукових праць. 2014. Вип. 13. С. 201-206.
176. Утченко С. Л. Политические учения Древнего Рима. М.: Наука, 1977. 258 с.
177. Утченко С. Л. Цицерон и его время. М.: Мысль, 1972. 390 с.
178. Федоров М. В. Политико-правовая доктрина Симона Боливара. Современное право. 2015. №5. С. 159-161.
179. Федорова Е. В. Люди императорского Рима. М.: Издательство МГУ, 1990. 366 с.
180. Хайдеггер М. Гераклит (Начало западного мышления. Логика. Учение Гераклита о Логосе). СПб: Владимир Даль, 2011. 504 с.
181. Халецки Оскар. История Центральной Европы с древних времен до XX века. Кипящий котел народов и религий на территории между Германией и Россией. М.: Центрполиграф, 2019. 543 с.
182. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Политические исследования. 1994. №1. С. 33-48.
183. Хрестоматия по истории Древнего Мира. Под ред. В. В.Струве. М., 1959. Т. 1. Древний

Восток. 594 с.

184. Хрестоматия по истории Древнего Востока. Под ред. В. В.Струве и Д. Т.Редера. М., 1963. 544 с.
185. Царьков И. И. Философские и государственно-правовые взгляды Джона Локка. Тольятти, 1996. 54 с.
186. Цвих В. Ф. Становлення та проблеми розвитку політичної науки України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Питання політології. 2006. Вип. 825. С. 5-13.
187. Цвих В. Ф. Багатовимірність політичної влади: концептуальний аналіз (основні підходи до розуміння і визначення влади). Наукова доповідь на засіданні Вченої ради КНУ імені Тараса Шевченка 3 травня 2017 року. К., 2017. 29 с.
188. Федорченко В. М. Сутність «ревізії» марксистського вчення Е. Бернштейном. Наукові записки НаУКМА. 2000. Том 18. Політичні науки. С. 16-22.
189. Феськов І. Соціал-демократія як приклад протоконвергенції у ХІХ столітті. Європейський політичний і правовий дискурс. 2015. Том 2. Вип. 2. С. 125-129.
190. Философия марксизма. История и современность. К 200-летию со дня рождения Карла Маркса. Под ред. И. Д. Осипова, С. Н. Погодина. СПб: Политех-пресс, 2018. 272 с.
191. Фісун О. А. «Незахідні» політичні режими: контури типології. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Питання політології. 2000. № 470. С. 22-31.
192. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии. М.: Высшая школа, 1981. 374 с.
193. Чичерин Б. Н. История политических учений. СПб: РХГА, 2006-2010. (в 3-х тт.).
194. Шастель А. Искусство и гуманизм во Флоренции времен Лоренцо Великолепного: очерки об искусстве Ренессанса и неоплатоническом гуманизме. М.-СПб.: Культурная инициатива, 2001. 621 с.
195. Шевченко О. Т. Історичний аналіз розвитку класичного анархізму ХІХ – початку ХХ ст. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 98. С. 121-124.
196. Шитова Е. А. Правитель и народ в «Государе» и «Истории Флоренции» Николло Макиавелли: соотношение идеального и реального. Закон и право. 2015. № 1. С. 32-34.
197. Шматко І. В. Еволюція марксистської концепції ідеології: від ідеї до реальності. Політологічний вісник. 2013. Випуск 71. С. 300-311.
198. Шмитт Карл. Левиафан в учении о государстве Томаса Гоббса. Смысл и фиаско одного политического символа. СПб: Владимир Даль, 2006. 298 с.
199. Шрьодер Петер. Лібералізм. Принципи і цінності лібералізму та їхній вплив на політичні цілі. К.: Представництво Фонда Фрідріха Науманна в Україні, 2014. 28 с.
200. Штекли А. З. «Город Солнца»: утопия и наука. М.: Наука, 1978. 361 с.
201. Эйкен Г. История и система средневекового мирозерцания. М.: Либроком, 2015. ХІ+732 с.
202. Яковлев А. А. Завещание Джона Локка, приверженца мира, философа и англичанина. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. 422 с.
203. Яковлев М. В. Політологічний підхід до типології форм колоніальної експансії. Наукові записки НаУКМА. 2016. Том 186. Політичні науки. С. 9-13.
204. Яковлева Л. І. Від соціального порядку до публічної влади: організаційні, інституційні та комунікативні засади легітимності. Політикус. 2019. Вип. 4. С. 10-16.
205. Янг Юн-Го. История древнекитайской идеологии. М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. 423 с.
206. Янів В. Психологічні основи окциденталізму. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1996. 204 с.
207. Яхтенфукс Маркус, Колер-Кох Беата. Урядування та створення інститутів. Європейська інтеграція. Укладачі: Маркус Яхтенфукс, Беата Колер-Кох. Переклад з німецької М. Яковлева. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 9-32.
208. Adamik Verena. In Search of the Utopian States of America. Intentional Communities in Novels

- of the Long Nineteenth Century. London: Palgrave Macmillan, 2020. XIII+248 pp.
209. Almendral Raul. Academic Debates on Nations and Nationalism from the Origins to the Consolidation of Anglo-Saxon Hegemony. *Arbor – Ciencia Pensamiento Y Cultura*. 2015. Vol. 191. Issue 775. art. numb. A272.
 210. Anckar Carsten. Global Patterns of Regime Change 1800-2015. *Political Science*. 2018. Vol. 70. Issue 3. pp. 207-223.
 211. Andress, David. Interpreting the French Revolution. *Teaching History*. 2013. Issue 150. pp. 28-29.
 212. Avineri S. The Social and Political Thought of Karl Marx (Cambridge Studies in the History and Theory of Politics). Cambridge: Cambridge University Press, 1968. X+270 pp.
 213. Becker Anna. Jean Bodin on Oeconomics and Politics. *History of European Ideas*. 2014. Vol. 40. Issue 2. Pp. 135-154.
 214. Boncourt Tibaud. The evolution of political science in France and in Britain: a comparative study of two political science journals. *European Political Science*. Vol. 6, No.3. 2007. pp. 276-294.
 215. Boncourt Tibaud. Is European political science different from European political sciences? A comparative study of the European Journal of Political Research, Political Studies and the Revue Française de Science Politique 1973-2002. *European Political Science*, vol. 7, no. 3, 2008, p. 366-381.
 216. Boncourt Tibaud. A History of the International Political Science Association. Montreal: International Political Science Association, 2009.
 217. Boncourt Tibaud. A discipline on the edge. An overview of the history and current state of political science in France. B. Krauz-Mozer, P. Borowiec, M. Kulakowska & P. Scigaj (eds.). *Political science in Europe at the beginning of the 21st century*. Krakow: Jagiellonian University Press, 2015. p. 109-132.
 218. Boncourt Tibaud. Entre science et politique. La constitution de la science politique européenne depuis 1945 [Between science and politics. The structuring of European political science since 1945]. Paris: CNRS editions, 2016.
 219. Cavanaugh William T. The Fall of the Fall in Early Modern Political Theory. *Political Theology*. 2017. Vol. 18. Issue 6. Pp. 475-494.
 220. Césaire Aimé. *Über den Kolonialismus*. Berlin: Alexander Verlag, 2017. 118 s.
 221. de Champs Emmanuelle. British socialism(s) and European socialism(s). *Global Intellectual History*. 2019. Vol. 4. Issue 1. pp. 15-18.
 222. Claessen H. J. M. From the Franks to France – the Evolution of Sociopolitical Organization. Development and decline. The evolution of sociopolitical organization. Ed. by H. J. M. Claessen, P. van de Velde, M. E. Smith. South Hadley, 1985. pp. 196-218.
 223. Cohen Abner. *The Politics of Elite Culture*. Berkeley: University of California, 1981. 270 pp.
 224. Dalberg-Acton J. E. H. *Lectures in the French Revolution*. Kitchener: Batoche Books, 1999. 301 pp.
 225. De Dijn A. Rousseau and Republicanism. *Political Theory*. 2018. Vol. 46 (Issue 1). pp. 59-80.
 226. Donham Donald. *History, Power, Ideology: Central Issues in Marxism and Anthropology*. Berkeley, CA: University of California Press, 1999. 262 pp.
 227. Easton David. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley, 1965. XVI+507 pp.
 228. Goldstein Alyosha. *Toward a Genealogy of the U.S. Colonial Present. Formations of United States Colonialism*. Edited by Alyosha Goldstein. Durham, NC: Duke University Press, 2014. pp. 1-30.
 229. Gordon Robert W. *Taming the Past. Essay on Law in History and History in Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 426 pp.
 230. Guarneri Carl J. *The Utopian Alternative: Fourierism in Nineteenth-Century America*. Ithaca; London: Cornell University Press, 1991. 544 pp.
 231. Haskins A. Montesquieu's Paradoxical Spirit of Moderation: On the Making of Asian Despotism in *De l'esprit des lois*. *Political Theory*. 2018. Vol. 46 (Issue 6). pp. 915-937.
 232. Hogan B. Book Review: Hegel's Social Ethics: Religion, Conflict, and Rituals of Reconciliation, by Molly Farneth. *Political Theory*. 2019. Vol. 47 (Issue 1). pp. 117-121.
 233. Jennings Jeremy. *Revolution and the Republic: A History of Political Thought in France since the Eighteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 548 pp.

234. Jones Gareth Stedman. Millennium and Enlightenment: Robert Owen and the Second Coming of the truth. *History of European Ideas*. 2020. Vol. 46. Issue 8.
235. Imp. Iustiniani Novellae (Classic Reprint). Forgotten Books, 2017. 116 p.
236. Knowles Dudley. *Political Philosophy (Fundamentals of Philosophy)*. New York: Routledge, 2011. 408 pp.
237. Latour Bruno. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. transl. C. Porter. Cambridge: Harvard University Press, 2004. 320 pp.
238. Leopold David. Education and Utopia: Robert Owen and Charles Fourier. *Oxford Review of Education*, 2011. Vol. 37. Issue 5. pp. 619-635.
239. McCabe Helen. John Stuart Mill and Fourierism: ‘association’, ‘friendly rivalry’ and distributive justice. *Global Intellectual History*. 2019. Vol. 4. Issue 1. pp. 35-61.
240. Melnyk V. M. Political Byzantinism in the Legal History of Franks. *Vestnik of Saint Petersburg University. History*. 2020. Vol. 65, Issue 1. pp. 228-244.
241. Mitchell Ryan Martínez. Jean Bodin’s Law of Nations. *Political Theology*. 2020. Vol. 21. Issue 6. Pp. 550-569.
242. Mousourakis George. *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Basel: Springer International Publishing, 2015. XVI+328 pp.
243. Musso Pierre. Religion and political economy in Saint-Simon. *The European Journal of the History of Economic Thought*. 2017. Vol. 24. Issue 4. pp. 809-827.
244. Siméon Ophélie. *Robert Owen’s Experiment at New Lanark: From Paternalism to Socialism*. London: Palgrave Macmillan, 2017. IX+173 pp.
245. Skinner Q. *The Foundations of Modern Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. XXIV+305 pp.
246. Strauss, L., Cropsey, J. (eds.). *History of political philosophy (Rand McNally Political science series)*. Chicago: Rand McNally, 1987. 980 pp.
247. *The Cambridge Companion to Ancient Greek Political Thought*. Edited by S. Salkever. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009. 376 pp.
248. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Edited by C. Rowe & M. Schofield. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2000. XX+745 pp.
249. Vivanti Corrado. *Niccolò Machiavelli: An Intellectual Biography*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013. XVII+261 pp.
250. World Congress in Philosophy. *The Philosophy of Aristotle*. Athens, 9-15 July 2016. Abstracts. Ed. by Prof. K. Boudouris. Athens, 2016. 334 pp.